FINAL REPORT

of the

International Commission on the Holocaust in Romania

Presented to Romanian President Ion Iliescu

November 11, 2004
Bucharest, Romania

NOTE: The English text of this Report is currently in preparation for publication.

© International Commission on the Holocaust in Romania. All rights reserved.

HOLOCAUSTUL ÎN ROMÂNIA

Statul Național Legionar şi încercările sale de a rezolva "chestiunea evreiască"

Potrivit celor ce îl sprijineau pe Antonescu, conducerea Legiunii avea trei obiective: să se răzbune, să insufle teroarea şi să dobândească proprietăți[1]. Pentru a atinge aceste obiective, Garda trebuia să controleze funcțiile represive ale statului. Guvernul național-legionar de la 14 septembrie 1940 avea 15 miniştri numiți de Garda de Fier. În plus, la 20 septembrie 1940, în patruzeci şi cinci de județe au fost numiți prefecți legionari[2].

> Legionarii au început să abuzeze evrei (prin bătăi, arestări la întâmplare, tortură, concedieri masive din sectorul serviciilor publice, boicotarea economică a afacerilor evreieşti, vandalizarea sinagogilor etc.) imediat după ce au intrat în guvern[3]. Un alt motiv de mare îngrijorare la adresa comunității evreieşti a fost fascizarea unor segmente largi din societatea românească. Acest proces a fost vizibil în luări de poziție publice ale unor intelectuali, în izbucniri antisemite în rândurile sindicatelor şi asociațiilor profesionale la care erau afiliați evrei.

Instrumente ale terorii legionare

În momentul în care a ajuns la putere, Garda de Fier avea deja la dispoziție infrastructura organizațională care îi permitea să îşi pună în aplicare planurile. Cel mai periculos instrument al acesteia a fost „Poliția Legionară", o organizație concepută după modelul unităților paramilitare naziste, liderii ei considerând-o versiunea românească a SA germane. Înființată formal la 6 septembrie 1940, ea avea scopul de a apăra noul regim şi de a suprima adversarii acestuia. La început organizația s-a bucurat de aprobarea lui Antonescu. Este de asemenea important de subliniat că, la sfârşitul lui octombrie 1940, Himmler a trimis în România reprezentanți ai RSHA (*Richssicherheithauptampt* – Biroul central de securitate al Reich-ului), condusă de Heidrich, pentru a stabili legături cu Garda de Fier. Deşi spionajul german indicase că Legiunea nu era încântată de această vizită, rezultatul final a fost o

---

[1] În septembrie 1941 regimul Antonescu a publicat două volume de investigații care au dezvăluit caracterul criminal şi terorist al mişcării legionare. Raportul s-a numit *Pe marginea prăpastiei, 21-23 ianuarie, Bucureşti , 1941*. (Bucureşti: Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1941); de aici încolo, *Pe marginea prăpastiei*.

[2] Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941* (Cluj-Napoca: „Dacia," 1976), pp. 68, 76; de aici încolo: Simion, *Regimul*.

[3] Matatias Carp, *Cartea Neagră: Suferințele evreilor din România*, 1940-1944, vol. 1, *Legionarii şi Rebeliunea* (Bucureşti: Editura Diogene, 1996), pp. 56-57.

organizație modelată extensiv pe tiparele structurale şi funcționale ale SS.[4] În ce priveşte personalul acesteia, merită menționat că, în septembrie 1940, publicația oficială a regimului lui Antonescu descria Poliția Legionară ca un grup de „elemente fără nici o pregătire de specialitate, fără cultură, fără suflet, din dezmoşteniții soartei, culeşi din pulbere de drum”[5].

Legionarii s-au instalat la Ministerul de Interne şi au ocupat poziții cheie în Direcția Generală a Poliției. O altă organizație teroristă controlată de Legiune a fost Corpul Muncitoresc Legionar (CML), înființată în 1936 şi consolidată după ce regele Carol al II-lea a interzis propriu-zis sindicatele. După septembrie 1940, această organizație a fost restructurată sub forma unei unități paramilitare (garnizoană).

Studenții reprezentau o altă bază de recrutare pentru detaşamentele morții ale Legiunii. De la constituirea ei la începutul anilor 1920, Uniunea Națională a Studenților Creştini (UNSC) a promovat fără echivoc, ca unul din obiectivele ei principale, împiedicarea studenților evrei de a frecventa universitățile. După septembrie 1940, UNSC a devenit o organizație teroristă controlată de Legiune. Conducătorul acestei organizații studențeşti, Viorel Trifa, era un student educat în spirit nazist. El declara că noul model organizațional pentru UNSC trebuie să fie copiat după sistemul de conducere al studenților germani aşa încât organizația să-şi găsească locul în structura autoritară „a noului stat român”[6]. Garda de Fier a recrutat, de asemenea, elevi din şcoli medii şi superioare, care au fost educați să creadă că după moartea sa, Codreanu a devenit un fel de sfânt creştin ortodox, păzitor al poporului român.

Legiunea nu a reuşit să atragă armata în rândurile ei, deşi mulți ofițeri de rezervă şi-au oferit serviciile pentru a ajuta la organizarea unităților paramilitare ale Legiunii[7]. Liderii Legiunii au ordonat acestor organizații şi grupuri de indivizi să comită crime, având grijă să le „absolve” de orice responsabilitate prin inundarea lor cu limbaj şi simboluri religioase. Astfel, mulți preoți care s-au alăturat Legiunii le-a oferit acestor criminali iertarea morală, în timp ce liderii mişcării le repetau că ziua judecații, adică „ziua răzbunării contra tuturor oponenților Gărzii de Fier era aproape.”[8]

În final, trebuie menționat faptul că, pe lângă prefecturile din județe, Legiunea a controlat Ministerul de Interne şi Direcția generală a Poliției din capitală, iar Antonescu a controlat Armata, Jandarmeria şi Serviciul de spionaj.

---

[4] Hoettl, W. *The Secret Front: The Story of thr Nazi Political Espionage*, (London,), 1953, 178
[5] *Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicu, 26-27 noiembrie 1940*, Bucureşti, 1941, p. 166.
[6] Horia Sima, *Era Libertăți. Statul Național Legionar* (Madrid: 1982), pp. 137-139.
[7] Simion, *Regimul*, p. 92, 96.
[8] *Pe marginea prăpastiei*, 21-23 ianuarie 1941, II, p. 527-528, Bucureşti, 1941 (în continuare: *Pe marginea prăpastiei*).

Atacurile antievreieşti orchestrate de Statul Național Legionar

La 27 noiembrie 1940, câteva detaşamente legionare ale terorii au înfăptuit ceea ce ei numeau „răzbunarea" pentru asasinarea lui C.Z. Codreanu. Aceste acțiuni au fost îndreptate împotriva liderilor regimului Carol al II-lea şi împotriva evreilor. Ca rezultat, şaizeci şi cinci de foşti lideri ai regimului lui Carol al II-lea au fost ucişi în celulele lor de la închisoarea Jilava. Două zile mai târziu, asasini ai Legiunii l-au împuşcat pe fostul prim ministru, renumitul istoric Nicolae Iorga. Aceste evenimente au otrăvit relația Legiunii cu Antonescu şi mai ales relația acestuia cu Horia Sima, comandantul Legiunii. „Răzbunarea" împotriva evreilor a început cu amenzi şi taxe ilegale, arestări şi percheziții săvârşite la întâmplare, jafuri, evacuari din sate, acte de tortură, violuri, umilințe publice în stil nazist. Numărul acestor acte de „răzbunare" creşteau pe măsură ce ziua confruntării deschise cu Antonescu se apropia.

La 29 noiembrie, Antonescu a ordonat dezarmarea Poliției Legionare[9]. Efectele ordinului său au fost, totuşi, atenuate de ministrul de Interne, care a ordonat transferul „cadrelor competente"de la Poliția Legionară la unitățile de poliție regulate[10].

Evacuarea şi exproprierea evreilor din mediul rural

Evacuarea evreilor din sate şi comune din diverse regiuni ale țării, este de o importanță deosebită, izolarea evreilor din rândul populației rurale având întotdeauna un loc important în propaganda antisemită a Legiunii şi în originile intelectuale ale acesteia.[11] În plus, deportarea avea ca scop şi jefuirea proprietății evreieşti. Aceste acțiuni erau ilegale chiar şi după standardele legislației antisemite adoptate de guvernul național-legionar.

Campania de evacuare a fost bine planificată, iar ordinul a fost transmis verbal de către Ministerul de Interne[12]. Campania a început în octombrie 1940 şi s-a finalizat aproximativ două luni mai tîrziu, în decembrie, în fruntea ei aflându-se comandanții locali ai Legiunii. Evreii au fost deportați din zeci de sate în care existaseră comunități evreieşti vechi de peste o sută de ani[13]. „Comisia pentru administrarea proprietății evreieşti" special constituită a luat parte la procedurile de expropriere care se țineau la judecătoriile locale[14]. La

[9] Simion, *Regimul,* p. 400, *Pe marginea prăpastiei*, p.201.
[10] *Pe marginea prăpastiei*, 13.
[11] Horia Sima, *Era*, pp.251- 253; Carp, *Cartea Neagră,*vol.l: p.203.
[12] Carp, *Cartea Neagră,* vol.1: p.203.
[13] Ibid., p.152.
[14] Jean Ancel, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust* (New York: Beate Klarsfeld Foundation, 1986), vol. 2: doc.37, pp.75-76 [de aici înainte: Ancel, *Documents*].

sate, jefuitorilor, fie ei legionari sau cetăţeni obişnuiţi, nu le păsa de caracterul ilegal al acţiunilor lor. Doar în comune şi în oraşe mai mici aceştia aveau grijă să-i forţeze pe evrei să semneze contracte de vânzare. „Acordul" de a vinde era uneori obţinut după ce proprietarul fusese reţinut ilegal[15].

Ca o consecinţă a acestor acţiuni, evreii care locuiau la ţară au devenit în cele din urmă refugiaţi la coreligionarii lor din reşedinţele de judeţ, şi ei supuşi jafurilor. Unii dintre deportaţii în vârstă luptaseră în războaiele României şi îşi purtau cu mândrie medaliile militare. Până la sfârşitul lui decembrie 1940, legionarii deveniseră suficient de încrezători şi de puternici ca să înceapă să jefuiască şi proprietăţile evreilor din Bucureşti. Au fost prădate locuinţe şi alte proprietăţi imobiliare. În urma unor bătăi severe, proprietarii evrei au semnat, contrar voinţei lor, contracte de vânzare şi cereri pentru rezilierea contractelor de închiriere[16]. Evacuaţii nu s-au întors niciodată la casele lor, chiar Antonescu fiind de acord că deportarea era de dorit. Din 110.000 de evrei care locuiau în provincie, aproximativ 10.000 au devenit refugiaţi[17].

Unităţi ale armatei aflate departe de Bucureşti au luat şi ele parte la actele de „răzbunare" ale Legiunii. De exemplu, la Câmpulung Moldovenesc, un oraş controlat *de facto* de ministrul legionar al Muncii, Sănătăţii şi Bunăstării sociale, Iaşinski, la sărbătoarea de Yom Kipur din 1940 (12 octombrie), personalul armatei a luat parte la o zi a terorii organizată de Legiune. Astfel, colonelul Mociulschi, comandantul unei garnizoane militare locale, a ordonat soldaţilor armatei să interzică evreilor să intre sau să iasă din casele lor, în timp ce poliţia şi detaşamentele legionare s-au dedat la jafuri şi distrugeri. Prada a fost colectată în sediile locale ale Legiunii. Rabinul local, Iosif Rubin, a fost torturat şi umilit (înhămat la o căruţă pe care fiul lui a fost forţat să o „conducă"), iar sinagoga a fost devastată şi jefuită[18].

Un episod deosebit de dur a fost exilul forţat şi chiar deportarea în 1940 a ceea ce regimul numea „evreii străini" (circa 7.700 de oameni). Ordinul a fost dat de Antonescu, care a fixat un termen de două luni pentru toţi „evreii străini" de a părăsi teritoriul românesc[19]. Sute de oameni au fost arestaţi, iar proprietatea lor confiscată. Ulterior arestaţii au fost duşi la Dorneşti, un nou punct de graniţa cu URSS, de unde au fost forţaţi să plece pe teritoriul sovietic fără ca autorităţile române să-i fi informat informat pe sovietici despre acest lucru.

---

[15] Carp, *Cartea Neagră*, vol.1, p. 152; pentru lista localităţilor, Ibid., pp.152-153.
[16]Carp, *Cartea Neagră*, vol.1, doc. 42, p. 84.
[17]Ancel, *Documents,* vol.1, doc. 138, p.556; Şafran, *Memorii* (Ierusalim, 1991), p.55.
[18] Memoriu al Comunităţii Evreieşti către Cartierul General al Poliţiei de Sigurantă, 16 octombrie 1940. Memoriul poate fi găsit in Jean Ancel, *Documents*, vol. 1, nr. 138, 566; Şafran, Memorii, (Ierusalim, 1991), 55
[19] *Pe marginea prăpastiei*, vol.1, 164

Patrulele de frontieră sovietice au împuşcat zeci de „evrei străini”. După ce asemenea episoade s-au repetat, autorităţile române au decis să-i închidă pe supraviețuitori în lagărul Călăraşi-Ialomița, în sudul României[20].

Pogromul de la Bucureşti

Soarta evreilor români, pe timpul scurtei perioade când la putere s-a aflat guvernul legionar, a depins de Antonescu şi de legionari, precum şi de evoluția luptei pentru putere între Antonescu şi Legiune. Diverşi reprezentanți naziști, inclusiv Ambasada germană de la Bucureşti, ofițeri de spionaj şi reprezentanți ai minorității germane din Transilvania au contribuit indirect la soarta evreilor români, prin influența lor asupra relațiilor dintre Antonescu şi Legiune.

Dat fiind că Legiunea s-a îmbogățit luând în posesie cele mai multe proprietăți evreieşti, mareşalul Antonescu şi adepții lui au început să perceapă Legiunea ca pe un pericol. Mareşalul era de acord că evreii trebuie să-şi piardă proprietățile, dar nu aproba mijloacele alese şi ritmul exproprierilor. Nici nu era de acord ca o organizație şi grupuri de persoane să beneficieze de aceste confiscări, şi nu statul şi poporul român. Acest conflict demostrează că lupta între Legiune şi Antonescu nu a însemnat confruntarea între un antisemitism brutal, violent, şi o atitudine umană de compasiune, sau între o formă sălbatică de naționalism şi o formă de antisemitism „oportunist”. Mai curând confruntarea a fost cauzată de faptul că legionarii vroiau totul, şi vroiau imediat, în timp ce Antonescu avea acelaşi scop dar intenționa să obțină ceea ce dorea gradual, folosind metode diferite.

Tipică pentru această atitudine a fost cuvântarea sa către miniştrii numiți de Legiune: „Dv. credeți că se pot înlocui imediat toți jidanii?”, îi întreba Antonescu pe miniştrii legionari. „Problemele de stat se rezolvă pe rând. Întocmai ca în jocul de şah”[21]. La începutul lui ianuarie 1941, Antonescu a înțeles că acțiunile Legiunii nu mai servesc interesele naționalismului românesc şi că Legiunea a devenit un instrument de jaf în interesul membrilor acesteia[22].

La 14 ianuarie 1941 Antonescu l-a întâlnit pe Hitler la Obersalzberg, şi a obținut acordul acestuia pentru planurile de a se debarasa de Legiune[23]. Zilele care au precedat rebeliunea Gărzii de Fier împotriva lui Antonescu şi pogromul care a avut loc simultan cu

[20] Ancel, *Documents,* vol.2: doc.102, p.344.
[21] *Pe marginea prăpastiei,* vol.1: pp.178-184.
[22] Sima, Horia, *Era libertăț: Statutul Național Legionar* (Madrid, 1986), vol.2: p. 282.
[23] *Documents on German Foreign Policy,* 1918-1945, din Arhivele Ministerului de Externe german, seria D (1937-1945), vol.11: doc.652, pp.1089-1191 [de aici încolo, *DGFP*].

aceasta au fost marcate de declarații antisemite de o duritate fără precedent ale aparatului de propagandă al Legiunii. Publicațiile Gărzii de Fier au indicat în detaliu ce urma în ceea ce ei numeau „ziua răzbunării", pe fondul multiplicării declarațiilor de sprijin pentru politica antisemită adoptată în Germania nazistă[24].

Rebeliunea a început atunci când legionarii înarmați au ocupat sediul poliției din Bucureşti, posturi locale de poliție, primăria Bucureştiului, mai multe ministere şi alte clădiri publice. Când soldații au încercat să preia controlul acestor clădiri, legionarii au deschis focul asupra lor. Deşi Hitler îi dăduse mână liberă, Antonescu a procedat prudent pentru a evita iritarea conducerii naziste de la Berlin şi pentru a-i lăsa pe legionari să se compromită prin acțiunile lor[25]. Această strategie a inclus ținerea armatei în „defensivă activă" până în seara de 22 ianuarie, acțiunile armatei fiind limitate la a răspunde cu foc şi la încercuirea locurilor controlate de legionari. Aceasta a permis legionarilor să ucidă evrei, să-i jefuiască sau să le incendieze proprietățile nestânjeniți în câteva zone din Bucureşti. Case şi prăvălii evreieşti care se întindeau pe câțiva kilometri (pe străzile Dudeşti şi Văcăreşti) au suferit pagube majore. Rebeliunea s-a sfârşit în dimineața de 24 ianuarie, ca o consecință a ofensivei armatei.

Este evident că pogromul de la Bucureşti a fost o parte a planului elaborat de Legiune şi nu o izbucnire sau instrumentalizare strategică a unui moment de anarhie. El nu a fost un eveniment izolat, rupt de atmosfera opresivă şi de persecuțiile tipice din statul național-legionar, ci punctul culminant al evoluțiilor evenimentelor. Armata nu a luat parte la pogromul de la Bucureşti. Făptaşii au provenit din rândul organizațiilor controlate de Legiune: membrii Legiunii şi ai organizațiilor teroriste, angajați ai Ministerului de Interne şi Siguranței, precum şi personalul Prefecturii de poliție din Bucureşti. Mulți cetățeni de rând s-au alăturat acțiunilor pogromului. Începutul acestuia a fost semnalat formal la 22 ianuarie 1941 prin ordinul ministrului de Interne de a se incendia două cartiere evreieşti[26]. Totuşi, atacul acestor cartiere, ca şi al celor învecinate locuite de evrei au fost lansate efectiv în timpul prânzului zilei precedente. Mai mult, în data de 20 ianuarie 1941 Legiunea operase arestări în masă ale membrilor minorității evreieşti, care au fost duşi la Prefectura de poliție a Capitalei[27]. Aproape două mii de evrei de ambele sexe şi de vârste diferite (între 15 şi 85 de ani) au fost deținuți abuziv şi apoi duşi la cele paisprezece centre de tortură ale Legiunii

[24] *Cuvântul,* 21 ianuarie, 1941.
[25] Mihail Ionescu, „Tehnica şi resorturile teroarei în perioada dictaturii legionar-antonesciene", în *Împotriva fascismului* (Bucureşti, 1971), p.202; N.Mareş, Note despre asasinarea lui Madgearu şi Iorga, 4 decembrie 1942, Arhiva Comitetului Central al PCR, fond 103, dosar 8218, p.3.
[26] S. Palaghița, *Garda de Fier. Spre Învierea României* (Buenos Aires, 1951), p.147.
[27] Carp, Cartea Neagră, vol.1: p.77

(posturi de poliție, Prefectura Bucureşti, sediul Legiunii, ferma lui Codreanu, primăria comunei Jilava, clădirile evreieşti ocupate, abatorul Bucureşti)[28]. Printre arestații se aflau şi evrei înstăriți sau angajați ai unor organizații publice evreieşti.

Abatorul din Bucureşti a fost locul celor mai atroce torturi. În ultima zi a rebeliunii, cincisprezece evrei au fost duşi la Prefectura Bucureşti, unde au fost torturați şi/sau împuşcați. Procurorul militar numit de Antonescu să investigheze evenimentele a raportat că a recunoscut trei cunoştințe printre cadavrele „torturate cu profesionalism" (avocatul Millo Beiler şi frații Rauch). El a adăugat: „trupurile celor ucişi la abator au fost atârnate de ceafă, în cârligele folosite de parlagii"[29]. Secretarul lui Mihai Antonescu a confirmat descrierea procurorului militar şi a adăugat că unele dintre victime au fost agățate în timp ce erau încă în viață, pentru a permite torționarilor „să ciopârțească" trupurile lor"[30].

Dovezile indică faptul că organizația teroristă numită Corpul Muncitorilor Legionari a participat activ la pogrom, prin jaf, tortură şi crimă.

Sediul CML "Inginer G. Clime" a fost, îndeosebi, un centru de tortură înfricoşător. Acolo, echipele CML au torturat sute şi au împuşcat zeci de bărbați şi femei[31]. Aceleaşi echipe au selectat nouăzeci de evrei (din două sute, câți au fost torturați în centrele CML de tortură) şi i-au transportat cu camioanele în pădurea Jilava. După ce au fost scoşi din camioane, ei au fost împuşcați de aproape cu focuri de revolver[32]. Optzeci şi şase de cadavre au fost găsite întinse în zăpadă în acea pădure, iar gurile celor care avuseseră dinți de aur erau mutilate groaznic[33]. Rabinul Tzvi Gutmann şi cei doi fii ai săi, Iosif şi Iancu, au fost printre victime. Rabinul a fost împuşcat de două ori, dar a rămas în viață[34]. În total, 125 de evrei au fost ucişi în timpul pogromului de la Bucureşti[35], pogrom care a introdus de asemenea capitolul abuzării în masă a femeilor evreice, care erau violate uneori chiar sub ochii familiilor lor[36].

În afară de masacrarea evreilor, în zilele pogromului de la Bucureşti au existat şi atacuri grave ale legionarilor asupra sinagogilor. Asaltul a început în după amiaza de 21 ianuarie şi a atins punctul culminant în seara aceleaşi zile. Ele au continuat în ziua următoare. Acesta a fost un rezultat predictibil al evenimentelor, întrucât odată cu formarea Gărzii de

[28] Carp, *Cartea Neagră,* vol.1: p.186.
[29] Ancel, *Documents,* vol.2: doc.72, pp.195-197; *Jurnalul de dimineața,* no.57, 21 ianuarie 1945.
[30] E.Barbul *Memorial Antonescu, Le troisieme homme de L'Axe* (Paris, 1950), vol.1: p.106.
[31] Memoriu al Federației, 8 martie 1941, p.297.
[32] Ancel, *Documents*, vol 2, doc. 72, pp. 195-197; *Jurnalul de dimineață*, no. 57, 21 ianuarie 1945.
[33] Memoriu al Federației, 8 martie 1941, 297
[34] Ibid., pp.298-304.
[35]Ibid., p.291. Lista victimelor poate fi găsită în *Revista Cultului Mozaic,* no.592.
[36] Ancel, *Documents,* vol.2: doc.72, p.197.

Fier în 1927, raidurile gardiştilor se terminau de obicei cu acte de vandalism împotriva sinagogilor. Legionarii au atacat toate sinagogile în acelaşi timp, au ars sulurile Torei, au prădat obiecte religioase, bani, mobilă şi bunuri de valoare, şi au distrus interiorul sinagogilor. În unele cazuri, legionarii şi-au început atacurile în timpul slujbei, cum a fost cazul la Templul Coral (credincioşii care erau prezenți au fost duşi la Jilava şi ucişi). În final, făptaşii au dat foc sinagogilor, două dintre ele au arzând complet. Una dintre sinagogile arse în întregime a fost sinagoga sefardă Cahal Grande, una din cele mai frumoase din Europa. Când brigăzile de pompieri, alarmate că focul ar putea atinge clădirile învecinate, au sosit să stingă focul, acestea au fost împiedicate de legionarii care supravegheau scena[37]. Procurorul militar al lui Antonescu, care a investigat evenimentele, a făcut o descriere explicită a ceea ce a văzut: „Templul spaniol semăna cu o torță gigantică care lumina lugubru cerul capitalei. Legionarii dănțuiau drăceşte în bătaia focului, cântând aria «tinereții legionare» în timp ce izbeau, în furia lor sălbatică, cu tocurile ciubotelor, trei femei despuiate, pentru a le da pradă flăcărilor. Nenorocitele victime, în dureroasa lor disperare, tăiau văzduhul cu urlete de sfâşietoare durere"[38].

În cele din urmă legionarii, organizațiile afiliate şi oamenii de rând, cu toții au participat în comun la distrugerea proprietății comerciale şi private evreieşti. Unele case au fost arse în întregime sau demolate complet. În total, 1.274 de clădiri comerciale şi case au fost distruse[39]. Federația Comunităților Evreieşti din România a evaluat pagubele la suma de 383 milioane lei (suma include şi pagubele provocate sinagogilor)[40]. După ce rebeliunea legionară a fost înăbuşită, armata a găsit 200 camioane încărcate cu obiecte jefuite, bijuterii şi bani[41].

Bazele politice şi ideologice ale regimului Antonescu, februarie-iunie 1941

Regimul Antonescu a apărut pe fondul evoluțiilor tumultoase politice şi sociale din România anilor 1930. „Regimul național-totalitar, regim de ordine şi de reconstrucție națională şi socială," cum îl descria Antonescu a fost o încercare de a realiza ideile şi cererile naționaliste care au precedat criza din 1940, când România a fost aruncată în tumultul evenimentelor, după ce a fost forțată să cedeze părți din teritoriul său către vecini[42]. Totuşi,

[37] Memoriu al Federației, 8 martie 1941, p.304.
[38] Ancel, *Documents,* vol.2: doc.72, p.197.
[39] Lista clădirilor arse poate fi găsită în *Cartea Neagră,* pp.243-244.
[40] Memoriu al Federației către Antonescu,1 aprilie 1941, p.339.
[41] Ibid, 377.
[42] Scrisoare datată iunie 23, 1941, adresată de Antonescu liderilor opoziției; I.C. Drăgan, ed., *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de reîntregire*, (Veneția, 1988), vol.2: p. 213. [De aici încolo, Drăgan].

chiar dacă această criză a grăbit ascensiunea lui Antonescu la putere, regimul său şi-a datorat existența conducerii naziste din estul Europei.

Regimul Antonescu, care a fost plin de contradicții ideologice şi considerat diferit de alte regimuri fasciste din Europa, rămâne dificil de încadrat. A fost un regim fascist care a dizolvat Parlamentul, s-a alăturat puterilor Axei, a decretat legislația antisemită şi rasistă şi a adoptat „Soluția Finală" în anumite părți ale teritoriului său. Totuşi, Antonescu a înăbuşit brutal mişcarea Gărzii de Fier şi a denunțat metodele ei teroriste. Mai mult, legile antisemite româneşti, inclusiv Statutul evreilor, erau în vigoare înainte ca Antonescu să preia puterea, iar regimul a reuşit să „cruțe" jumătate din populația evreiască aflată sub administrația sa în timpul Holocaustului.

Bazele politice şi ideologice ale regimului lui Antonescu au fost puse anterior de intelectuali români de frunte, de mişcări de extremă dreaptă tradițional antisemite, de politicieni naționalişti care s-au opus democrației în România şi de organizații şi partide politice naționaliste care au ajuns la putere în anii '30 sub regele Carol al II-lea. Chiar înainte de această desfăşurare a evenimentelor, sistemul român al democrației parlamentare fusese destabilizat, iar principiile sale puse la încercare din diferite părți. Antonescu nu a redefinit obiectivele naționalismului românesc, ci mai degrabă a căutat să le îndeplinească. Astfel, filosofia politică a noului regim şi metodele sale de guvernare ca matrice ideologico-intelectuală au fost specific româneşti, şi nu importate din Germania, şi au fost legate indisolubil de ura locală îndreptată asupra evreilor.

Astfel, principiile de la baza „statului etnocrat" al lui Antonescu au fost concepute mai devreme, în 1932, de Nichifor Crainic, veteranul naționalist creştin şi combatantul antisemit care va servi pentru o scurtă perioadă ca ministru al Propagandei în guvernul Antonescu, precum şi de Octavian Goga, liderul Partidului Național Creştin şi de A.C. Cuza[43]. Crainic insista pe faptul că acest program era o sinteză a naționalismului românesc formulat din 1909 de unul din intelectualii excepționali ai României, Nicolae Iorga: „România a românilor, a tuturor românilor şi numai a românilor". El mai sublinia că fundamentul cosmopolit, multicultural al statului democratic, „nu putea să creieze un stat național." Conceptul lui Crainic de stat etnocratic se baza şi pe principiul fundamental că „evreii reprezintă o amenințare permanentă la adresa tuturor statelor națiune"[44]. Apelul lui pentru naționalizarea proprietății evreieşti şi alte idei "practice" au fost transformate în legi antisemite sub Antonescu şi au servit ca puncte de plecare pentru politica lui Antonescu.

[43] Vezi discursul şi programul politic al lui Goga, *Timpul,* 2 ianuarie 1938.
[44] Nichifor Crainic, *Programul Statului Etnocratic, Colecția Naționalistă* (Bucureşti: 1938), pp.3-5, p.12.

Esența transpunerii variantei româneşti a fascismului, cum s-a reflectat în regimul Antonescu fără legionari, a constat nu numai în antisemitism, dar şi în respingerea ideilor occidentale de bază: liberalism, toleranță, democrație, libertatea de exprimare, libertatea presei, libertatea de asociere, alegeri libere şi drepturi civile.

După ce rebeliunea legionară a fost înăbuşită, regimul Antonescu s-a considerat succesorul ideilor politice, culturale şi spirituale antisemite ale guvernului Goga. Pe scurt, regimul Antonescu a adoptat obiectivele ideologiei fasciste româneşti mai curând decât să se inspire din principiile național-socialismului. Regimul Antonescu fără legionari nu a negat moştenirea antisemită a Gărzii de Fier şi nu a oprit atacarea de către stat a religiei evreieşti şi a valorilor sale, ca şi a valorilor umaniste. Antonescu a arătat clar că va continua politica antisemită a guvernului național legionar[45]. Un ziar antisemit s-a grăbit să-i informeze pe evrei, care s-au simțit salvați după înăbuşirea rebeliunii, că nu este cazul să se autoamăgească, pentru că represaliile nu au fost ordonate de Antonescu „pentru liniştirea Comunității”[46].

Natura, programul şi dimensiunile politicilor lui Antonescu față de evrei au depins exclusiv de inițiativele sale. După înăbuşirea rebeliunii legionare şi chiar la începerea mandatului său de unic Conducător, înainte de a accepta argumentele lui Hitler privind necesitatea Soluției Finale, Antonescu a subliniat liniile politicii sale în ceea ce-i priveşte pe evreii din Vechiul Regat şi sud-estul Transilvaniei. Principiile de bază ale acestei politici au fost valabile până la începutul războiului împotriva URSS, fiind dealtfel şi publicate în presă. El a vorbit despre o soluție radicală pentru „problema evreiască”, o soluție inspirată din „naționalismul radical”, şi a amenințat că orice altă abordare poate fi considerată o trădare a românismului[47]. Principalele componente ale politicii sale, aşa cum avea să fie aplicată în următoarele luni, erau: continuarea românizării folosind instrumente specifice statului (legislație, procese, exproprieri), fără a recurge la teroare; eliminarea graduală a evreilor din economia națională (bazată pe presupunerea sa că evreii au o putere economică imensă şi că această putere generează o influență disproporționată în alte domenii; integrarea represiunii antievreieşti în planurile oficiale ale regimului cu intenția de a realiza o „reîntinerire națională” cum ar fi crearea unei clase comerciale româneşti (etnice) şi a unei economii sub control (etnic) românesc. De la începutul guvernării, Antonescu a adoptat o atitudine precaută:

[45]Vezi declarația de presă a lui Crainic, *Timpul,* 4 ianuarie 1941.
[46] *Porunca Vremii*, 7 martie 1941.
[47]*Timpul,* 30 septembrie, 1940.

> Eu voi rezolva problema evreiască în cursul reorganizarii Statului substituind încetul cu încetul pe evrei cu români, şi în primul rând cu legionari care între timp se vor pregăti. Bunurile evreilor vor fi în mare parte expropiate în schimul unor indemnizații. Evreii care au venit în țară după 1913, cu alte cuvinte după a doua parte a războiului balcanic, vor fi înlăturați de îndată ce aceasta va fi cu putință, chiar dacă au devenit cetățeni români, în vreme ce ceilalti, o repet, vor fi substituiți încetul cu încetul. Evreii vor putea trăi, dar nu vor putea fi beneficiarii resurselor şi bogățiilor acestei țări. În România trebuie să trăiască şi să fie puşi în valoare mai întâi românii: Ceilalți, dacă rămân locuri libere vin după ei[48].

Conform principiilor antisemite din timpul guvernului Goga din 1937, Antonescu a dus un război simbolic împotriva iudaismului, descris de regim, presă şi unii clerici români ortodocşi, ca satanic, deviant, anticreştin. De asemenea, evreii erau învinovățiți direct ca fiind principala cauză a dificultăților interne ale regimului în asigurarea bunăstării generale a cetățenilor[49]. În ce priveşte componența administrației civile şi a intelectualilor care o sprijineau, regimul Antonescu nu a fost „revoluționar". În principiu, cu câteva excepții, funcționarii aparatului de stat ai regimurilor trecute, de toate culorile politice (inclusiv funcționarii cu funcții înalte, precum miniştri), clasa profesională, clasa mijlocie şi absolvenții de universități au demonstrat un sprijin în creştere pentru regim. Chiar şi membrii Partidului Liberal s-au alăturat acestui efort (un membru al Partidului Liberal a fost numit ministru al Economiei de către Antonescu), motivându-şi acțiunea prin teama că, altfel, economia românească ar fi căzut în mâinile naziştilor. Această largă colaborare a majorității intelectualilor şi politicienilor români nu înseamnă că întreg poporul român s-a identificat cu antisemitismul regimului Antonescu. Presa antisemită a indicat existența câtorva „cuiburi de rezistență" intelectuală la adresa majorității, care au respins, în numele valorilor umaniste, atacurile regimului asupra evreilor[50].

Se poate trage concluzia că regimul lui Antonescu nu a fost expresia celei mai intense manifestări a antisemitismului şi naționalismului extremist românesc. În timpul celui de-al doilea război mondial, au existat grupuri politice antisemite chiar mai extremiste, precum legionarii care erau gata să-i extermine pe evrei pur şi simplu din ură şi dorința de a-i ucide. Spre deosebire de aceştia, Antonescu s-a condus după unele considerații strategice, cel puțin în ceea ce-i priveşte pe evreii din Regat şi din sudul Transilvaniei, el văzând utilitatea lor

[48] *Timpul,* 30 septembrie 1940.
[49] Filderman, proiect de memoriu, Arhiva Yad Vashem, P-6/58, p.151.
[50] *Învierea,* 27 aprilie 1941.

pentru statul român. De asemenea, legislația sa antisemită a exclus anumite categorii de evrei considerate că „au adus o contribuție reală” la bunăstarea României, cum au fost foştii militarii reangajați şi cei decorați.

Munca forțată sub regimul Antonescu

Regimul Antonescu a continuat campania de muncă forțată începută sub statul național legionar. Evreilor li s-a ordonat să plătească aşa-numitele „taxe militare” (impuse pentru motivul oficial că evreii erau scutiți de serviciul militar) şi să presteze muncă de folos obştesc sub supravegherea armatei[51]. În total, 80.042 de evrei cu vârste între 18 şi 50 de ani au fost obligați să presteze muncă gratuită[52]. Unora dintre evrei li s-a ordonat să muncească în localitățile lor (ceea ce era, de obicei, o ocazie de umilire publică), în timp ce alții au trebuit să muncească în lagăre de muncă (pe şantiere de construcții şi pe câmp) sub jurisdicție militară. Detaşamentele de muncă evreieşti au fost folosite pentru a construi garnituri suplimentare de linii ferate între localități îndepărtate, ca între Bucureşti şi Craiova, Bucureşti şi Urziceni sau Bumbeşti-Livezeni-Petroşani.

Condițiile de viață şi de muncă în aceste lagăre erau îngrozitoare[53]. Asistența medicală era insuficientă, igiena precară, uneori bolnavii şi invalizii erau forțați să muncească şi, cum „mobilizarea” s-a făcută în grabă şi cu puțină administrație, mulți muncitori au rămas în haine de vară până în decembrie 1941, când lagărele de muncă au fost temporar închise. În unele lagăre evreii au fost nevoiți să-şi cumpere singuri unelte, să-şi plătească alimentele, iar cazarea era asigurată numai când gardienii şi administratorii erau mituiți. Când era nevoie de muncă în jurul satelor, persoanele mai importante din aceste localități (preoți, învățători) îşi exprimau, de obicei, teama că evreii ar putea fi cazați în casele țăranilor, îngrijorați de influența „distructivă” pe care evreii o puteau avea asupra țăranilor. Au fost date ordine explicite ca pentru muncitorii evrei cazarea să nu se facă la mai puțin de o rază de trei kilometri în jurul satelor româneşti.

În schimbul unor răscumpărări oficiale, evreii declarați „utili” pentru economie erau scutiți, permițându-li-se să-şi păstreze locurile de muncă. Cum decizia de a acorda statutul de „util” unui evreu constituia o importantă sursă de corupție, conducerea militară şi cea civilă rivalizau pentru controlul aşa numitului proces *de revizuire* (adică revizuirea situației evreilor care munceau, care a început în martie 1942). Birocrația civilă condusă de Radu Lecca, şeful

[51] Instrucțiuni privind decretul 3984 din 5 decembrie 1940, *Monitorul Oficial*, doc. 113, 14 iulie 1941, pp.5-8.
[52] Ancel, *Documents,* vol 4, doc.21, p.251.
[53] Pentru o descriere extinsă, vezi Ancel, *Documente*, vol. 3; Carp, *Cartea Neagră,* vol. 1, pp.190-197.

departamentului guvernamental însărcinat cu „rezolvarea problemei evreieşti", a câştigat temporar lupta pentru putere dar armata a continuat să fie implicată. Acesta a fost de fapt un mecanism de extorcare aprobat de stat, care a îmbogățit armata şi birocrații civili împuterniciți să stabilească nivelul de răscumpărare şi a întărit cultul mitei în administrația românească şi în sistemul militar, ceea ce a contrastat violent cu atitudinea rigidă a regimului.[54] S-a decis, de asemenea, ca persoanele aflate în incapacitate de a lucra sau de a plăti o răscumpărare substanțială, să fie deportate[55]. În iunie 1942, şeful Marelui Stat Major a ordonat ca în cazul în care muncitorii evrei ar fi comis anumite „abateri" de la ordine şi disciplină (lipsă de sârguință, neanuțarea schimbării adresei, relații sexuale cu etnice române), aceştia urmau să fie deportați în Transnistria împreună cu familiile lor.[56] Evreii din detaşamentele de lucru primeau deseori pedepse foarte grele, cum ar fi bătaia cu biciul sau cu bâta.

În orice caz, urmările „revizuirii" au fost că sistemul lagărelor de muncă a fost considerat un eşec, provocând daune economiei. Astfel că, începând cu 1942, sistemul preferat a fost cel al detaşamentelor de muncă. Reorganizarea sistemului de muncă obligatorie din 1942 a dus, de asemenea, la un eşec total, după cum se făcea cunoscut într-un raport al şefului Marelui Stat Major emis în noiembrie 1943. Raportul conchidea că economia românească nu poate fi privată de cadrele profesionale ale populației evreieşti.[57] Acest episod din viața evreilor din România a lăsat urme sociale adânci. Multe cariere au fost distruse, educarea în şcoli a tineretului evreiesc a fost întreruptă, vechile structuri ale autorității şi practicii evreieşti s-au destrămat, iar corupția din sistemul de scutiri a subminat relațiile sociale. Mulți s-au îmbolnăvit grav sau au devenit invalizi, iar zeci, poate sute au fost ucişi.

Evacuarea forțată a evreilor din oraşele mici şi din sate în timpul regimului Antonescu

Ion Antonescu a continuat ceea ce începuse sub statul național legionar: evacuarea evreilor din satele şi oraşele mici.

La 18 iunie 1941, el a ordonat ca această categorie de evrei să fie mutată în municipiile de județ. Unele din aceste municipii aveau o slabă prezență evreiască, aşa că evreii de la țară au fost îngrămădiți în depozite, clădiri abandonate, şcoli şi alte forme improprii de

[54] Pentru o descriere a scopului şi a formelor practicilor de corupție în sistemul de scutiri, a se vedea memoriile lui Radu Lecca: *Eu i-am salvat pe evrei din România*, (Bucureşti, Roza Vânturilor), pp.180-181.
[55] Declarație de presă a Guvernului, *Universul,* 24 noiembrie 1941.
[56] Instrucțiuni generale ale M.St.M, doc. 55500, 27 iunie 1942, Ancel *Documents*, vol. 4: doc. 21, 32-44.
[57] Nota a Cabinetului Militar al lui Antonescu, 17 noiembrie 1943, Arhivele Statului, Preşedinția Consiliului de Miniştri, colecția Cabinetul militar, dosar 4/1943, p.167.

cazare. Comunitățile evreieşti locale nu au făcut față nevoilor evreilor evacuați de la țară, ale căror obiecte casnice fuseseră confiscate la deportare[58].

S-a ordonat ca bărbații evrei cu vârste cuprinse între 18 şi 60 de ani, care trăiau în zona dintre râurile Siret şi Prut, să fie închişi în lagărul de la Târgu Jiu. Evreii evacuați din Dorohoi, Rădăuți, Siret, ca şi supraviețuitorii trenului morții de la Iaşi, au fost internați în alte lagăre, cum ar fi: Romanați, Dolj, Vlaşca şi, respectiv, Călăraşi-Ialomița. Mulți evrei au fost declarați prizonieri din ordinul lui Antonescu însuşi[59]. Tot el a ordonat şefului Marelui Stat Major să înființeze câteva lagăre de muncă temporare în sudul României[60]. După cum declara mai târziu un ofițer de informații, aceasta a fost o parte a unei mai largi strategii de a înlătura evreii moldoveni prin „deportare şi exterminare."[61] Proprietatea evreilor evacuați a fost naționalizată, iar o parte din ea a fost pur şi simplu jefuită de localnici. În timpul evacuării au fost multe cazuri în care sătenii şi-au exprimat deschis bucuria la plecarea evreilor, i-au insultat, umilit sau atacat. Au fost câteva cazuri în care trenurile de deportați s-au oprit în acelaşi timp şi în aceleaşi gări cu trenurile militare şi mulți soldați au folosit această ocazie pentru a-şi exprima bucuria față de deportarea evreilor sau pentru a folosi violența împotriva lor. La 31 iulie, 1941, numărul celor evacuați era de 40.000 de oameni.[62] În acest mod au fost curățite de evrei 441 de sate şi comune.[63] Începând din iulie-august, evreii au fost obligați să poarte un semn distinctiv. La 9 septembrie 1941 Antonescu a anulat măsura, la demersurile lui Filderman, dar această revenire nu s-a aplicat evreilor din Basarabia, Bucovina şi Transnistria, pentru care a fost emis un decret special.[64] Obligația de a purta un semn distinctiv a relevat atitudini antisemite în rândul populației române, numeroşi oameni de rînd arătând exces de zel în a-i verifica pe compatrioții lor evrei dacă purtau steaua galbenă sau dacă o purtau corect.[65] În timp ce deportările au lovit puternic viața economică a multor sate şi oraşe, până în septembrie 1941 Antonescu a fost preocupat şi a luat măsuri pentru a-i diviza pe evrei în „utili" şi „inutili" pentru economie. Aceasta a reprezentat primul său pas înapoi de la românizarea completă: „Cu siguranță sunt evrei care nu pot fi înlocuiți...Noi am

[58] Ancel, *Documents*, vol.2, doc. 210, 497.
[59] Ibid., vol.2, doc.166, pp.451-452.
[60] Sumar al şedinței de guvern din 22 iulie, 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosarul 40010, vol. 11, p.27.
[61] Depoziția colonelului Traian Borcescu, şef al secției de contraspionaj, 12 noiembrie 1945, Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Colecția Armata a patra, dosarul 108223, vol.24 (USHMM/RG 25004 M, microfilm 47).
[62] Ancel, *Documents*, vol.2: doc. 197, p. 492.
[63] Ancel, *Documents*, vol.3: doc. 368, pp. 598-611.
[64] Decretul nr. 3303/1941 al şefului Marelui Statului Major, 8 August 1941, Arhiva Ministerului Apărării, Colecția armatei a patra, dosar 79, 138.
[65] Ancel, *Documents,* vol.3: doc.62, p.115.

scos 50.000-60.000 evrei din târguri şi din sate şi i-am dus la oraşe, unde sunt o adevărată pacoste pe capul comunităţii evreieşti, care trebuia să-i hrănească." [66]

Pogromul de la Iaşi: prima fază a distrugerii fizice a evreilor din România

Evacuarea evreilor din Iaşi, unde la data de 29 iunie 1941 trăiau 45.000 de evrei, a fost o parte a planului de eliminare a prezenţei evreieşti din Basarabia, Bucovina şi din Moldova.[67] „Curăţirea terenului" a însemnat lichidarea imediată a tuturor evreilor de la ţară, încarcerarea în ghetouri a evreilor găsiţi în centre urbane şi reţinerea tuturor persoanelor suspectate că ar fi activişti ai Partidului Comunist. Acesta a fost echivalentul românesc pentru Soluţia Finală.

Pogromul de la Iaşi împotriva evreilor s-a desfăşurat la ordinul expres al lui Ion Antonescu ca oraşul să fie curăţat de toţi evreii şi ca orice evreu care va deschide chipurile focul împotriva soldaţilor români sau germani să fie eliminat fără milă. Secţia a doua a Cartierului General al Armatei Române şi Serviciul Special de Informaţii (SSI) au pregătit terenul pentru pogromul de la Iaşi şi au elaborat pretextul pentru pedepsirea populaţiei evreieşti a oraşului, în timp ce unităţile armatei germane staţionate în localitate au asistat autorităţile române.

La 27 iunie 1941, Ion Antonescu a ordonat direct prin telefon colonelului Constantin Lupu, comandantul garnizoanei Iaşi, să evacueze evreii din oraş. Lupu a fost instruit să ia măsuri să "curete Iaşiul de populaţia sa evreiască.[68] În noaptea de 28/29 iunie, în timp ce armata, poliţia şi jandarmeria lansau arestările şi execuţiile, Antonescu a telefonat din nou pentru a repeta ordinul de evacuare. Lupu şi-a notat cu atenţie misunea ce o avea de îndeplinit:

> 1. Vei da o ordonanţă, care o vei semna D-ta., ca Comandant Militar al oraşului Iaşi, bazată pe Înaltele Decrete existente şi mai adăugând, având şi în vedere starea de război… La primirea de focuri de armă dintr-o locuinţă, se va încercui acea locuinţă cu armata, vor fi arestaţi toţi locatarii (afară de copii) şi după o instrucţie sumară, acei găsiţi de vină vor fi executaţi. Aceleaşi sancţiuni se vor aplica şi acelora care vor dosi persoanele care au săvîrşit infracţiunile de mai sus.

[66] Minuta şedinţei de Guvern din 9 sept. 1941, Arhiva Ministerului Apărării, dosar 40010, vol. 77, p.52.
[67] Comunicare telefonică de la Prefectul de Iaşi Dumitru Captaru către Ministerul de Interne din Bucureşti, 29 iunie, 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p 478; o copie poate fi găsită în USHMM, RG 25004M, rola 36.
[68] Lupu către gen. Antonescu, 25 iulie 1921, Arhivele Statului Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 247/41, p.10 (Arhivele Statului din Bucureşti, colecţia Biroului primului ministru).

> 2. Evacuarea populației evreeşti din oraşul Iaşi este necesară şi va fi făcută totală (inclusiv femei şi copii). Evacuarea se va face pe pachete, pachete, mai întîiu la Roman şi apoi la Trg.Jiu. Pentru aceasta vei lua înțelegere cu Ministerul de Interne şi Prefectura de Județ, Chestiunea trebuind bine studiată.[69]

Înaintea emiterii acestor ordine, a fost realizată o înțelegere cu comandantul corpului de armată german (*Wehrmacht*) la Iaşi, privind metodele care să fie aplicate împotriva evreilor. Dar Col. Lupu nu a fost capabil să controleze situația şi să îndeplinească întocmai ordinele lui Antonescu, şi de aceea a fost înlăturat din post la data de 2 iulie. În cursul procesului lui la Curtea marțială a corpului armatei a 4-a, în ianuarie 1942, a ieşit la iveală ordinul secret pe care îl primise de la Antonescu şi de la adjunctul acestuia, Mihai Antonescu.

Expulzarea evreilor din Moldova a fost o parte a unui plan mai larg care de asemenea cuprindea exterminarea fizică a evreilor din Basarabia şi Bucovina[70]. El a fost formulat într-un moment de mare entuziasm pentru alianța cu Germania nazistă şi cu convingerea profundă a lui Ion şi Mihai Antonescu în victoria finală a armatei germane. Prima măsură în cadrul acestui plan, conform ordinului lui Ion Antonescu către generalul Şteflea, pe atunci şef al Marelui Stat Major al Armatei, a fost „să fie identificați, pe regiuni [în Moldova], toți jidanii, agenții comunişti sau simpatizanți. Ministerul de Interne trebuie să-i ştie, să le interzică circulația şi să fie în măsură să facă cu ei ceea ce voi ordona, când va fi momentul oportun”.[71] A doua măsură a fost evacuarea evreilor din toate satele din Moldova şi internarea unora dintre ei în lagărul de la Târgu Jiu, în sudul României.[72] Scopul final era asigurarea terenului pentru aceste acte prin transformarea evreilor din Iaşi în potențiali colaboratori cu inamicul sovietic”, justificând astfel actele represive împotriva rebelilor care încă nu se revoltaseră. Pentru a realiza aceasta, Antonescu a emis un ordin special, care a fost transmis de Poliția de securitate (Siguranța) către sediile de poliție în Iaşi la 27 iunie 1941: „Fiind informați că la anumiți evrei se găsesc dosite arme şi munițiuni, vă rugăm să binevoiți a dispune a se efectua de îndată percheziționarea amănunțită şi riguroasă a locuințelor şi populației evreieşti, pentru

[69] ”Ordin telefonic”, 28/29 iunie, ora 11:p.m. Dosar de investigație privind pe col. (rez.) Constantin Lupu, 1941, Arhivele Ministerului de Interne, dosar 108233: vol.28, p.183; copie la USHMM, RG 25004M, rola 48.
[70] Copie autentificată după depoziția col. Traian Borcescu, şef al Secției Contra-spionaj al SSI, 12 noiembrie, 1945. Arhivele Ministerului de Interne, dosar. 108233, vol. 24, p 122; copie în USHMM, rola 47 Ion Antonescu s-a referit explicit la acest plan nescris în directivele pe care el le-a trimis după front către Mihai Antonescu la 5 septembrie, 1941; a se vedea Mareşalul Antonescu către Mihai Antonescu, 5 septembrie 1941. Arhivele Cabinetului Primului Ministru, dosar. 167/1941, pp. 64-65
[71] Carp, vol.1: doc.1, p.39
[72] Ancel, *Documents,* vol.2: doc.136, pp.414-415.

a se verifica dacă nu cumva ne aflăm în fața unei acțiuni de înarmare a populației evreieşti. De rezultat ne veți raporta fără întârziere, arătând şi măsurile luate”[73].

Pe baza ordinului lui Antonescu către generalul Şteflea, au fost emise directive către Ministerul de Interne, în subordinea căruia se aflau jandarmeria şi poliția, şi Ministerului Propagandei, condus de Mihai Antonescu. Aceste directive au fost apoi traduse într-un plan de operațiuni de către structurile militare de comandă (Cabinetul Militar şi Secția a II-a) şi SSI, în coordonare cu cele două ministere. Al doilea ordin al lui Antonescu către colonelul Lupu de a evacua toți cei 45.000 de evrei ai oraşului şi autorizarea sa de a executa „orice evreu care va ataca armata”, toate acestea au avut ca rezultat o *carte blanche* pentru jandarmerie şi poliție pentru a tortura, ucide şi evacua mii de evrei pe calea ferată către sudul României.

SSI, prin ordinul lui Antonescu şi al Marelui Stat Major, au înființat o unitate specială, imediat după întâlnirea lui Antonescu cu Hitler din 11 iunie 1941. Eşalonul I Operativ, numit şi *Eşalonul Special,* era format din aproximativ 160 de oameni, inclusiv personal auxiliar, selectați din cei mai talentați, de încredere şi îndrăzneți membri ai SSI. Misiunea lor era de „a apăra spatele armatei române de acțiuni de spionaj, sabotaj şi teroare.”[74]

Eşalonul a părăsit Bucureştiul cu destinația Moldova la 18 iunie, însoțit de un ofițer vorbitor de română de la Serviciul de Spionaj al Armatei germane, maiorul Herman Stransky, care a servit ca ofițer de legătură între *Abwehr* şi SSI.

La 26 iunie, agitația antisemită din presa locală s-a intensificat brusc. În acelaşi timp, poliția era foarte solicitată cu rapoarte din partea românilor care reclamau că evreii semnalizau avioanelor străine, că ascundeau agenți diversionişti, că țineau adunări suspecte şi aşa mai departe. Evoluția acestei psihoze nu a fost accidentală. Ea a fost pusă la cale de Secția a II-a şi Eşalonul Special. Schema din spatele pogromului a fost explicată în avans la cartierul general al Diviziei a 14-a şi comandanților poliției şi jandarmeriei.[75] La 26 iunie, ca urmare a mai multor amenințări emise în presa locală de Generalul Stavrescu, comandantul Diviziei a 14-a, soldați români (mulți în stare de ebrietate) – cu intenția de a jefui şi tortura – au început să pătrundă în apartamentele evreieşti din apropierea taberei lor la periferiile

[73] Ordinul directorului Siguranței din Direcția Generală a poliției către Inspectoratul județean de poliție. Iaşi, 27 iunie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p.283, cpie la USHMM, 25004M, rola 36.

[74] Depoziția lui Eugen Cristescu în fața judecătorului anchetator al Tribunalului militar din Bucureşti, 4 iulie 1947. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 54: p.226; Carp, Cartea Neagră, vol.2, doc.3, pp.42-43. Este posibil ca Einsatzgruppe D a servit ca model pentru această unitate specială, vezi Ancel, „The Jassy Syndrome (I)”, *Romanian Jewish Studies* 1:1, 1987, pp.36-38.

[75] Depoziția col. Captaru, mai 1946, Arhivele Ministerului de Interne, dosar 108233, vol.36: p.46, copie la USHMM, RG 25004M, rola 43.

oraşului.[76] Deşi unii dintre cei care s-au alăturat revoltei sau jafului erau foşti legionari şi simpatizanți ai acestora, ca şi suporteri ai mişcării antisemite a lui Cuza, marea majoritate erau civili care s-au înarmat sau cărora li s-au dat arme înaintea acțiunilor antievreieşti.

Alte semne de violență de nestăvilit au inclus mobilizarea tinerilor evrei pentru a săpa şanțuri mari în cimitirul evreiesc, cam cu o săptămână înainte de pogrom[77] şi marcarea cu cruci a "caselor locuite de creştini."[78] Următoarea fază a pregătirilor a început la 27 iunie, când autoritățile au acuzat oficial că evreii poartă responsabilitatea pentru bombardamentele sovietice. Toți şefii administrației din Iaşi au convenit la palatul prefectului - aparent pentru a lua hotărâri în problema legii şi ordinii - să desfăşoare forțele care urmau să participe la pogrom Au fost organizate false atacuri împotriva soldaților pentru a le provoca mânia şi a crea impresia unei revolte evreieşti care cerea luarea unor măsuri stricte. "Vina" evreiască era deja *fait accompli.* La ora 9.00 p.m., a fost anunțată o alarmă aeriană şi câteva avioane germane au zburat deasupra oraşului, unul din ele semnalizând cu o racheta de culoare albastră. Imediat s-au auzit împuşcături în tot oraşul, mai ales de pe străzile principale pe unde unitățile militare mergeau către front.[79] Numeroasele împuşcături care răsunau peste tot unde erau soldați echipați de luptă au creat impresia unei mari bătălii, iar militarii români acompaniați de civili înarmați au început atacul asupra evreilor bogați care locuiau în centrul oraşului unde se auziseră falsele împuşcături.[80]

Jafuri, violuri şi crime împotriva evreilor au început la periferiile Iaşiului în noaptea de 28/29 iunie. Grupuri de criminali au pătruns în casele lor şi i-au terorizat. Supraviețuitorii au fost duşi la sediul poliției (Chestură). Organizatorii pogromului, cum ar fi generalul Stavrescu, au raportat că "iudeo-comuniştii" şi piloții sovietici, ale căror avioane fuseseră doborâte, deschiseseră focul asupra soldaților români şi germani. Ca răspuns, trupele române şi jandarmii „au procedat la încercuirea clădirilor de unde s-au tras focuri, precum şi a unor întregi cartiere, unde cei prinşi (bărbați, femei, copii) au fost evacuați la Chestura de poliție, unde cei găsiți vinovați au fost executați pe loc de trupele germano-române care i-au capturat."[81]. Oficialii români care fie că nu erau informați despre plan, fie că ştiau numai părți

[76] Extrase din notele judecătorului şef la procesul participanților la pogromul de la Iaşi, sesiunea Curții din iunie 26, 1946. Arhivele M.I., dosar 108233, v. 1, secțiunea 2, p 11; copie la USHMM, RG 25004 M rola 47.
[77] Mărturie a lui Natan Goldstein la Curtea Specială pentru Judecarea Criminalilor de Război, nedatată (august 1945), Arhiva M.I. dosar 108233, vol. 31, partea 1, p 62; copie la USHMM, rola 41; mărturia lui Gheorghe Leahu, 29 octombrie 1945, Arhiva M.I., dosar 108233, vol.26; copie la USHMM, rola 48.
[78] Carp, Cartea Neagră, vol.2: doc.44, p.110.
[79] Carp, *Cartea Neagră,* vol 2, doc.43, p 108.
[80] Ancel, *Documents*, vol.6, doc.9, p.35.
[81] Raport despre pogrom al generalului Stavrescu, comandantul diviziei 14, către Ministerul de Interne, 30 iunie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 475-476; *Cartea Neagră*, II, nr. 39, p. 93.

din acesta, îşi amintesc începutul pogromului în mod diferit. De exemplu, Nicolae Captaru, prefectul judeţului Iaşi, care nu avusese cunoştinţă despre plan, a raportat următoarele Ministerului de Interne: „Se crede că focurile de armă sunt opera unor indivizi organizaţi şi care urmăresc să producă panică în unităţile militare şi în rândul populaţiei civile... după indiciile obţinute până în prezent, se constată că anumiţi indivizi caută să arunce vina asupra evreilor din oraş cu scopul de a aţâţa armata română şi germană, cât şi populaţia creştină contra evreilor, pentru a da loc la uciderea lor în masă" [82].

Cei care au participat la vânătoarea de oameni începută în noaptea de 28/29 iunie erau, în primul rând şi înainte de toate, poliţia din Iaşi, sprijinită de unităţi de poliţie din Basarabia şi de jandarmerie[83]. Alţi participanţi au fost soldaţi din armată şi civili, unii înarmaţi de agenţii SSI. Aplicarea pogromului de la Iaşi a constat în cinci elemente de bază: (1) răspândirea de zvonuri că evreii au tras asupra armatei; (2) atenţionarea rezidenţilor români despre ce urma să se întâmple; (3) creşterea colaborării populare cu forţele de securitate; (4) marcarea caselor creştine; şi în final (5) incitarea elementelor turbulente la crimă, viol şi jaf. [84]

Pe lângă informările privind evreii, îndreptarea soldaţilor către casele şi refugiile evreieşti şi chiar pătrunderea în acestea, unii locuitori români din Iaşi au luat de asemenea parte la arestarea evreilor şi au supus la umilinţe convoaiele de evrei în drumul lor spre Chestură. Gradul în care s-au implicat în cauza "răririi" populaţiei evreieşti din Iaşi – cum a fost descris pogromul la o întâlnire de Cabinet în Bucureşti[85] – constituie în sine o problemă aparte şi care merită un studiu separat. Criminalii de război din rândul românilor se numărau cu sutele, şi nu toţi au fost localizaţi şi identificaţi după război.[86]

Ideea pogromului s-a cristalizat la Marele Stat Major, în structura sa secretă, Secţia a II-a, şi în SSI. Aceste birouri au colaborat cu Wehrmacht-ul din România şi cu comandamentele Corpului 30 al armatei germane din Iaşi. În timpul pogromului, autorităţile române au pierdut controlul evenimentelor, iar oraşul Iaşi a devenit o imensă zonă în care soldaţii din ambele armate, jandarmii, poliţiştii români şi civilii – organizaţi şi neorganizaţi –

[82] Raport al prefectului Captaru către Ministrul de Interne, 29 iunie 1941, ora 11:10, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 482.
[83] 360 de poliţişti au fost adunaţi la Iaşi pentru a servi în Chişinău şi în alte oraşe basarabene după eliberare. Mulţi dintre ei lucraseră în Basarabia înainte de 1940.
[84] Ancel, „Jassy Syndrome", pp.43-46.
[85] Protocol din 13 noiembrie 1941 Şedinţa de Cabinet cu guvernatorii teritoriilor eliberate. Arhivele MI, dos 40010, vol 78, p 13; copie în USHMM, rg 25004 M, rola 35.
[86] Lista cu 286 civili din Iaşi care au participat la pogrom. Arhiva MI, dosar 108233, vol 40, p p 115-127; copie în USHMM, RG 25004M, rel 43. Lista include români din toate straturile sociale, dar este parţială şi nu include personalul armatei, jandarmi şi poliţie, deoarece nu toţi criminalii au fost identificaţi.

au vânat evrei, i-au jefuit şi apoi i-au ucis. Această pierdere temporară a controlului şi frica de reacția a lui Antonescu față de această situație au determinat diferitele organe ale regimului român să fabrice scuze pentru ineficiența lor în finalul orelor de măcel, aruncând vina unii asupra celorlalți şi, împreună, asupra germanilor. [87]

Soldații germani din Iaşi au acționat pe baza unei înțelegeri cu armata română.[88] Ei au fost împărțiți în patrule şi trimişi să aresteze evrei, au fost desemnați să escorteze convoaie şi au staționat la intrarea în Chestură. Şi ei au pătruns în case – fie cu soldații români, fie singuri – şi i-au torturat pe evreii găsiți acolo, dar şi pe cei care erau duşi în marş forțat spre Chestură. Ei au tras în mulțimea de evrei şi au comis aceleaşi atrocități ca şi omologii lor români. În plus, ei au fotografiat pogromul, mergând chiar până la scene teatrale. Este important de observat aici că unitățile *Einsatzgruppe* D, deşi operaseră în teritoriile cerute înapoi de România după 22 iunie 1941, nu au operat chiar în România – şi deci nu au participat la pogromul de la Iaşi – şi dealtfel nici o altă unitate SS. [89] Administrația lui Antonescu nu a permis SS-ului sau Gestapoului să opereze pe teritoriul românesc după rebeliunea legionară. Reprezentanții lui Himmler şi ai Departamentului de externe al Partidului Nazist au fost obligați să părăsească România în aprilie 1941; lor li s-a alăturat, la cererea lui Antonescu, şi agenții Gestapo cunoscuți în România.[90]

Trenurile morții de la Iaşi

La 29 iunie 1941, Mihai Antonescu a ordonat deportarea tuturor evreilor din Iaşi, inclusiv a femeilor şi copiilor.[91] Evreii supraviețuitori au fost duşi spre gară. Pe drum ei au fost bătuți, jefuiți şi umiliți.[92] Trotuarele din Iaşi erau pline cu cadavre, iar deportații au fost nevoiți să treacă peste ele.[93] La gară şi în piața din fața gării aceştia au fost forțați să stea cu fața la pământ, iar călătorii români călcau pe ei, în timp ce soldații români şi germani țipau că

[87] Vezi USHMM, RG 25004M, dosar 108233.
[88] Depoziție a cpt. Ioan Mihail, 25 ianuarie 1942, în dosarul Lupu, Arhivele Ministerului de Interne Român, dosar 108233, vol.29: p.221, copie la USHMM, rola 48. Mihail a servit ca interpret în timpul conversației cu gen. von Salmuth.

[89] Această concluzie se bazează pe un raport al Eisantzgruppe. Vezi Ancel, Documents, vol.5 şi Helmut Krausnik şi Hans Heinrich Wilhelm, Die Truppe des Weltanscauungskrieges, die Eisantzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD, 1938-1942 (stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt, 1981), pp.195-200. Vezi şi Ancel, "Jassy Syndrome".
[90] Scrisoare a Biroului lui Himmler către Ribbentrop, 2 aprilie, *DGFP,* vol.7: doc.258, pp.443-444.
[91] Notă a maiorului Plăşnila către Tribunalul militar de companie nr. 2, 13 septembrie 1941, Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativa, dosar. 108.233, 344
[92] Jurnalul lui Hirsch Zielle examinat de Tribunalul popular, 1944, vol Arhiva MI, vol 37, 49/USHMM, RG 25004M, rola 3.
[93] Mărturia lui Jean Haimovici, Tribunalul poporului, 1945, volumul Arhiva MI, vol 37, 49/ USHMM RG25004M, rola 48.

oricine va îndrăzni să ridice capul va fi împuşcat.[94] În final, evreii au fost înghesuiți în vagoane de marfă sub o ploaie de lovituri, înțepături de baionetă, lovituri cu bastonul şi insulte. Mulți muncitori ceferişti s-au alăturat infernului, lovindu-i cu ciocanele.

Intenția de exterminare era clară chiar de la bun început. După cum s-a stabilit mai târziu în procesele de la Iaşi, vagoanele trenului în care au fost urcați cu forța evreii fuseseră folosite pentru transportul carbidului şi de aceea emanau un miros înăbuşitor. În plus, deşi în nici un vagon nu intrau mai mult de 40 de oameni, între 120-150 de evrei, mulți dintre ei răniți de lovituri şi tăieturi de baionetă, au fost îndesați cu forța in interior. După ce uşile au fost bine închise în urma lor, toate ferestrele şi spărturile au fost bătute cu scânduri.[95] „Din cauza căldurii de vară şi a lipsei de aer, oamenii au înnebunit mai întâi şi apoi au pierit, povesteşte un supraviețuitor."[96] Trenul cu deportați a mers pe aceeaşi rută de câteva ori.

Al doilea tren care a părăsit Iaşiul către Podul Iloaiei a fost şi mai aglomerat (aproximativ 2.000 de evrei au fost înghesuiți în 20 de vagoane). Ultimul vagon conținea cadavrele a 80 de evrei care fuseseră împuşcați, înjunghiați sau bătuți.[97] În căldura verii, cei înghesuiți în interior au trebuit să aştepte două ore până la plecare. „În timpul nopții", a povestit un supraviețuitor, „unii dintre noi au devenit furioşi şi au început să țipe, să muşte şi să se îmbrâncească violent; trebuia să lupți cu ei, fiindcă puteau să-ți ia viața; dimineața, mulți dintre noi erau morți, iar cadavrele au fost lăsate înăuntru; ei au refuzat să dea apă chiar şi copiilor noştri care plângeau, şi pe care îi țineam deasupra capetelor noastre."[98] Când uşile trenului s-au deschis, puținii supraviețuitori au auzit gardienii cerându-le să arunce morții afară (din cauza duhorii, gardienii nu îndrăzneau să se apropie prea mult). Cum aceasta s-a întâmplat într-o zi când era sărbătoare, țăranii din satele învecinate au fost aduşi să vadă „comuniştii care au tras în armata română", iar unii din țărani strigau „Ucideți-i! Ce rost are să-i transportăm gratis?"[99]

În trenul morții care a plecat de la Iaşi spre Călăraşi, din 5.000 de evrei numai 1.011 au ajuns la destinație vii după şapte zile.[100] (poliția română a numărat 1.258 de cadavre, totuşi sute de morți au fost aruncați din tren pe drum, la Mirceşti, Roman, Săbăoani şi Inoteşti).[101]

---

[94] Mărturie a lui Manase Iscovici, 7 septembrie, 1944, Ibid., vol.42: p.403/USHMM, Ibid., rola 43.
[95] Act de acuzare al Tribunalului Bucureşti, 26 iunie 1948, Arhiva MI, vol 1, 59/USHMM, RG25004, rola 47.
[96] Mărturie a lui Iancu Florea Rîmniceanu, Tribunalul Bucureşti, 18 iunie 1948, Arhiva MI, vol 1, 699/USHMM RG 25004M, rola 47.
[97] *Cartea Neagra*, vol 2, 33
[98] Mărturie a lui David Bandel, 1944, Arhiva MI, vol 45, 338-339/USHMM RG 25004M, rola 47.
[99] Mărturie a lui Israel Schleier la Tribunalului poporului, 1945, ibid vol 24, p.85.
[100] Inventar, 7 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol.37: p.281.
[101] Raport telefonic doc.6125, 1 iulie 1941, ibid., dosar 40010, vol.89 (doc. p. ilizibil); Raport Trandaf, 1 iulie 1941, ibid., vol.30, p.217 (copie la USHMM, RG 25004, rola 49).

Trenul morții spre Podu Iloaiei (15 kilometri distanță de Iaşi) avea 2.700 de evrei la plecare, dintre care 700 au fost debarcați vii. În raportul oficial, autoritățile române au afirmat că 1.900 de evrei au fost îmbarcați în tren şi "numai" 1.194 au murit.[102]

În total, în timpul pogromului de la Iaşi, au fost ucişi 14.850 de evrei. SSI-ul românesc a făcut cunoscut că 13.266 de evrei au murit,[103] în timp ce cifra avansată de Comunitatea evreiască era de 14.850[104]. In august 1942, armata de la Iaşi care recruta forță de muncă a raportat că nu a găsit 13.868 evrei.[105]

Autoritățile româneşti şi rezolvarea "problemei evreieşti"
în Basarabia şi Bucovina

„Trimişii speciali ai guvernului Reich-ului şi ai domnului Himmler", după cum i-a numit Mihai Antonescu, au sosit la Bucureşti în martie 1941 pentru a discuta soarta evreilor din România. Delegația era compusă din mai mulți ofițeri SS, un membru al Gestapo-ului, trimisul special al lui Eichmann în România şi un ataşat însărcinat cu problemele evreieşti la Legația germană. "Ei mi-au cerut formal... ca în România controlul şi organizarea evreilor să fie exclusiv germană, întrucât Germania pregăteşte soluția internațională a chestiunii evreieşti. Am refuzat"[106]. Însă acesta era un neadevăr; Mihai Antonescu nu numai că acceptase, dar se şi lăudase cu privire la consimțământul pe care el şi Conducătorul l-au dat în şedințele Cabinetului. În timpul celei de a treia întâlniri din 12 iunie 1941, în Munchen, Hitler i-a dezvăluit lui Antonescu „liniile directoare privind tratamentul evreilor din est". Liderul român a menționat mai târziu acest document într-un schimb de mesaje cu ministrul german de Externe[107]; şi Mihai Antonescu a menționat într-o sesiune de guvern din data de 5 august că a ajuns la o înțelegere cu trimişii lui Himmler privitoare la „problema evreiască". Acordurile cu SS-ul privitoare la evreii din Basarabia şi Bucovina au fost recunoscute în timpul convorbirilor dintre Mihai Antonescu şi ministrul de Externe nazist Joachim von Ribbentrop la cartierul general al lui Hitler din Jitomir, la 23 septembrie 1942, când Ribbentrop i-a solicitat lui Mihai Antonescu continuarea cooperării din partea României

[102]Carp, *Cartea Neagră,* vol.2: doc.64, p.141.
[103] Raport al SSI Iaşi, 23 iulie 1943, Consiliul Securității Statului, Fond documentar, dosar 3041, 327; Troncotă, Cristian, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete româneşti. Memorii* (Bucureşti, Roza Vânturilor, 1997), p.119.
[104] Ancel, *Documents*, vol 6, doc. 4, p.49.
[105] Raport al colonelului Ion Georgescu, şef al secției 1 a şefului de Stat Major, către Guvernul român, 8 noiembrie 1941, Arhiva Statului, Preşedinția Consiliului de Miniştri, Colecția Cabinet, dosar 86/1941, 251.
[106] Mihai Antonescu către legația României de la Ankara, 14 martie 1944, Arhivele Ministerului de Externe din România, dosarul „Ankara", vol. 1, pp.108-109.
[107]*DGFP*, vol.13: doc.207, pp.318-319.

pentru exterminarea evreilor din Vechiul Regat şi sudul Transilvaniei. Mihai Antonescu a fost de acord cu deportarea evreilor din România şi a răspuns că în Basarabia, Bucovina şi Transnistria s-a ajuns la o înțelegere (*Abmachungen*) cu SS-ul pentru aplicarea acestor măsuri[108].

Adoptarea Soluției Finale şi-a găsit expresia şi în retorica Conducătorului. La 22 iunie 1941, el s-a lăudat că a „abordat cu curaj" procesul de românizare,[109] i-a deposedat pe evrei şi a promovat cooperarea cu Germania „în apărarea intereselor permanente ale *spațiului nostru vital*" [sublinierea noastră][110]. Anticipând victoria Germaniei, conducătorii României au informat guvernul (la 17/18 iunie 1941) asupra planurilor lor privitoare la populația evreiască din cele două provincii. Conducerea nu a lăsat să planeze nici un dubiu asupra semnificației ordinului secret de „curățare a terenului". Discursul lui Mihai Antonescu din 3 iulie 1941 de la Ministerul de Interne a fost distribuit în broşura cu tiraj limitat, intitulată „Îndrumări date administrației dezrobitoare". Punctul zece al Ghidului demonstra intențiile regimului privitoare la evrei: : "Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil şi mai larg pentru o totală descătuşare etnică, pentru o revizuire naționala şi pentru purificarea Neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul ca să-i întunece viitorul. Pentru ca să nu pierdem zadarnic acest moment unic, trebuie să fim implacabili"[111]. El a dezvoltat această temă în timpul şedinței de cabinet din 8 iulie 1941:

> Cu riscul de a nu fi înțeles de unii tradiționalişti care mai pot fi printre dv., eu sunt pentru migrarea forțată a întregului element evreiesc din Basarabia şi Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniță… Veți fi fără milă cu ei….Nu ştiu peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acțiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică şi revizuire națională… Este un ceas când suntem stăpâni pe teritoriul nostru. Să-l folosim. Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera. Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari… Îmi iau răspunderea în mod formal şi spun că nu există lege… Deci fără forme, cu libertate completă[112].

---

[108] Notă asupra conversației dintre Mihai Antonescu şi Ribbentrop, 23 septembrie 1942, în United Restitution Organization, Dokummentensammlung, Frankfurt/M, 1960, vol. 3: p.578.
[109] Românizarea era echivalentul românesc al arianizării.
[110] Ion Antonescu către Iuliu Maniu, 22 iunie 1941, în *Antonescu, Mareşalul României şi războaiele de reîntregire*, I.C. Drăgan, ed., (Veneția, Centrul European de Cercetări Istorice, 1988), vol. 2: nr. 13, p. 197.
[111] Mihai Antonescu, „Pentru Basarabia şi Bucovina, Îndrumări date administrației dezrobitoare", Bucureşti, 1941, pp. 60-61.
[112] Ancel, *Documents*, vol. 6:, doc.15, pp. 199-201.

Politica şi implementarea purificării etnice în Basarabia şi Bucovina

Ordinul de a se extermina o parte dintre evreii din Basarabia şi Bucovina şi de a deporta restul a fost dat de Ion Antonescu din proprie iniţiativă, fără vreo presiune din partea germanilor. Pentru îndeplinirea acestor obiective, el a ales jandarmeria şi armata, în special „pretoratul", acel corp militar care era însărcinat cu administrarea temporară a unui teritoriu. Şeful Marelui Stat Major, Iosif Iacobici i-a ordonat comandantului Secţiei a II-a a Marelui Stat Major, locotenent colonelul Alexandru Ionescu, să implementeze un plan "pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean prin organizarea şi acţionarea de echipe, care să devanseze trupele române". Implementarea a început pe 9 iulie. "Misiunea acestor echipe este de a crea în sate o atmosferă defavorabilă elementelor iudaice, în aşa fel încât populaţia singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate şi adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie deja creată şi chiar trecut la fapte."[113] Trimise de Marele Stat Major, aceste echipe chiar i-au instigat pe ţăranii români, după cum au mărturisit mai târziu mulţi supraviţuitori evrei, uimiţi că vechi prieteni şi vecini de-o viaţă se întorseseră împotriva lor. Armata a primit „ordine speciale" prin generalul Ilie Şteflea, iar aghiotantul său, generalul Ion Topor, avea însărcinarea de a aplica executarea lor[114].

Ordinele speciale au fost reiterate ori de câte ori autorităţile civile sau militare evitau să lichideze evrei din teama de consecinţe sau pentru că nu credeau în existenţa unor asemenea ordine. La Cetatea Albă, de exemplu, maiorul Frigan din garnizoana locală a solicitat instrucţiuni scrise spre a demara executarea evreilor. Pretorul (comandantul) Armatei a 3-a, colonelul Marcel Petală, a călătorit la Cetatea Albă spre a îl informa pe maior asupra prevederilor referitoare la evreii din ghetou. A doua zi, cei 3.500 de evrei găsiţi în oraş au fost ucişi[115].

Armata română

Primele trupe care au intrat în Bucovina au fost mai ales unităţi de luptă: o brigadă de cavalerie şi, de asemenea, batalioanele de infanterie (Vânători) nr. 9, 10 şi 16, urmate imediat de Divizia 7 infanterie comandată de generalul Olimpiu Stavrat. Drumul pe care aceste unităţi l-au urmat a fost hotărâtor pentru destinul evreilor din nordul României, regiunea în care erau

[113] „Plan de înlăturare a elementului evreiesc din teritoriul Basarabiei, Arhiva Ministerului Apărării Naţionale (MApN), Colecţia Armatei a patra, rola 781, dosarul 0145-0146 (fără pagină).
[114] Despre executarea de către Armata României a „ordinelor speciale", vezi Jean Ancel, *Contribuţii la Istoria României, Problema evreiască*, Bucureşti: Hasefer, 2001, vol. 1, partea a 2-a: pp. 119-125.
[115] Ancel, *Documents*, vol. 6: doc.15, p.214.

concentrate unele dintre cele mai extinse aşezări evreieşti – Herța, Noua Suliță, Hotin şi Lipcani – cuprinzând mii de locuitori[116]. Executarea ordinelor speciale a fost îndeplinită doar de un mic număr de soldați sub comanda pretorului Vartic. Aceste acțiuni au fost înregistrate de Dumitru Hatmanu, secretarul pretorului care a însoțit unitatea, şi din acest motiv pot fi redate cu mare precizie[117].

Primele asasinate au avut loc în Siret (sudul Bucovinei), la cinci kilometri de noua frontieră cu Sovietele. Evreii din oraş au fost deportați pe jos la Dorneşti, la 12 kilometri distanță. Zeci de evrei incapabili de marş – cei mai în vârstă şi unii infirmi – au rămas în urmă alături de câteva femei care aveau grijă de ei. Aceşti evrei au fost duşi într-o vale, nu departe de oraş, acolo unde femeile au fost violate de mai mulți soldați din Divizia a 7-a. Cei mai bătrâni au fost duşi la comandamentul diviziei şi acuzați de „acte de spionaj" şi de faptul că ar fi "atacat armata română". În aceeaşi zi, toți au fost împuşcați la podul de peste Prut, în prezența locuitorilor din Siret, aduşi să asiste la execuție.[118]

La 3 iulie, în satul bucovinean Ciudei, 450 de evrei localnici au fost împuşcați[119]. Mai târziu, în cursul aceleiaşi zile, două sute de evrei din Storojineț au fost împuşcați în casele lor. La 4 iulie, aproape toți evreii din satele Ropcea, Iordăneşti, Pătrăuți, Panca şi Broscăuți, care înconjurau oraşul Storojineț, au fost masacrați cu colaborarea activă a localnicilor români şi ucraineni[120]. La 5 iulie a fost extins cercul uciderilor, spre a include mii de evrei din satele Stăneşti, Jadova Veche, Costeşti, Hlinița, Budineț şi Cireş, precum şi mulți dintre evreii supraviețuitori din Herța, Vinița şi Rostochi-Vijnița[121]. Măcelul numeroasei populații evreieşti din Cernăuți, care avea să dureze patru zile, a început tot la 5 iulie, când armatele româno-germane reunite au intrat în oraş[122].

Herța a fost cucerită de batalionul 9 la 4/5 iulie, după o incursiune de succes. Evreii care au venit să-i întâmpine de bun venit pe soldați au fost bătuți şi obligați să se dezbrace. În aceeaşi zi, Divizia a 7-a, sub supravegherea generalului Olimpiu Stavrat şi a aghiotantului său, a intrat în Herța. Vartic a numit imediat un primar nou şi a format o „gardă civilă" a cărei

---

[116] Crimele comise de trupele româneşti care ocupau Bucovina de Nord la fel ca şi crimele de pe Siret sunt descrise detaliat în „Rechizitoriul de acuzare contra generalului Stavrat", în Ancel, *Documents*, vol. 6. Această informație este confirmată de memoriile supraviețuitorilor şi de numeroase mărturii din Arhivele de la Yad Vashem (numite de acum încolo YVA), Colecția 0-3. Altă sursă importantă este Hugo Gold, ed., Geshicte der Juden in Bukowina: Ein Sammelwerk, 2 volume. (Tel Aviv: Editura „Olamenu", 1958).
[117] „Rechizitoriul contra generalului Stavrat", p. 425.
[118] Ibid. Vezi şi Gold, vol. 2:, pp.105-108.
[119] Vezi Ancel, *Documents*, vol. 6, pp. 145-153. Vezi şi Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p.29.
[120] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p.30.
[121] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 30-31. Vezi şi Marius Mircu, Pogromurile din Bucovina şi Dorohoi, Colecția Pogrom (Bucureşti: Editura Glob, 1945), pp. 23-51; şi Ancel, *Documents*, vol. 6: p. 148.
[122] Vezi capitolul 20 despre soarta evreilor din Cernăuți, în Jean Ancel, Contribuții, vol.1, partea a 2-a, pp.230-278.

unică funcție era de a identifica evreii şi de a-i aresta cu ajutorul armatei. În total, 1.500 de evrei au fost adunați în patru sinagogi şi o pivniță de către patrulele de soldați şi garda civilă, care au bătut crunt victimele[123]. Identificarea evreilor a fost făcută rapid cu ajutorul unui informator local care cunoştea bine casele acestora.[124] Noile autorități locale şi reprezentantul armatei au redactat o listă de „suspecți" şi în ziua următoare, la 6 iulie, a fost făcută o selecție a evreilor destinați împuşcării conform ordinelor armatei.[125] Evreii „suspecți" au fost identificați de un membru al gărzii civile, care de asemenea a scos cu forța tinerele fete evreice din sinagogi şi le-a predat soldaților care le-au violat. Evreii – mai ales femeile cu copii mici şi persoanele în vârstă – au fost duşi la o moară la periferia oraşului şi împuşcați de trei soldați[126]. Împuşcarea acestui grup mare a pus unele probleme tehnice, deoarece nu se luase în considerație problema îngropării. Astfel, după execuție, un morman de cadavre zăceau într-o baie de sânge, păzit de un soldat care, „din când în când trăgea câte un foc de armă în grămadă când observa că se mai mişcă un muribund".[127] În mod similar, un mic grup de treizeci şi doi de evrei, în special tineri bărbați, a fost dus într-o grădină privată unde au fost obligați să îşi sape propriile gropi. Apoi au fost aliniați cu fața la morminte şi ucişi prin împuşcare. Pe lângă marile acțiuni, au fost şi nenumărate cazuri de teroare şi crime individuale. De exemplu, rabinul comunității a fost ucis în casa sa împreună cu întreaga familie; o fetiță de cinci ani a fost aruncată într-o groapă şi lăsată să moară; iar un soldat care tocmai participase la masacrarea celor treizeci şi doi de evrei a împuşcat apoi o tânără mamă doar pentru satisfacția sa personală.[128] Toți supraviețuitorii au fost ulterior deportați în Transnistria.[129]

Noua Suliță a fost ocupată la 7 iulie 1941 de batalionul 16, urmat imediat de batalioanele 9 şi 10. După doar o zi, 930 de evrei şi 5 creştini zăceau morți în curți şi pe străzi.[130] La 8 iulie, Divizia a 7-a a intrat în oraş, pe care l-a găsit într-o stare deplorabilă. Pretorul Vartic a preluat comanda şi a dispus deținerea a 3.000 de evrei într-o distilerie.[131] În plus, 50 de evrei au fost împuşcați – la cererea lui Vartic şi cu aprobarea lui Stavrat – ca pretinse represalii față de „un evreu neidentificat (care) trăsese cu arma în trupe".[132] În timp

[123] „Rechizitoriul contra generalului Stavrat", Ancel, *Documents*, vol. 6, p. 426.
[124] Ibid., p.426
[125] Ibid., Rechizitoriul, pp. 426-427.
[126] Ibid., p. 427.
[127] Ibid.
[128] Ibid., p.427
[129] Ibid., p.427.
[130] "Rechizitoriul contra generalului Stavrat", p. 429. Vezi şi Mărturia lui Steinberg din YVA, Colecția română 0-11/89. Această versiune este confirmată, de asemenea, de încă două mărturii din YVA, 0-3/1915, 3446.
[131] „Rechizitoriul", pp.429-430.
[132] Ibid., p. 430.

ce locotenentul Emil Costea, comandantul Poliției Militare, şi un alt ofițer au refuzat să ucidă evrei, mai mulți jandarmi din Hotin au ucis rapid 87 în locul acestora.[133]

În ciuda rezistenței ruseşti, a obiectivului asumat şi a greutăților cauzate de natura terenului, evreii basarabeni au suferit cele mai mari pierderi în cadrul campaniei româneşti de „curățare a terenului". La 6 iulie, la doar o zi după recucerirea de către români a oraşului Edineți, circa 500 de evrei au fost împuşcați de trupe, iar alți 60 au fost ucişi în Sulița Nouă. Data de 7 iulie a adus cu sine lichidarea evreilor din Pârlita şi Bălți, iar în ziua care a urmat mii de evrei au fost împuşcați în Briceni, Lipcani, Făleşti, Mărculeşti, Floreşti, Gura-Kamenca şi Gura Cainari [134]. Până la 9 iulie, acest val de exterminări aplicat de forțele reunite româno-germane atinsese aşezările evreieşti din Plasa Nistrului (lângă Cernăuți), Zonlachie, Rapujineț, şi Cotmani în nordul Bucovinei, iar zeci de sate mici au devenit *Judenrein* (curățate de evrei).[135] La 11 iulie, Lincăuți şi satul Cepelăuți-Hotin au fost „curățate" de locuitorii evrei.[136] În aceeaşi zi, *Einsatzgruppe* D şi-a început activitatea în Bălți.[137] La 12 iulie, cei 300 de evrei din Climăuți-Soroca au fost împuşcați.[138] Data de 17 iulie a marcat începutul exterminării şi deportării zecilor de mii de evrei din Chişinău. Mai multe mii de evrei, poate chiar 10.000, au fost ucişi într-o singură zi.[139] În luna iulie *Eisantzgruppe* a împuşcat încă 682 de evrei în Cernăuți, 551 în Chişinău şi 155 în Tighina, iar până la 19 august ucisese 4.425 de evrei în zona dintre Hotin şi Iampol.[140] Lichidarea celui mai mare centru evreiesc din Basarabia începuse, aşadar, şi ea a continuat până ce ultimii evrei au fost exterminați sau deportați la finele lui octombrie 1941. Măcelul evreilor din Cetatea Albă (sudul Basarabiei) a urmat, în mare, acelaşi tipar. A fost traseul general al primei faze a

---

[133] Ibid., p.431

[134] Soarta evreilor din Briceni, Lipcani, Făleşti, Mărculeşti şi Floreşti a fost descrisă în amănunțime de către autor: Vezi J. Ancel şi Th. Lavi (redactori). *Pinkas Hakehilot*, *Enciclopedia comunităților evreieşti, România*, în ebraică, vol. 2, Ierusalim, 1980. Vezi si Rechizitoriul de urmărire emis de procurorul general din Bucureşti împotriva executanților pogromului de la Iaşi şi asasinarea evreilor din Sculeni, Mărculeşti, Gura Căinari, 28 iunie 1941. Arhiva Yad Vashem 0-11/73; vezi şi Ancel, *Documents*, vol.2, doc. 38,p p. 410-411).

[135] Carp, Cartea Neagră, vol. 3, p. 35; vezi şi Addenda la depoziția lui Jacob Stenzler, YVA 0-11/89, PKR III, pp.261-262.

[136] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 35. Împuşcarea evreilor din Cepeleuți-Hotin este mai bine cunoscută datorită mărturiei inginerului Leon Sapira, originar din acest oraş. YVA, Colecția România 0-11/89, PKR III, pp.116-117.

[137] Einsatzgruppe D şi-a îndeplinit ordinele privitoare la exterminarea evreilor. La 21 iunie 1941, întregul Einsatzgruppe D a părăsit Dueben şi a ajuns în România la 24 iunie. Vezi Ereignissmeldung UdSSR (raport detaliat al acțiunilor Eisantzgruppe D în URSS, citat la procesul de la Nuremberg), doc.37, 29 iulie 1941, referitor la uciderea evreilor din Bălți. Copie în Ancel, *Documents*, vol.5: pp.23-24.

[138] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 36.

[139] Ibid. Vezi şi Ancel, „Kishinev," în Pinkas Hakehilot, vol. 2: pp. 411-416.

[140] Raul Hilberg, *The Destruction of the Euopean Jewry*. Ed. Rev., (New York: Holmes&Meier, 1985), vol.2: p.768.

Holocaustului din România, implementată cu ajutorul, dar nu sub constrângerea, Armatei a 11-a germană şi a *Einsatzgruppe* D.

Jandarmeria

Cu câteva zile înainte de 21 iunie 1941, jandarmeria a primit, în trei locuri din Moldova: Roman, Fălticeni şi Galați, ordinul de a curăța terenul.[141] În ordinele speciale din 18 şi 19 iunie s-a prevăzut desfăşurarea legiunilor de jandarmi în Basarabia şi Bucovina de sud. Generalul Constantin (Piki) Vasiliu, inspectorul general al jandarmeriei, a dat ofițerilor, la Roman, următoarele instrucțiuni: "Prima măsură pe care trebuie să o luați este de *curățarea terenului.* Prin curățarea terenului se înțelege: „exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflați pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban; arestarea tuturor „suspecților", a activiştilor de partid, a acelora care au ocupat funcțiuni de răspundere sub autoritatea sovietică şi trimiterea lor sub pază la legiune".[142] După cum unul dintre subordonații şi-a amintit mai târziu, comandantul legiunii de jandarmi din Orhei le-a spus celor din subordinea sa „că trebuie să-i extermine pe evrei de la pruncul în faşă până la bătrânul neputincios, - toți fiind periculoşi pentru nația română"[143] La data de 9 iulie, inspectorul general al administrației noului guvern al Basarabiei i-a raportat generalului C. Voiculescu din județul Bălți , că imediat după intrarea jandarmilor şi poliției "a început acțiunea de curățire a terenului".[144]

La Roman, ordinul de "curățare a terenului" a fost dat Legiunii Orhei de către comandantul acesteia, maiorul Filip Bechi. Acesta a spus deschis că ei merg în Basarabia unde trebuie ca terenul "să fie în întregime curățit de evrei".[145] Tot el le-a comunicat şefilor de secții, că "evreii trebuie împuşcați".[146] Câteva zile mai târziu, la ordinele lui Bechi şi sub supravegherea adjunctului său, căpitanul Iulian Adamovici, Legiunea din Orhei a fost trimisă în oraşul de frontieră Ungheni.

Comandantul de pluton Vasile Eftimie, secretar al Legiunii şi comandant al Detaşamentului de siguranță a reprodus şi a distribuit tuturor şefilor de secții şi de posturi, ordinele de "curățare a terenului" , aşa cum s-a încheiat la Roman.[147] După aceea, Legiunea

---

[141] Jean Ancel, „Calea românească de rezolvare a ‚problemei evreieşti'în Basarabia şi Bucovina, iunie-iulie 1941*, Yad Vashem Studies* 19, 1988, pp.207-208*".*
[142] Ancel, *Documents,* vol.6; doc.41 şi 43, pp. 444-445.
[143] Ancel Jean, *Documents*, vol.6; nr. 43, p. 477.
[144] Locotenent-colonel Popescu către Voiculescu , 9 iulie, Arhivele MApN, colecția Armata a patra, rola 655, dosar 0473.
[145] Ancel, *Documents*, vol.6, p. 207.
[146] Ibid., p.207.
[147] Ibid., doc.41, p.445.

Orhei a trecut, în marş, în judeţul Bălţi, şi la 12 iulie a sosit la Cârnova, primul sat din judeţul Orhei unde jandarmii au început să-i împuşte pe evreii din localitate. Itinerarul parcurs de Legiunea Orhei, care poate fi determinat cu precizie, serveşte drept exemplu pentru modul în care au fost date şi aplicate ordinele. În zonele rurale, jandarmii au fost principalii executori ai ordinelor de "curăţare a terenului". Majoritatea acestora îşi desfăşuraseră activitatea în aceleaşi sate, înainte de 1940, iar familiarizarea lor cu terenul şi cu localnicii evrei le-a uşurat misiunea. La comanda Jandarmeriei s-au aflat inspectorul general pentru Bucovina, colonelul Ion Mânecuţă, iar pentru Basarabia colonelul Teodor Meculescu. Teritoriul a fost împărţit pe legiuni, fiecare din acestea fiind comandate de un colonel sau un locotenent-colonel. Comandantul jandarmeriei, conştient de scopul misiunii lui – nu numai de ucidere a evreilor, dar şi de identificare şi arestare a suspecţilor, a dezertorilor, a ostaşilor sovietici abandonaţi, a partizanilor şi paraşutiştilor –, printre alte sarcini, a completat efectivul de jandarmi cu rezerve, cu ostaşi tineri, mobilizaţi să-şi facă serviciul militar pe o perioadă limitată de timp în jandarmerie, şi nu în armata regulată. Tinerii, între 18-21 ani, cunoscuţi ca "premilitari", au fost şi ei puşi la dispoziţia jandarmeriei, după o perioadă scurtă de instruire. De asemenea, în jandarmerie a funcţionat şi o reţea de informatori, care supravegheau populaţia încă din 1940, aşa cum şi voluntarii locali au sprijinit identificarea, arestarea şi uciderea evreilor.[148]

Primul lucru făcut de jandarmi, la sosirea lor în sate, a fost arestarea evreilor. Majoritatea acestor arestări a fost realizată cu concursul populaţiei locale şi a informatorilor. În unele situaţii, chiar preoţii locali au venit în autorul jandarmeriei.[149] De regulă, evreii predaţi jandarmeriei de armată nu aveau nici o şansă de supravieţuire şi erau împuşcaţi imediat.[150] Ar putea părea ciudat, dar problema cea mai serioasă cu care s-au confruntat jandarmii ucigaşi a fost aceea a înhumării victimelor şi nu uciderea acestora, care a fost apreciată ca o activitate "curată".[151] Într-un raport trimis de şeful Poliţiei de siguranţă şi al SD-ului către von Ribbentrop, la 30 octombrie 1941, se preciza:

> Modul în care românii se comportă cu evreii este complet lipsit de metodă. Nu am avea nimic de reproşat numeroaselor execuţii dacă pregătirile tehnice şi execuţiile ar fi suficient de corecte. În general românii lasă cadavrele celor ucişi pe locul în care au fost împuşcaţi, fără să le îngroape. *Einsatzkommando*-ul a

[148] Ancel, *Documents*, vol.6, doc. 43, pp.512-513.
[149] Ibid., p. 458, 461.
[150] Ibid., p.449. Vezi şi ibid., doc. 42, pp.470-471.
[151] Ancel, *Documents*, vol.6, pp 211 şi. 498.

> dat dispoziții poliției românesti să acționeze într-o formă mai metodică în această chestiune.[152]

Dar, în pofida protestelor germane, sistemul de a forța a evreii să-şi sape propriile morminte nu s-a generalizat, deoarece jandarmii au folosit inducerea în eroare şi subterfugiile pentru a ucide rapid, fără să-şi anunțe victimele că trebuie să-şi sape gropile . Totuşi, în mod frecvent aceştia foloseau tranşeele (anti-tanc şi altele) lăsate de sovietici în zilele premergătoare războiului, obligând civilii să acopere cadavrele cu pământ, înainte de a aduce la execuție un nou lot de victime. Râurile Prut şi Răut, precum şi Nistrul, îndeosebi, au devenit locurile de execuție şi înmormântare preferate de jandarmi şi de armata română Primii 300 de evrei, victime din Strojineț au fost împinşi în apă de către jandarmi şi împuşcați, în timp ce 60 de evrei au reuşit să-şi salveze viața înotând pe malul celălalt al Nistrului.[153] La 6 august, jandarmii din Compania 23 de poliție au împuşcat 200 de evrei şi le-au aruncat corpurile în Nistru[154]. Membrii ai *Einsatzgruppe* D au împuşcat 800 de evrei pe malul Nistrului la data de 17 august, deoarece aceştia nu au putut să treasca râul pentru a se întoarce în Basarabia, aşa cum li se ordonase.[155] Evreii din Noua Suliță, care au ajuns pe malul Nistrului la 6 august, au văzut cadavrele ultimelor victime plutind pe râu.[156]

În vara şi toamna anului 1941, pe drumurile şi câmpiile din Basarabia, evreii se deplasau înşiruiți, însoțiți de jandarmi şi urmați de țărani cu lopeți şi cazmale, mobilizați de către jandarmi, funcționari şi primari, toți mergând spre locurile de execuție. Aceştia aşteptau cu răbdare până ce jandarmii împuşcau evreii, după care îi îngropau şi reveneau acasă cu îmbrăcămintea şi alte obiecte personale ale victimelor; obiectele de valoare şi banii fiind luați de jandarmi. Destul de frecvent, jandarmii se îmbătau şi chefuiau toată noaptea după o astfel de zi de lucru. În satul Grigorievca, din județul Lăpuşna, aceştia au petrecut în acest fel după uciderea a 60 de evrei bărbați şi, în ziua următoare, când au lichidat alți 140; câțiva jandarmi au rămas la locul execuției "pentru a păzi cadavrele"[157]

Întors la Bucureşti, după eliberarea Basarabiei şi Bucovinei şi înainte de atacul asupra Odessei, Antonescu şi-a expus ideile privitoare la războiul său împotriva evreilor:

> Lupta este foarte înverşunată. Este pe viață şi pe moarte. Este dusă între noi şi germani şi evrei…Am să fac o operă de

[152] Documentele de la Nuremberg, NO-2651, Ancel, *Documents*, vol.6, p. 499.
[153] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.
[154] Ancel, *Documents*, vol.5, doc. 35, p. 42. Vezi şi Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, doc. 23-24, pp. 67-69.
[155] Carp, Cartea Neagră, vol.3, p. 38.
[156] Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.
[157] Ancel, *Documents*, vol. 6, doc.37, p. 341.

curățire totală de evrei şi de toți cei care s-au strecurat la noi…dacă noi nu făceam acest război, *ca să curățim rasa de aceşti oameni,* care sug viața noastră economică, națională şi fizică, noi eram amenințați ca să pierim cu desăvârşire…Prin urmare politica în această privință este să facem *un tot omogen* şi în Basarabia şi în Bucovina şi în Moldova – eu şi cu Dv. dacă vom trăi, dacă nu, o va face altul şi în Transilvania

Să nu credeți că atunci când am hotărât *deparazitarea* neamului românesc de toți evreii, nu mi-am dat seama că produc o criză economică. Dar mi-am spus că este un război pe care îl duc. Şi atunci, ca la război, sunt pagube pentru nație. Dar daca îl câştig acest război, națiunea obține compensațiile. Trecem printr-o criză pentru că scoatem pe evrei… dacă scăpăm momentul acesta istoric de acum, l-am pierdut pentru totdeauna. Şi dacă câştigă evreii războiul, noi nu mai existăm. [sublinierea noastră].[158]

Aplicarea înțelegerilor

Deşi Mihai Antonescu a încheiat *Abmachungen*-ul (înțelegeri privind cooperarea în teren) cu SS (de exemplu cu *Einsatzgruppe* D, care a fost activă în zona de operații a trupelor române) şi cu alte unități germane, relațiile dintre diferitele unități ale *Einsatzgruppe* D şi armata română, jandarmeria, poliția şi eşaloanele speciale erau departe de a fi ideale. Germanii erau mulțumiți numai atunci când românii acționau conform directivelor lor. Ori de câte ori camarazii lor români se abăteau de la plan – atunci când nu înlăturau toate urmele execuțiilor în masă şi lăsau cadavre neînhumate, atunci când jefuiau, violau, împuşcau pe străzi sau primeau mită de la evrei – naziştii erau exasperați. Scrisorile lor, protestele şi ordinele pe această temă descriau lipsa de organizare şi planificare şi nu crimele în sine. De pildă, la data de 11 iulie 1941, comandantul *Einsatzkommando* 10b (o subunitate a *Einsatzgruppe* D) raporta jafuri la Făleşti (unde toți evreii au fost împuşcați) şi consemna că ”măsurile luate împotriva evreilor, înainte de sosirea *Einsatzkommando*, erau lipsite de orice plan”.[159] De fiecare dată când se întreprindeau astfel de acțiuni, nu numai împotriva evreilor, ci şi împotriva ucrainenilor din Bucovina şi Basarabia, germanii se grăbeau să obiecteze.[160] RSHA a mers până acolo cu plângerea, spunând că soluția la problema evreiască între Nistru şi Nipru, nu a fost dată spre rezolvare cui trebuia.[161]

Deportările pripite

[158] Sesiunea Consiliului de Miniştri, 5 septembrie, 1941, în *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri*, ed. Lya Benjamin, (Bucureşti, Hasefer, 1996), p. 298-299 (doc. 109).
[159] Documentele de la Nuremberg, NO-2934, 2939.
[160] Documentele de la Nuremberg, NO-2651, 2934, 2938, 2949, 2950.
[161] Ibid, NO-52 (Ereignissmeldung UdSSR) şi NO-4540.

La sfârşitul lunii iulie şi la începutul lui august, unităţile germane de exterminare au avansat rapid în Ucraina pe urmele armatei germane, au atacat prin surprindere şi au împuşcat zeci de mii de evreii ucraineni. În aceste condiţii, dată fiind slaba coordonare cu armata germană, bazată numai pe convorbirile care au avut loc la München între Hitler şi Antonescu în ziua de 12 iunie, armata română a început deportarea a zeci de mii de evrei, care au fost arestaţi din oraşe şi de pe străzi, de-a lungul Nistrului până în regiunea care curând va fi denumită Transnistria. Această acţiune a început în momentul când trupele au ajuns la Nistru. Spre sfârşitul lunii iulie, armata română a concentrat aproape 25.000 de evrei lângă satul Coslav, situat pe Nistru.[162] Câţiva dintre ei au fost luaţi din Bucovina, alţii din nordul Basarabiei, în special din satul Briceni şi din împrejurimile acestuia. În ziua de 24 iulie, la puţin timp după ce forţele germano-române au intrat în Ucraina, aceşti evrei au fost trimişi dincolo de râu. Soldaţii români nu au asigurat aprovizionarea acestor convoaie cu alimente sau apă şi i-au închis pe evrei în lagăre improvizate înconjurate cu sârmă ghimpată, aşezate în mijlocul unui câmp Oricine încerca să scape era împuşcat. Cei slabi au murit de foame. În acest stadiu, ofiţerii germani au ordonat ca aceste convoaie să fie conduse către Moghilev. Jandarmii români au trimis mii de evrei spre Rezina şi Iampol şi de acolo peste Nistru, deşi Transnistria era încă sub ocupaţie militară germană. În consecinţă, autorităţile militare germane au început să împingă coloanele de evrei înapoi spre Basarabia. În replică, "Dl. General Antonescu a ordonat să se interzică cu desăvârşire orice pătrundere pe teritoriul nostru. Evreii care au trecut frontiera şi care vor mai încerca să treacă (înapoi) să fie consideraţi spioni şi executaţi".[163] Reprezentantul Conducătorului în Bucovina, Alexandru Roşianu, a raportat la 19 iulie că, "conform ordinului telegrafic primit", evreii care trec Nistrul înapoi, "sunt executaţi, din ordinul dat de mine odată cu sosirea mea".[164] Comandantul Armatei a 4-a române a dat instrucţiuni unităţilor sale şi forţelor de jandarmi să nu permită întoarcerea evreilor identificaţi ca întorcându-se din Ucraina.[165]

Soldaţii români au continuat să conducă convoaiele de evrei din nordul Basarabiei către Nistru, ordonându-se ca în fiecare noapte să aibă loc acţiuni de jaf şi viol, urmate de împuşcarea a sute de evrei pentru a-i convinge pe ceilalţi să treacă repede podurile provizorii.

---

[162] Raportul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri: 30.000 de evrei din Hotin şi Bucovina, 11 august 1941, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dosar 76/1941, p.86; copie la USHMM, RG 25002M, rola 17.

[163] Antonescu către poliţia din Orhei, 6 august 1941, copie în Arhiva Naţională a Republicii Moldova, Direcţia Generală a Poliţiei, Arhiva Securităţii (Arhiva Chişinău), colecţia 229, subcolecţia 2, dosar 165 (229-2-165), p.79.

[164] Rioşanu către Ion Antonescu în Cernăuţi, telegramă, 19 iulie 1941, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinetului, Dosar 89/1941, p. 15.

[165] Ancel, *Documents*, vol. 10, doc. 27, p. 83.

Sute de evrei au fost împinşi spre Nistru; oricine încerca să se retragă era împuşcat. Alte sute de evrei erau împuşcaţi pe malurile râului şi aruncaţi în apele învolburate care începuseră să crească după ploile puternice...Transferul convoaielor dintr-un loc în altul a creat probleme suplimentare, pe care Marele Stat Major român nu le prevăzuse şi care i-au înfuriat pe germani, adică mii de cadavre de evrei care erau răspândite peste tot, semnalând rutele şi atrăgând ţăranii basarabeni care erau nerăbdători să dezbrace cadavrele şi să le smulgă dinţii de aur.

În ziua de 30 iulie, Armata a 11- a germană a cerut ca Marele Stat Major român să oprească împuşcarea evreilor care treceau Nistrul. ”La Iampol se găsesc mai multe mii de jidani, printre care femei, copii şi bătrâni, care au fost trecuţi de autorităţile române peste Nistru. O pază a acestor mase nu se face şi hrana lor n-a fost asigurată…Mulţi au început să moară de foame…primejdia bolilor molipsitoare se iveşte. Din această cauză Comandamentul Armatei Germane a luat măsuri care să împiedice o trecere viitoare de jidani peste Nistru".[166] În mod practic, aceste măsuri au însemnat împuşcarea a mii de evrei pe malurile râului.

Aşa cum s-a spus, Antonescu a protestat în faţa ambasadorului Killinger că armata germană îi aduce pe evrei înapoi, pe teritoriul românesc, arătând că aceasta contravine declaraţiilor lui Hitler de la München. Oficialii Ministerului de Externe din Berlin nu au îndrăznit să-l întrebe pe Hitler despre ceea ce îi spusese lui Antonescu, insistând că "stenograma oficială a convorbirii….nu cuprinde nimic în acest sens”.[167] Cu toate acestea, ambasadorul Karl Ritter, membru al cabinetului lui Ribbentrop, a admis că "este posibil ca problema evreilor din răsărit să fi fost şi ea dezbătută" şi, în consecinţă a recomandat "să se ia în consideraţie cererea generalului Antonescu şi evreii să nu fie împinşi înapoi în Basarabia."[168] La 4 august, cea mai mare parte a uriaşelor coloane de evrei împinşi de jandarmi dincolo de Nistru a fost concentrată la Moghilev. Timp de trei zile, germanii au condus “selecţiile” şi i-au împuşcat pe cei bătrâni şi bolnavi, în timp ce tinerii au fost obligaţi să le sape mormintele. Soldaţii germani şi români au omorât aproximativ 4.500 de evrei. Convoiul a fost condus mai departe de-a lungul malului ucrainean al Nistrului. Cu fiecare oprire, numărul evreilor devenea mai mic din cauza execuţiilor, epuizării, îmbolnăvirilor şi a înfometării copiilor. La 17 august, convoiul s-a întors spre Basarabia, la Iampol, prin

[166] Comandamentul Armatei a 11-a către Cartierul General, 30 iulie 1941, NDM, Colecţia Armatei a 4-a, Dosar 781, p. 136; copii în Ancel, *Transnistria,* vol.2: doc.10, şi USHMM, RG 25003M, rola 12.
[167] DGFP, vol.13:1, 1979, doc. 207, p.264.
[168] Ibid., doc.332, p.431.

traversarea unui pod îngust făcut de armata română. Dintr-un convoi de peste 25.000 de evrei, mai puțin de 13.000 au supraviețuit, aceştia fiind închişi în lagărul de la Vertujeni.[169]

Lagărele de tranzit şi ghetourile

Marele Cartier General a hotărât ca deportările să fie oprite până când se va stabili statutul teritoriului ucrainean care urma să fie dat României.. În consecință, lagărele şi ghetourile au fost stabilite temporar în Basarabia. Ordinul special pentru acest proiect, dat la 8 august, a reglementat regimul de detenție, a delegat responsabilitățile specifice accentuându-se că evreii nu vor fi întreținuți pe cheltuiala statului. Înainte de a pleca spre Chişinău, guvernatorul Basarabiei, generalul Constantin Voiculescu, a fost convocat de Conducător care i-a adus la cunoştință caracterul politicii sale în cele două provincii şi a dat câteva ordine nescrise. Prima problemă pe care guvernatorul trebuia să o rezolve era cea evreiască. Voiculescu i-a raportat după aceea lui Antonescu: "În această ordine de idei, constatând că evreii forfotesc în întreaga Basarabie şi în special în Chişinău, la numai cinci zile dupa sosirea subsemnatului la Chişinău am dat ordin cu privire la înființarea de lagăre şi ghetouri".[170]

Ghetourile erau o noutate pentru România. În consecință, consilierul prezidențial Stănescu a plecat la Varşovia "pentru a studia concentrarea făcută în cartierele de germani şi pentru a folosi experiența lor".[171] Varşovia era un model excelent: ghetoul său devenise cel mai mare din lume, cuprinzând până la 350.000 de evrei care aşteptau exterminarea. Chiar înainte de întoarcerea lui Stănescu, comandantul militar al oraşului Chişinău, colonelul Dumitru Tudose, a pus în aplicare directivele lui Voiculescu. La 12 august, Tudose a raportat mândru: "Am curățit oraşul de evrei şi resturile inamice, dându-i o față românească şi mai ales creştină. Am organizat ghetoul evreesc în astfel de condițiuni ca să nu mai fie nici un pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente".[172]

În timpul reluării acțiunilor de deportare, autoritățile române au construit câteva zeci de lagăre şi ghetouri, din care evreii au fost evacuați în şapte lagăre mari, şi au constituit ghetoul din Chişinău. Spre sfârşitul lui august erau deja aproape 80.000 de evrei în aceste ghetouri: 10.365 la Secureni; 11.762 la Edineți; 2.634 la Limbenii Noi; 3.072 la Răşcani; 3.

---

[169] Raportul Cartierului General al Poliției naționale către Serviciul Central de Informații, 27 august 1941, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinția Consiliului de Miniştri, dosar 71/1941.Referitor la acest convoi, vezi corespondența dintre Cartierul general şi comandantul armatei în Carp, *Cartea Neagră,* vol. 3, pp. 104-106.
[170] Ancel, *Documents*, vol. 10:doc.61, p. 143.
[171] Mihai Antonescu către Ion Antonescu, telegramă, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinția Consiliului de Miniştri, Colecția Cabinetului, Dosar 167/1941, p. 42
[172] Tudose către administrația Basarabiei, 12 august 1941, Arhiva NDM, Dosar 656, p. 13.

253 la Răuțel; 22.969 la Vertujeni; 11.000 la Mărculeşti; 11 525 la Chişinău şi 5.000-6.000 în construcții mai mici în sudul Basarabiei.[173]

La sfîrşitul lunii august, Voiculescu informa presa că „problema evreiască a fost rezolvată în Basarabia. Astăzi, în satele basarabene nu mai există nici un evreu, în timp ce în oraşe au fost ridicate ghetouri pentru cei care au rămas”.[174] Prima fază a exterminării s-a executat în Basarabia şi nordul Bucovinei sub comanda directă a lui Antonescu. Comitetul pentru investigarea neregulilor din ghetoul din Chişinău condus de generalul C. Nicolescu (format la cererea lui Antonescu pentru a proba rapida şi inexplicabila îmbogățire a unor ofițeri şi „eşecul” de a confisca aurul deportaților) a constatat că între construirea lagărului – după „curățirea terenului”- şi începutul deportărilor, 25.000 de evrei, “au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împuşcați” [175].

Soarta supraviețuitorilor primului val de exterminare în ambele provincii a fost decisă de Ion Antonescu şi adusă la cunoştință armatei. Această operațiune, lipsită de ordine scrise, nu a lăsat, inițial, nici o urmă, iar pentru îndeplinirea ei nu a fost asumată nici o responsabilitate. Dar corupția din armata română şi din cadrul guvernului a dus la investigații ocazionale, la cererea lui Antonescu şi a altor ofițeri superiori responsabili cu această campanie. Rapoartele care au rezultat au dezvăluit aproape toate ordinele secrete, inclusiv pe cele verbale. Astfel, regimul Antonescu nu şi-a mai putut ascunde responsabilitatea pentru întemnițarea supraviețuitorilor în lagăre şi ghetouri, generalizarea terorii şi organizarea deportărilor. Condițiile în aceste lagăre – caracterizate prin muncă forțată, foamete, jafuri, suferințe, violuri, execuții şi boli – au dus la zeci de mii de morți.[176]

Deportările din sudul Bucovinei şi din județul Dorohoi

Deportarea evreilor din Bucovina a fost rezultatul deciziei lui Antonescu de a realiza purificarea etnică. Această decizie poate fi confirmată pe baza stenogramelor şedințelor de guvern din 22 iunie 1941 şi 8 iulie 1941.[177]

În cursul anilor 1941 şi 1942 din Bucovina de sud au fost deportați 21.229 evrei. [178] Cea mai bine cercetată este deportarea evreilor din județul Dorohoi. În ciuda promisiunii

[173] Ancel, *Documents*, vol.5, pp. 52, 99, 131-133 şi vol. 10, p. 100-102, 138.
[174] *Curentul*, 27 august, 1941.
[175] Raport de anchetă nr. 2 al Comisiei instituită conform ordinului d-lui Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului, pentru cercetarea neregulilor de la ghetoul din Chişinău, în decembrie 1941, Arhiva din Chişinău, 106-1-69, p. 48-55. (Raportul Nicolescu)
[176] Vezi capitolul 18 ”Lagăre şi ghetouri în Basarabia şi în Bucovina de nord”, capitolul 19 „Ghetoul Chişinău” şi capitolul 20 „Cernăuți” în Ancel, *Contribuții,* vol.1, partea a 2-a, pp.143-278.
[177] Benjamin, *Stenograme,* doc. 95, p.242 şi doc. 133, p.326.

făcute lui Filderman, la 8 septembrie 1941, că îi va trata în mod diferit pe evreii din Regat față de evreii din afara Regatului, Antonescu a ordonat, curând după aceasta, deportarea evreilor din Dorohoi. Evreii din Câmpulung, Suceava şi Rădăuți au avut aceeaşi soartă la puțin timp după aceea. [179] Aceasta a provocat un adevărat cutremur în comunitatea evreiască. După ce a aflat de deportare, populația civilă din Dorohoi a jefuit proprietățile evreilor şi s-a mutat în locuințele acestora (chiar şi aşa, 244 din 607 locuințe evreieşti au rămas goale; erau prea puțini români în oraş).[180] Înainte de deportări, autoritățile județului (prefect, primar) au susținut în fața guvernului că evreii trebuie evacuați aducând ca argument "interesul cetățenilor".[181]

Filderman a încercat insistent să vorbească cu Antonescu, dar fără succes. Memorandumul lui a fost transmis Conducătorului abia la 3 decembrie 1941 de către preşedintele Curții Supreme din România, dr. Nicolae Lupu. Antonescu i-a declarat lui Lupu că a fost "afectat" de deportări, că a ordonat o investigație şi că ar putea ordona întreruperea acestora.[182] Nici o astfel de investigație nu a avut loc, nici un evreu nu s-a întors acasă până în decembrie 1943, prefectul din Dorohoi a fost promovat şi doar ultimul tren cu deportați a fost oprit.

Acordul de la Tighina

La 30 august, statutul Transnistriei a fost, într-un final, clarificat: provincia a fost transferată României, în conformitate cu promisiunea făcută de Hitler lui Antonescu. Generalul Nicolae Tătăranu de la Cartierul General Român şi generalul Arthur Hauffe din cadrul Wehrmacht-ului au semnat „Acordul pentru securitatea, administrația şi exploatarea economică a teritoriului dintre Nistru şi Bug şi Bug-Nipru". Paragraful 7 se referea la evreii din lagărele şi ghetourile din Basarabia şi Bucovina şi la locuitorii evrei ai Transnistriei: "Evacuarea evreilor peste Bug nu este posibilă în prezent. Ei trebuie deci să fie concentrați în tabere de munca şi întrebuințați la lucru, până când, după terminarea operațiunilor, evacuarea lor spre est va fi posibilă".[183] Acest acord confirma, deci, că scopul final era „curățarea" Basarabiei, Bucovinei şi a Transnistriei de evrei.

---

[178] Arhiva Ministerului Apărării, Fond Central, *Problema evreiască,* vol. 21, p. 131; Ancel, *Document*s, vol. 5, p. 196-197.
[179] Ancel, *Documents*, vol. 3, doc. 74, p.132.
[180] Ibid., vol. 5, doc. 145, 265.
[181] Ibid., p. 143
[182] Ibid., vol.3, no.258, p.425
[183] Gosudartsveni Archiv Odeskoi Oblasti, Ucraina (Arhiva de Stat a districtului Odessa) (de aici înainte Arhiva Odessa), colecția 2361, subcolecția 1c, pp. 45-46; versiunea germană: Nuremberg Documents, PS-3319.

La sfârşitul lui august, Antonescu s-a întâlnit, la Tighina, cu guvernatorii Basarabiei, Bucovinei şi Transnistriei, mai precis cu Voiculescu, Corneliu Calotescu şi, respectiv, Gheorghe Alexianu. Voiculescu a recapitulat evenimentul: "am primit indicații de felul în care urmează să se execute operațiunea trimiterii evreilor pe Bug"[184] Antonescu a însărcinat Cartierul General Român cu deportarea, sub comanda lui Topor. Nu vor exista formalități administrative şi liste nominale de deportați, ci „grupe strict numerice." Maiorul Tarlef din Marele Stat Major s-a bazat pe un ordin nescris care prevedea "să se ridice de la evrei orice act s-ar afla asupra lor". Într-adevăr, evreii au ajuns în Transnistria fără identitate; actele lor fuseseră arse la punctele de trecere peste Nistru. Colonelul Ion Palade a informat, succint, ofițerii din jandarmerie însărcinați cu transferul convoaielor din lagăre către Nistru: "Din ordinul Marelui Cartier General, evreii care nu se vor putea ține de convoaie, fie din neputință, fie din boală, să fie executați".[185] Astfel, un jandarm urma să fie trimis cu un avans de două zile în fața fiecărui convoi pentru a asigura (cu asistența jandarmeriei din zona rutei de deportare şi a tineretului premilitar) îndeplinirea ordinului "să se facă din 10 în 10 kilometri câte o groapă pentru cca. 100 persoane unde vor fi adunați cei care n-au putut ține pasul cu cei din convoi: să fie împuşcați şi înhumați".

Antonescu a fixat primele deportări pentru 15 septembrie, 1941. În prealabil, Marele Stat Major i-a înaintat lui Topor o cerere urgentă pentru un raport despre "situația exactă a tuturor lagărelor de evrei sau ghetouri aflate în Basarabia sau Bucovina", inclusiv numărul evreilor şi unitățile de pază.[186] Aceste rapoarte nu indică nici o implicare germană.

Nistrul a fost traversat în cinci locuri, enumerate aici de la nord la sud: Atachi-Moghilev Podolsk, Cosăuți-Iampol, Rezina-Râbnița, Tighina-Tiraspol şi Olăneşti-Iasca. Cei mai mulți evrei au fost deportați prin primele trei puncte. Deportările au început la 16 septembrie cu evreii din lagărul Vertujeni şi s-au încheiat la sfârşitul lui decembrie. Palade şi subordonații lui s-au bazat pe ordine verbale în ceea ce priveşte asasinatele şi jafurile. Comandantul Companiei 60 de Poliție, care a supervizat deportările către Atachi, a cerut un ordin scris. Căpitanul Titus Popescu a răspuns: "în materia aceasta, a evreilor, nu se lucrează cu acte scrise".[187]

La 6 octombrie, Ion Antonescu a informat guvernul despre purificarea etnică din Basarabia: "În ceea ce priveşte pe evrei, am luat măsura ca să-i scot definitiv şi total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 40.000 de evrei, care în

[184] Ancel, Documents, vol.10: doc. 61, p.139.
[185] Comisia Niculescu, raport nr. 2, p. 54
[186] Inspectoratul General al Transnistriei către Topor, 11 septembrie, 1941; Carp, *Cartea Neagră*, pp. 122-123.
[187] Ancel, *Documents*, vol. 5: doc. 110, p. 170.

câteva zile, vor fi trecuți peste Nistru, iar dacă circumstanțele vor permite, vor fi trecuți dincolo de Urali."[188] Conform inspectorului general al jandarmeriei din Basarabia, deportările au decurs „în cea mai perfectă ordine şi în linişte."[189] Atât înainte, cât şi în timpul deportării, sute de evrei au murit în fiecare zi de foame, sete, bătăi şi tortură; femeile şi fetele care s-au opus violurilor au fost omorâte; mulți evrei au fost ucişi în timp ce erau căutate lucrurile de valoare. Chiar şi înaintea deplasării convoaielor către Nistru existau cadavre la tot pasul, unele fiind lăsate la marginea drumurilor în timpul deportării. Metoda jafului şi asasinării a fost unică în contextul Holocaustului: țăranii se apropiau de un jandarm din escortă, arătau un evreu cu haine sau încălțăminte care îi plăceau şi propuneau un preț, de obicei cam 1.000-2.000 lei. După o scurtă tocmeală, jandarmul împuşca evreul, țăranul plătea suma convenită şi dezbrăca rapid cadavrul.

Jefuirea oficială a evreilor a fost ordonată de Antonescu şi facilitată de Banca Națională a României. La 5 octombrie, mareşalul a ordonat "*schimbul bijuteriilor şi metalelor prețioase pe care le posedă evreii ce se evacuează* din Basarabia şi Bucovina", adică jefuirea lor.[sublinierea autorului]"[190] Alte ordine înlesneau „schimbarea" [191] leilor deținuți de evrei în ruble, apoi în mărci germane de ocupație (RKKS). La 17 noiembrie, după prima fază a acestui jaf, Banca Națională s-a grăbit să-l informeze pe ministrul de Finanțe: "întrucât operațiunea de preluare a obiectelor prețioase de la evreii din Basarabia şi Bucovina, s-a terminat, vă rugăm a desemna un delegat al Dv., în prezența căruia să se deschidă lăzile conținând aceste obiecte în vederea inventarierii lor".[192]

Modul în care Antonescu a tratat evreii nu a scăpat atenției lui Hitler. Cu câteva zile înaintea semnării Acordului de la Tighina, la 30 august, acesta i-a spus lui Goebbels: "În ceea ce priveşte problema evreiască, se poate stabili acum că un om ca Antonescu acționează în acest domeniu într-un mod mai extremist decât am făcut noi până acum".[193] Conform rapoartelor secrete, 91.845 de evrei au fost deportați din Bucovina[194], 55.867 din Basarabia şi 9.367 din Dorohoi. Unsprezece mii de evrei, care au încercat să fugă de armatele germane şi române, au fost prinşi de germani în Transnistria.[195] Ceilalți au fost măcelăriți, în principal,

[188] Benjamin, *Stenograme,* p. 326.
[189] Ancel, *Documents*, vol. 5: nr. 44, p. 101.
[190] Colonel P. Davidescu, şeful Cabinetului Militar, către Voiculescu şi Calotescu, Arhiva din Chişinău, 1607-1-2, p. 171
[191] Această „schimbare" era, în fapt, confiscare.
[192] Ancel, *Documents*, vol. 5: nr. 114, p. 179.
[193] Joseph Goebbels, *Tagebücher* 1924-1945 (Munchen: Piper, 1992), vol. 4: pp. 1059-1060.
[194] Calotescu către Preşedinția Consiliului de Miniştri, 9 aprilie, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Colecția Centrală, vol. 20, pp. 130-131.
[195] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3: pp. 95-96, 97, 99, 104 (doc. 39, 41, 43, 46, 55); *DGFP*, seria D, vol. 11, vol. 2: doc. 207, pg. 318-319.

de soldați germani. În acelaşi timp, autoritățile române au făcut tot posibilul să inducă în eroare puterile occidentale cu privire la purificarea etnică. La 4 noiembrie, după ce s-a întâlnit cu Ion Antonescu şi Mihai Antonescu şi a protestat împotriva atrocităților antievreieşti, ambasadorul Statelor Unite, Franklin Mott Gunther, a raportat Departamentului de Stat din Washington:

> Am atras atenția celor mai înalte autorități române, în mod constant şi tenace, de reacția inevitabilă a guvernului meu şi a poporului american la un astfel de tratament inuman, care include uciderea ilegală a unor oameni nevinovați şi lipsiți de apărare, prin descrierea în detaliu a atrocităților îndreptate împotriva evreilor din România. Observațiile mele au declanşat expresii de regret din partea mareşalului Antonescu şi a primului ministru interimar, Mihai Antonescu, pentru excesele comise „din greşeală" sau de „elemente iresponsabile", şi [promisiuni de] cumpătare în viitor… Programul de exterminare sistematică merge înainte, totuşi, iar eu nu întrevăd nici o speranță pentru evreii români atât timp cât actualul regim, aflat sub control german, rămâne la putere.[196]

Transnistria: zonă de depozitare etnică

Teritoriul dintre Nistru şi Bug, răsplata lui Hitler către Antonescu pentru participarea României în războiul împotriva Uniunii Sovietice, a fost numit „Transnistria." Conform recensământului sovietic din 1939, populația acestei zone depăşea trei milioane de oameni, cei mai mulți ucraineni şi ruşi, cam 300.000 de moldoveni, 331.000 de evrei şi 125. 000 de germani. În ciuda eforturilor sovietice de a eradica identitatea evreiască, în momentul ocupării regiunii de către trupele germane şi române, evreii se considerau, încă, evrei. Bărbații evrei fuseseră mobilizați în armata sovietică, dar nu toți au ajuns la unitățile lor. Cei mai mulți evrei nu s-au retras odată cu forțele sovietice, deşi o astfel de decizie le-ar fi mărit şansele de salvare. Dar ei nu ştiau nimic despre persecutarea nazistă a evreilor, iar avansarea rapidă a germanilor de la Lvov către Marea Neagră a blocat orice scăpare, chiar şi pentru neevrei.

Regimul de ocupație (excluzând Odessa, care nu fusese, încă, ocupată) a fost inaugurat la Tiraspol la 9 august 1941. Şeful Guvernământului era profesorul de drept Gheorghe Alexianu, prieten şi fost coleg al lui Mihai Antonescu şi un cunoscut antisemit. Transnistria a fost împărțită în treisprezece județe, fiecare din ele condus de un prefect; toți prefecții fiind colonei sau locotenent-colonei în armată sau jandarmerie. Aceste județe cuprindeau 64 de districte, fiecare administrat de un pretor. La începutul războiului,

[196] Ancel, *Documents,* vol.3: doc.221, p.339.

Antonescu a crezut că Transnistria va fi ocupată pe termen nedeterminat. În şedinţa de guvern din 16 decembrie 1941, el i-a spus lui Alexianu : "Guvernezi acolo ca şi când România s-ar fi instalat pe acele teritorii două milioane de ani. Ce se va întâmpla apoi vom vedea… Dumneata eşti suveran acolo. Să-i scoţi pe oameni la lucru chiar cu biciul dacă nu înţeleg…iar, dacă va fi nevoie şi altfel nu merge, să-i scoţi cu gloanţele; pentru asta nu e nevoie de autoritatea mea"[197]. Alexianu s-a lăudat lui Antonescu că administraţia a urmat *Führerprinzip,* principiul Fuehrer-ului: „un singur om, o singură directivă, o singură răspundere. Voinţa Conducătorului, a Comandantului de căpetenie al armatei, care este transmisă până la cele mai îndepărtate organe".[198] Moneda oficială a Transnistriei era RKKS, o bancnotă fără valoare folosită în toate teritoriile sovietice ocupate de germani. Rata de schimb a fost iniţial de 60 lei sau 20 ruble pentru o marcă. Pe acest fond, adevărata dimensiune a jefuirii evreilor – chiar şi înainte de deportare – devine clară. Banca Naţională a României a confiscat banii evreilor, i-a înlocuit cu ruble la o rată de schimb absurdă, apoi a confiscat rublele, pe care le-a transformat (câteodată) în RKKS.

La începutul războiului, în Transnistria au acţionat Armatele Române a 3-a şi a 4-a. Chiar mai mult decât jandarmeria şi poliţia, armata era responsabilă pentru pedepsirea, închiderea şi persecutarea evreilor. Ofiţerii au iniţiat măsuri directe împotriva evreilor, supraveghind de aproape aplicarea lor de către autorităţile civile, sau chiar de jandarmi. Când astfel de ordine erau executate necorespunzător, ofiţerii cereau pedepsirea celor vinovaţi. În prima perioadă a ocupaţiei, între august şi sfârşitul lui septembrie 1941, forţele române au cooperat cu armata germană şi *Einsatzgruppen* la uciderea evreilor – care, după estimările lui Ohlendorf, a ucis aproximativ 90.000 de evrei.[199]

Unităţile de jandarmerie, care au „curăţat terenul" în Basarabia şi Bucovina, au fost ataşate armatelor române şi răspândite în toată Transnistria. Jandarmii au decis punctele prin care deportaţii au traversat Nistrul. De asemenea, ei au asistat „transportul, disciplina şi supravegherea populaţiei evreieşti, adică îndepărtarea evreilor din zonele cu densitate mare de populaţie şi stabilirea lor în zonele slab populate" – cu alte cuvinte, marşul convoaielor, formate atât din evrei deportaţi, cât şi din evrei localnici, către lagărele de pe Bug.[200] Temuta poliţie ucraineană – sau, mai precis, ucrainenii înarmaţi de români – a jucat de asemenea un rol important în crimele înfăptuite de administraţie în timpul iernii 1941/42 în lagărele de concentrare de pe Bug. Aceşti oameni păzeau ghetourile şi lagărele din toată Transnistria şi

[197] *Procesul Marii Trădări Naţionale,* Bucuresti 1946, pp. 148-149.
[198] Alexianu către Antonescu, 12 septembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-1677, pp.18-19b.
[199] *Procesele Militare de la Nuremberg*, vol. 4, cazul 9, p. 168.
[200] Sarcinile poliţiei transnistrene, decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-4-5c, p. 3.

intrau în acestea oricând ajutorul lor era necesar în îndeplinirea diverselor acțiuni dictate de autoritățile române, cele mai comune fiind execuțiile în masă.

Viața zilnică în Transnistria

La data de 24 decembrie 1941 în districtul Moghilev, aproape de Nistru, existau 56.000 de evrei români. Aici au supraviețuit mai mulți evrei decât în oricare alt loc din Transnistria. Implicarea germană era mai redusă şi comunitatea evreiască s-a putut organiza mai bine, în special în oraşul Moghilev. Deşi erau numeroşi mai ales în districtele Moghilev şi Balta, deportați evrei din România se găseau în 120 de localități de pe întreg teritoriul Transnistriei; unele dintre acestea primiseră de la unul la şase deportați, în timp ce altele sfârşiseră prin a adăposti mii de deportați ale căror condiții de existență erau extrem de dure. De exemplu, un număr de evrei din Moghilev a fost deportat la Şargorod şi în alte localități din apropiere, unde destinul lor a fost cumplit. M. Katz, fostul preşedinte al comunității evreieşti din oraş, relata următoarele:

> În oraşul Konotcăuți, lângă Şargorod, [era] un câmp unde se afla doar un grajd lung şi întunecat. Şaptezeci de oameni stăteau întinşi peste tot, bărbați, femei, copii, pe jumătate dezbrăcați şi lipsiți de orice mijloc de existență ... Toți trăiau din cerşit. În ghetoul din Halcinți oamenii mâncaseră hoitul unui cal care fusese îngropat ... Autoritățile turnaseră acid carbonic pe el, dar chiar şi aşa, ei continuau să îl mănânce ... Evreii din Grabviți trăiau într-o peşteră Ei nu s-au putut despărți de cele şapte sute de morminte ale celor dragi ... Am găsit scene asemănătoare la Vinoi, Nemerci, Pasinca, Lucineți, Lucinic, Ozarineți, Vindiceni: peste tot, oameni extenuați, distruşi; unii lucrau la ferme, dar majoritatea trăia din cerşit[201].

Evreii deportați din Basarabia şi Bucovina mureau din cauza tifosului, foamei şi frigului. Distribuirea alimentelor era neregulată. Mulți trăiau din cerşit sau din vânzarea obiectelor de îmbrăcăminte contra hrană, ajungând astfel practic goi. Mâncau frunze, iarbă şi coji de cartofi şi dormeau deseori în grajduri sau cocini, uneori fără a li se dea nici măcar paie. Cu excepția celor din lagărele de la Peciora şi Vapniarca şi ale celor din închisoarea de la Râbnița, evreii deportați locuiau în ghetourile sau în oraşele unde erau distribuiți, obligați să îndeplinească diverse munci grele şi supuşi unui proces „natural" de exterminare prin

[201] Julius Fisher, Transnistria: *The Forgotten Cemetery* (South Brunswick, NJ: T. Yoselof, 1969), p.105.

înfometare şi boli. Această „selecţie naturală” a încetat spre sfârşitul anului 1943, când oficialii români au început să-şi schimbe atitudinea faţă de evreii deportaţi.

În ianuarie 1942 epidemia de tifos exantematic a atins proporţii majore. În Ţibulovca (judeţul Balta), din 1.200 de deportaţi, 1.140 au murit în timpul iernii 1941-1942.[202] La 20 ianuarie 1942, din cei 1.200 de evrei internaţi în noiembrie 1941, doar 100 de bărbaţi, 74 de femei şi 4 copii mai supravieţuiau, majoritatea cu mâinile şi picioarele degerate. Unii au reuşit, cu bani sau îmbrăcăminte, să obţină permisiunea de a locui în oraş. Din cei 9.000 de evrei care locuiau în Şargorod (judeţul Moghilev), 2.414 s-au îmbolnăvit de tifos şi 1.449 au murit din această cauză. În iunie 1942 epidemia s-a sfârşit dar a izbucnit din nou în octombrie. Dar până atunci comunitatea se pregătise pentru această boală şi luase măsuri eficiente pentru a curăţa aria de păduchi. Au apărut 92 de cazuri de febră tifoidă, totuşi cu o rată mică de mortalitate, ca şi 1.250 de cazuri severe de malnutriţie, dintre care 50 s-au dovedit a fi ireversibile.[203] Condiţiile de igienă erau foarte rele şi în Moghilev. La 24 aprilie 1942 acolo se înregistrau 4.491 de cazuri de tifos, dintre care 1.254 au fost mortale. Departamentul de sănătate din Moghilev estima existenţa la un moment a 7.000 de cazuri de tifos în oraş. În timpul iernii temperaturile extrem de scăzute au făcut cu neputinţă îngroparea cadavrelor, ceea ce a dus la răspândirea în continuare a epidemiei. În afară de boli şi de lipsa de mâncare adecvată, îmbrăcăminte şi adăpost, deportaţilor din Transnistria li s-a impus deseori munca forţată. În Ladijin, spre exemplu, 1.800 de evrei din Dorohoi şi Cernăuţi erau folosiţi la munca într-o carieră de piatră, în condiţii extrem de aspre. [204]

Au existat două lagăre în Transnistria, Vapniarca şi Peciora. În septembrie 1942 aproape 2.000 de evrei („simpatizanţi ai comuniştilor” sau oameni care doriseră să emigreze în URSS în cadrul transferului de populaţie din 1940) au fost deportaţi în Transnistria. Unii dintre aceştia au fost omorâţi imediat după sosire, dar aproximativ 1.000 au ajuns în lagărul de la Vapniarca unde li s-a dat o varietate de mazăre furajeră (*tathyrus savitus*), nepotrivită pentru consum uman. Drept urmare, 611 internaţi s-au îmbolnăvit foarte grav, şi unii au paralizat parţial. [205] Celălalt lagăr transnistrean, Peciora, avea pusă la intrare inscripţia „lagărul morţii”.[206] Generalul Iliescu, inspector al jandarmeriei din Transnistria, a recomandat ca cei mai sărmani să fie trimişi aici, de vreme ce oricum urmau să moară şi nu se intenţiona

[202] USHMM/SRI, RG 25004M, fond 40012, vol.1, rola 28.
[203] Carp, Cartea Neagră, vol.3: p.325.
[204] Ibid., 3: p.280.
[205] Ibid., pp.210, 376-377.
[206] Carp, Cartea Neagră, vol.3, p.285.

să existe supraviețuitori la Peciora.[207] După cum arăta istoricul Matatias Carp, Peciora a fost cel mai groaznic loc de internare al evreilor din toată Transnistria: „Cei care au reuşit să scape au povestit lucruri incredibile. Pe malurile Bugului, lagărul era înconjurat cu trei rânduri de sârmă ghimpată şi păzit de o puternică gardă militară. Camioanele germane soseau în diverse ocazii din partea germană a Bugului; internații din lagăr erau înghesuiți în ele pentru a fi exterminați de partea cealaltă...Neputând să facă rost de alimente, internații mâncau gunoaie şi mai târziu chiar cadavre. Optzeci la sută dintre ei au murit şi doar doăzeci la sută [care au fugit când garda a devenit mai neatentă] au supraviețuit".[208] Mărturiile supraviețuitorilor de la Peciora raportează şi cazuri de canibalism în acest lagăr.

Evreii localnici

După primul val de execuții care au urmat ocupației provinciei, evreii localnici care au supraviețuit s-au întors la casele lor distruse şi jefuite. Conform rapoartelor jandarmeriei şi ale guvernului, din cei 331.000 de evrei ucraineni, numărați la recensământul din 1939, cel puțin 150.000 şi probabil peste 200.000 erau încă în viață în acel moment, incluzându-i şi pe cei peste 90.000 de evrei din județul Odessa. După intrarea în capitalele de județ, armata română – urmată de unități de jandarmi, apoi de prefecți – a început, imediat şi energic, identificarea tuturor evreilor în scopul închiderii lor în ghetouri şi lagăre.[209]

La 4 august, 1941, Armata a 4-a a informat toate unitățile militare, de jandarmerie şi de poliție că că "evreii din oraşele şi satele din Ucraina vor fi strînşi în ghetouri".[210] Această decizie a fost luată de Antonescu, transmisă prin Comandamentul de Război şi semnată de generalul Tătăranu: "Pentru a preîntâmpina acțiunea de spionaj şi terorism a evreilor s-a luat măsura ca ei să fie internați în ghetouri şi întrebuințați la muncă"[211] După sosirea în capitalele de județ, prefecții au ordonat evreilor să se înregistreze la noile autorități şi să se mute în ghetouri, abandonându-şi casele. La 3 septembrie, de exemplu, colonelul Vasile Nica, prefectul județului Balta, le-a dat „tuturor jidanilor" trei zile pentru a se muta în ghetou, o zonă formată din numai patru străzi. A instaurat munca obligatorie pentru evreii între 14 şi 60 de ani şi a ordonat purtarea semnului galben: "Orice jidan, fie din oraşul Balta, fie din județ sau din altă parte, sosit în Balta, se trimite în ghetou. La fel se vor înființa ghetouri şi în alte

[207] Ibid., p.285.
[208] Ibid., p.368.
[209] Conducerea militară a Transnistriei, Ordinul nr. 1, Arhiva Odessa, 2730-1-1.
[210] Armata a 4-a, Ordinul nr. 209.221, 4 august, 1941, Arhiva Chişinău, 693-2-299, p. 26.
[211] Armata a 4-a către Comandamentul de Război, NDM, Colecția Armatei a 4-a, dosarul 781, p. 162.

oraşe din judeţ. Orice act de nesupunere, orice încercare de rebeliune sau terorism din partea vreunui jidan din ghetou va fi sancţionată cu moartea lui şi a douăzeci altora".[212]

Deportările şi Marşurile Morţii

La 30 septembrie, 1941, comandantul Armatei a 4-a a pus următoarea întrebare Marelui Stat Major: "Ce se face cu evreii *civili* din Transnistria".[213] Răspunsul lui Antonescu a fost clar: "Toţi evreii aflaţi în Transnistria, vor fi internaţi imediat în lagărele de pe Bug, stabilite de Dl guvernator al Transnistriei…Averile lor se iau în primire de autorităţile locale".[214] La începutul lui octombrie, Antonescu a ordonat deportarea (adică exterminarea) evreilor ucraineni la Bug şi jefuirea proprietăţilor lor. Dar nu numai evreii ucraineni au fost deportaţi la Bug. Trimisul lui Eichmann, Richter, şi-a anunţat superiorii că Antonescu a decis să concentreze, lângă Bug, 110.000 de evrei din Basarabia şi Bucovina „cu scopul de a-i extermina."[215] Transferul şi execuţia lor a căzut în sarcina guvernului Transnistriei, care avea la dispoziţie unităţi de jandarmerie şi trupe de ocupaţie. Alexianu a descris operaţiunea comandantului Armatei a 4-a la 11 octombrie: "În urma dispoziţiunilor date, toţi evreii din Basarabia şi Bucovina sunt evacuaţi din aceste provincii în regiunea la vest de Bug, unde vor rămâne în toamna aceasta până ce – în conformitate cu convenţia încheiată cu Statul German – vor putea fi trecuţi la vest de Bug. ….Până acum au intrat în Transnistria peste 15.000 evrei….Sunt în curs de sosire restul până la aproximativ 150.000 pentru această toamna".[216]

Autorităţile române nu şi-au asumat responsabilitatea pentru subzistenţa evreilor, atât în timpul deportării, cât şi în lagăre şi ghetouri. „Evreii vor trăi pe cont propriu," era scris. Totuşi, ei urmau să fie folosiţi pentru munci agricole sau de alte feluri, iar jandarmii îi împuşcau fără milă pe cei care lucrau mai încet.[217]

Toate convoaiele au fost jefuite de jandarmi. Femeile tinere şi fetele din fiecare convoi au fost violate, în special de către ofiţeri, care alegeau locurile de oprire unde puteau organiza orgii. Bandele de ucraineni atacau, şi ele, convoaiele de evrei – omorând, jefuind şi, câteodată, dezbrăcând sute de evrei şi lăsându-i să moară de frig. Comandanţii convoaielor nu erau responsabili pentru vieţile evreilor, ci doar pentru transferul lor – aceşti evrei nu aveau nume, nici identitate. Voluntari ucraineni (numiţi, mai târziu, poliţia ucraineană) însoţeau

[212] Nica, Ordinul nr. 4, 3 septembrie, 1943, Arhiva Odessa, 2358-1-2, p. 4. Ordinul a fost emis în română şi rusă.
[213] Armata a 4-a către Cartierul General, telegramă, 30 septembrie, 1941, NDM, Colecţia Armatei a 4-a, dosar 779, p. 164.
[214] Cartierul General către Armata a 4-a, 6 octombrie, 1941, NDM, Colecţia Armatei a 4-a, dosar 779, p. 165.
[215] Richter către RSHA, 11 octombrie 1941, Documentele de la Nuremberg, PS-3319; copie in Ancel, Documents, vol.5, doc.87, p.110.
[216] Alexianu către Armata a 4-a, Arhiva Odessa, 2242-2-76.
[217] „Directive privind organizarea convoaielor,", 6 septembrie, 1941, Arhiva Odessa, 2242-2-680, p. 50

convoaiele, dând dovadă de mai multă cruzime decât jandarmii. Neobişnuiţi cu zona, jandarmii se bazau pe voluntari, încredinţându-le rolul parţial de a escorta şi îndatoririle de pază. *Einsatzgruppe* D i-a înarmat pe acei ucraineni care au ajutat la uciderea a zeci de mii de evrei.

Transferul evreilor către Bug, în convoaie care numărau mii de oameni, a continuat, rapid, de-a lungul lunilor octombrie, noiembrie şi decembrie 1941, într-o dezordine totală. Mii de evrei au fost lăsaţi în oraşe sau sate unde existau ghetouri sau lagăre temporare. Monitorizând deportarea ca şi cum ar fi fost o operaţiune militară, Antonescu a remarcat, în timpul unei şedinţe de guvern, că a avut destule probleme „cu cei pe care i-am dus pe Bug. *Numai eu ştiu câţi au murit pe drum*."[218] La 9 noiembrie, inspectorul de jandarmi, generalul Vasiliu, a înaintat un raport secret către Conducător conform căruia prima etapă a deportărilor din Basarabia şi Bucovina a luat sfârşit: 108.002 de evrei "au fost aşezaţi în schiţa anexată". O hartă care însoţea raportul arăta că evreii fuseseră duşi în trei zone de lângă Bug: 47.545 în nord, la Mitki, Peciora şi Rogozna; 30.981 în centru, la Obodovca şi Balanovca; iar 29.476 la Bobric, Krivoie-Ozero şi Bogdanovca.[219] Sursele lui Richter s-au dovedit precise: într-adevăr, Antonescu a concentrat 110.000 de evrei – cetăţeni români – lângă Bug cu intenţia de a-i omorî. Între timp, Antonescu a ordonat SSI să investigheze de ce „nu toţi evreii au fost evacuaţi la est de linia de cale ferată Jmerinca-Odessa," lângă Bug. Investigaţia a dezvăluit că, în decembrie 1941, 79.507 de evrei care au fost deportaţi la vest de acea linie erau încă în viaţă.[220] Dar la începutul ocupaţiei româneşti, între 150.000-200.000 de evrei erau de asemenea în viaţă în Transnistria.

Masacrele din districtul Golta

Refuzul autorităţilor germane de ocupaţie de a primi şi executa evreii români şi ucraineni deportaţi la Bug au forţat administraţia transnistreană să rezolve, de una singură, această problemă. Uciderea evreilor ucraineni şi români a avut loc în judeţul Golta, lângă Bug, de la sfârşitul lui decembrie 1941 până în mai 1942. Sub comanda prefectului Isopescu, locotenent-colonel al jandarmeriei, Golta a devenit „Regatul Morţii", locul în care se aflau cele trei mari lagăre de exterminare – Bogdanovca, Domanovca şi Acmecetca – şi alte zeci de lagăre mai mici. Cam 10.000 de evrei localnici, 30.000 din Basarabia (în special din ghetoul din Chişinău) şi 65.000-70.000 din Odessa şi din judeţele din sudul Transnistriei, au fost

[218] Benjamin, *Stenograme*, nr. 119, p. 337.
[219] Vasiliu to Antonescu, December 15, 1941, Ministry of Interior Archive, file 18844, vol. 3.
[220] Raportul Cabinetului Militar, 4 ianuarie, 1942, Arhivele de Stat din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Arhiva Cabinetului, dosar 86/1941, pp. 325-327.

închişi în aceste lagăre. Chiar şi înaintea campaniei de exterminare, mureau atât de mulţi evrei în fiecare zi, încât Isopescu a ordonat jandarmilor şi primăriilor "ca jidanii morţi să fie îngropaţi la doi metri sub pământ. Cei îngropaţi la 1/2 metru se vor reîngropa adânc", adăugând că „toţi jidanii bolnavi, bătrâni sau copii vor fi trimişi la Bogdanovca."[221] Până la mijlocul lui noiembrie, 1941, Bogdanovca devenise o ladă de gunoi uman.

Când a preluat judeţul, Isopescu a scris că a găsit mai multe lagăre de evrei „din cei adunaţi de prin târgurile de aici"(evrei ucraineni), dar cei mai mulţi „din cei trimişi de peste Nistru" (deportaţi din Basarabia şi Bucovina). La începutul lui octombrie, „vreo 15.000" de evrei au fost „adunaţi" (închişi) în satul Vazdovca, în subdistrictul Liubasevca, iar alţi 3.000 în Krivoie-Ozero şi la Bogdanovca. „În cei din Vazdovca a dat tifosul şi au murit vreo 8.000," a raportat Isopescu. Primarul şi regimentul de infanterie staţionat în sat au cerut ca lagărul să fie mutat „fiind un veşnic pericol de infecţie". Slăbiţi de foame şi contaminaţi de tifos, evreii nu-şi puteau îngropa cadavrele, iar soldaţii şi sătenii refuzau să se apropie de lagăr. [222]

Isopescu a transferat cei aproape 10.000 de evrei rămaşi în Vazdovca şi Krivoie-Ozero „în grajdurile de porci ale sovhozului" din Bogdanovca. Dar chiar şi înaintea sosirii „transportul de jidani de la Vazdovca", au fost trimisi „din direcţia Odesa, vreo 9.000 de jidani, aşa că astăzi din ce a fost acolo şi din ce a mai venit sunt 11.000 jidani în grajdurile colhozului, unde încăpeau doar 7.000 porci".[223] Isopescu a continuat: „Azi a venit primarul cu şeful de colhoz, disperaţi, căci li s-a spus că mai sunt în drum vreo 40.000 [de evrei] din direcţia Odessa. Cum sovhozul nu mai poate găzdui pe toţi, iar cei de afară omoară pe cei din grajduri pentru a le lua locul, iar poliţia [ucrainiană] cu jandarmii nu pridideşc a dirija înmormântările şi cum apa Bugului este folosită ca apă potabilă, în curând se va întinde molima în întreaga regiune."[224] Mai mult de 67.000 de evrei au fost concentraţi la Bogdanovca şi, parţial, la Domanovca, împreună cu 30.000 de deportaţi din Basarabia, după cum se arăta într-un raport al jandarmeriei.[225]

Pentru a înţelege detaliile menţionate de Isopescu, trebuie amintit că primul îngheţ din anul 1941 a venit la 4 noiembrie, iar temperaturile au continuat să scadă, coborând până la minus 35° C, în decembrie. Cei care n-au reuşit să se strecoare într-unul din grajdurile mizerabile, pline de păduchi şi fecale, au murit de frig în timpul nopţii; acesta este motivul

[221] Isopescu către locotenent major Mircea Bivolaru, 4 noiembrie, 1941, Derjavnii Archiv Mikolaisvoi Oblasti, Ucraina (Arhiva Centrală a districtului Nicolaev) (de aici înainte Arhiva Nicolaev), 2178-1-66, p. 90.
[222]Isopescu către guvernământul Transnistriei, 13 noiembrie, 1941, ibid., p.155.
[223] Ibid., p.151b.
[224] Ibid., pp. 151-151b.
[225] Vasiliu către Antonescu, 15 decembrie 1941, Arhiva M.I., dosar 18844, vol.3.

luptei acerbe pentru găsirea unui loc în grajduri. Suprapopularea lagărului a continuat, cei mai mulți evrei fiind bolnavi de tifos. Cinci sute dintre ei mureau zilnic la Bogdanovca, în timp ce alte două sute aveau aceeaşi soartă la Domanovca. Atât Isopescu, cât şi Alexianu, sperau că germanii o să-i ia pe evrei şi o să-i extermine pe teritoriul lor. Aşa cum guvernatorul îi raporta lui Antonescu la 11 decembrie, 1941: ”Pentru rezolvarea problemei evreieşti din Transnistria suntem actualmente în tratative cu autoritățile germane pentru trecerea lor [a evreilor] peste Bug. În unele puncte, cum este Golta, parte din evrei au şi început să treacă peste Bug. *Nu vom avea linişte în Transnistria până nu vom executa dispoziția din înțelegerea Hauffe-Tătăranu pentru trecerea jidanilor peste Bug."* [sublinierea autorului]” [226]

Unitățile militare cu cartierul în districtul Golta au cerut prefecturii „îndepărtarea” lagărelor, dar nu s-a găsit nici un spațiu disponibil în acest scop.[227] Ucraina lui Antonescu se sfârşea la Bug şi, la mijlocul lui decembrie, mase uriaşe de evrei – vii, morți sau muribunzi – au fost concentrate în lagărele de la Bogdanovca şi Domanovca: cel mai groaznic coşmar al lui Isopescu se adeverise. El estimase că sunt cam 52.000 de evrei în Bogdanovca şi cam 20. 000 în Domanovca. Unii erau înghesuiți în grajduri (nu existau mai mult de 50 de grajduri), în cocini şi barăci, în timp ce ceilalți stăteau afară, răspândiți de-a lungul a trei kilometri pe malul de vest la Bugului. Silozurile erau pline de cadavre, iar atât cei vii, cât şi cei morți, erau înghesuiți în grajduri şi barăci în frigul ucigător al iernii.

Asasinarea a mai mult de 70.000 de evrei supraviețuitori de la Bogdanovca şi apoi de la Domanovca, a fost ordonată de Antonescu. În şedința de guvern din 16 decembrie, Alexianu l-a informat că 85.000 de evrei aduceau tifosul „în satele în care veniseră. Trebuie să-i dezinfectez, altfel o să-i infecteze pe toți.” Recomandarea lui Antonescu a fost scurtă: "Lasă-i să mai moară pe aceia".[228]

Un alt factor în decizia de a executa zeci de mii evrei şi de a le incinera corpurile a fost natura relațiilor cu autoritățile germane de ocupație din Ucraina şi nemulțumirea *Einsatzgruppe* față de dezorganizarea părții române şi mai ales față de incapacitatea acesteia de a îngropa cadavrele. Subdistrictul Landau din districtul Berezovca număra zeci de mii de localnici germani – *Volksdeutsche* –, iar alte zeci de mii trăiau pe malul estic al Bugului, în partea ocupată de nazişti a fostului district sovietic Nicolaev. La 5 februarie 1942,

[226] Alexianu către Antonescu, 11 decembrie, 1941, Arhiva Odessa, 2242-1-677, p. 197.
[227] Colonel I. Georgescu, comandant al Regimentului de Infanterie 20, către prefectura din Golta, Arhiva Nicolaev, 4 decembrie, 1941, 2178-1-12, p. 22.
[228] Şedință de guvern, 16 decembrie, 1941, Ministerul de Interne, Arhiva Operativă, dosar 40010, vol. 78, p. 358.

Gebietskommissar Schlutter al Nicolaevului, omologul lui Isopescu, l-a avertizat pe Alexianu despre imensa catastrofă epidemiologică, ai cărei autori erau autoritățile române de pe malurile Bugului. Germanii nu au cerut omorârea evreilor, ci "eventual transportarea lor atât de departe in interiorul Transnistriei, încât trecerea evreilor peste Bug să devie imposibilă".[229]

Deşi autoritățile naziste de dincolo de Bug doreau în mod evident ca românii să-şi rezolve propria „problemă evreiască," Alexianu se baza pe Acordul de la Tighina, care i-ar fi obligat pe *germani* să-i lichideze pe evreii concentrați lângă Bug: "Se va răspunde că potrivit Convenției de la Tighina din 30 august 1941, art. 7 urmând ca evreii din Transnistria să fie evacuați la est de Bug, atunci când operațiile vor permite, îi ținem aici şi nu putem a-i reîntoarce în interior, în vederea trecerii Bugului. Rugăm a ni se comunica dacă este posibil executarea convenției."[230] Cum răspunsul românilor întârzia, Schlutter a trimis încă o telegramă care reitera cererea de evacuare): "Zilnic moare un număr de evrei care abia se îngroapă în mod superficial. Această stare cu totul imposibilă constituie un eminent pericol pentru satele germane din Transnistria şi pentru teritoriul învecinat al Comisariatului german din Ucraina. Pentru a salva trupele, administrația germană şi populația vă rog a lua măsuri energice."[231] "Ce răspuns s-a dat?", a notat Alexianu pe telegrama tradusă. Întrebare la care locțiitorul său, secretarul general Emanoil Cercavschi, a scris următoarele: "S-a răspuns Comisarului General Oppermann că am luat măsuri să ardem cadavrele evreieşti."[232]

Polițiştii ucraineni aduşi din județul Golta, ajutați de jandarmi locali, au împuşcat cam 48.000 de evrei la Bogdanovca. Masacrul a început la 21 decembrie şi a continuat până în dimineața zilei de 24 decembrie. După o pauză de Crăciun, execuțiile au fost reluate la 28 decembrie, continuând până la 30 decembrie reluându-se apoi între 3 şi 8 ianuarie 1942. Evreii au fost obligați să se dezbrace şi apoi au fost împuşcați în partea dorsală a gâtului de către ucigaşi îmbătați cu samagon, o băutura alcoolică obținută din sfeclă.[233] Dinții de aur au fost smulşi cu lovituri de puşcă sau cleşte, iar inelele au fost smulse, la nevoie chiar odată cu degetele. Corpurile au fost arse de o echipă de 200 de tineri evrei aleşi special pentru această activitate, dintre care 150 aveau să fie, la rândul lor, împuşcați în cele din urmă. Un

---

[229] Schlutter către Alexianu, telegramă, 5 februarie 1942 (versiunea germană şi traducerea română), Arhiva Odessa, 2242-1-1486, pp.180-180b.
[230] Ibid.
[231] Schlutter către Alexianu în Tiraspol, telegramă, 14 februarie, 1941, versiunea germană şi traducerea română, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, pp. 200-200b.
[232] Ibid.
[233] Această execuție în masă şi incinerarea cadavrelor au fost analizate în detaliu în timpul procesului lui Isopescu în 1945. Descrierea a fost confirmată de documente româneşti descoperite în arhivele din Nicolaev şi Odessa. Vezi *Actul de acuzare, Rechizitoriile şi replica acuzării la procesul primului lot de criminali de război*, (Bucureşti: Apărării Patriotice, 1945).

supraviețuitor a descris procesul în acest fel: "Făceam stive la arderea cadavrelor. Un rând de paie, [pe] care aşezam oameni circa 4 metri lățimea, înălțimea mai mult de un om; lungimea cam 10 metri. La margine şi la mijloc puneam lemne, şi iarăşi un rând de oameni şi un rând de paie cu lemne; aprindeam o stivă şi pregăteam altă stivă, aşa că a durat circa două luni până ce am prefăcut [în] cenuşă fraţii noştri. În geruri mari ne încălzeam cu cenuşă caldă."[234].

La Domanovca, o aşezare evreiască pe drumul care uneşte Odessa cu Golta, se aflau aproximativ 20.000 de evrei din Odessa şi din târgurile învecinate. Între 10 ianuarie şi 18 martie 1942, 18.000 au fost ucişi de poliția locală ucraineană şi de jandarmii români. Cu toate că acele cadavre au fost inițial îngropate, ulterior s-a procedat la dezgroparea lor şi la incinerare spre a se evita pericolul epidemiilor.

Pretorul Teodor Iliescu raporta:

> În Domanovca există un lagăr de evrei, care prezintă un pericol permanent pentru autorități şi populația autohtonă din localitate, din cauza mizeriei în care trăiesc şi a insectelor de care sunt plini, fiind cel mai bun mediu de răspândire al tifosului, holerei, şi al altor boale**.** Cum în această comună s-au împuşcat un număr însemnat de evrei, care au fost îngropați în gropi neconforme cu regulile cerute, fiind săpate la o adâncime de cel mult 1/2 m şi care prin infiltrarea apei în pământ odata cu topirea zăpezii va prezenta un pericol pentru sănătatea publică …vă rugăm să binevoiți a dispune mutarea lagărului la Bogdanovca…. Nu pot produce absolut nimic, iar din cauza mizeriei mor zilnic între 30-50…[235]

Isopescu a notat decizia sa pe marginea raportului: Să se procedeze conf. ord. 23. Cadavrele să fie arse pentru a nu se extinde molima.“[236]

Acmacetca se afla pe Bug, la 18 kilometri sud de Bogdanovca, 18 kilometri nord de Domanevca şi 60 kilometri de oraşul Golta. Cu toate că documentele o descriu ca pe un sat, Acmacetca era în realitate o mare fermă de porci.

Aflat la depărtare de alte zone populate şi păzit cu strictețe, acest loc a fost preluat de Isopescu la începutul lui martie 1942 în scopul încarcerarii acelor evrei incapabili de muncă şi de prestarea altor servicii, inclusiv a celor mai bătrâni şi a copiilor.[237] Evrei sănătoşi au fost şi ei trimişi acolo, ca pedeapsă pentru neascultare, pentru că s-au opus violurilor de către jandarmi şi personal guvernamental român sau pentru că au refuzat să predea valorile, de

[234] Mărturia lui Haim Cogan, 24 aprilie 1963, YVA, PKR, doc.4, p.70.
[235] Iliescu către prefectura Golta, Arhiva Nikolaev, 2178-1-58, pp.358-358b.
[236] Ibid.
[237]Ilya Ehrenburg et.al., *Cartea Neagră* (Bucureşti, Institutul Romîn de documentare, 1946), p.103.

exemplu. Mai multe sute de orfani s-au alăturat deținuților, iar Acmacetca a ajuns curând să cuprindă 4.000 evrei.

Lagărul, întins doar într-o parte a fermei, cuprindea patru cocini pentru porci – expuse în întregime vântului, zăpezii şi ploii – şi un depozit de mari dimensiuni. Cocinile erau despărțite prin scânduri în compartimente şi aproximativ 1.000 persoane erau înghesuite în fiecare cocină. Depozitul era rezervat orfanilor. Acmacetca era înconjurată de trei rânduri de sârmă ghimpată şi de tranşee adânci şi era păzită de poliția ucraineană subordonată jandarmilor români.[238] Scopul principal al lagărului era exterminarea prin izolare. Hrana era absolut insuficientă şi evreii „stăteau zile întregi întinşi pe pământ sau pe paturi şi nu se puteau mişca.“[239] După câteva săptămâni, cei mai mulți au murit de inaniție, iar restul erau epuizați la extrem.[240]

La început, un deținut a fost pus să țină ordinea în lagăr. Însă această sarcină a devenit inutilă deoarece evreii erau prea slăbiți ca să mai scape. Paza exterioară a fost de asemenea relaxată, iar polițiştii ucraineni intrau în lagăr doar ocazional pentru a efectua inspecții de rutină. Jandarmii români cumpărau haine ale evreilor plătind în schimb cu câțiva cartofi, iar poliția ucraineană a început să procedeze la fel, deşi această "afacere" era interzisă. Din cauza foamei, cei mai mulți deținuți au rămas curând dezbrăcați, înveşmântați în zdrențe sau în hârtie de ambalaj. Puținii evrei aleşi de polițişti, în iarna lui 1942, spre a lucra în lagăre şi în zona respectivă, erau desculți.[241]

Înfometarea nu era singurul ucigaş în Acmacetca. Cei mai mulți deținuți au suferit de pe urma febrei tifoide, a dizenteriei şi furunculozei. Malaria şi tetanosul au dus, şi ele, la pierderea de vieți. Nu era oferit nici un fel de tratament medical. Din cei aproximativ 4.000 de evrei trimişi inițial în lagăr, doar câteva sute erau încă în viață în luna mai. În ciuda ratei crescute a mortalității, de regulă se aflau permanent în lagăr câteva sute de evrei, în orice moment, de când Isopescu se afla la conducerea întregului "gunoi uman" - evreii trimişi în mod regulat de guvern la Acmacetca - "regatul morții". S-a înregistrat şi altă recrudescență a tifosului în district, în cursul acelei luni şi, la 24 mai, prefectul a trimis o telegramă cartierului general al jandarmeriei din Transnistria: „În locul lagărului Bogdanovca am destinat pentru

[238] *Actul de Acuzare*, p.30.
[239] Ibid., p.70-71.
[240] Carp, *Cartea Neagră*, p.255.
[241] Mărturia lui Golda Israel născută Zilberstein, Ramat Gan, 14 iulie 1994, înregistrată de Jean Ancel.

jidani Acmecetca, tot în raionul Dumanovca. Ca atare rugăm a nu mai trimite jidani cu destinația Bogdanovca ci Dumanovca, de unde sunt escortați în lagăr la Acmecetca".[242]

Acmacetca a adus teroarea în inimile tuturor evreilor din Golta – supraviețuitori ai acțiunilor de ucidere în masă săvârşite de români, precum şi cei mai de curând veniți dintre deportați, care au fost aduşi în zonă până la începutul lui 1943. Locțiitorul prefectului se folosea de numele Acmacetca spre a stoarce bani de la evreii trimişi direct din România la Golta, în vara lui 1942. Amenințarea lui putea fi sintetizată într-o propoziție "[Moartea] te aşteaptă la Acmacetca."[243]

Masacrele de la Odessa

Supliciul celor 120.000 de evrei din Odessa a rivalizat cu cel din lagărul de pe Bug. Contrar propagandei româneşti, evreii - în număr de 90.000 până la 120.000 în momentul ocupării Odessei - nu erau favoriții regimului sovietic. În timpul asediului antisemitismul a sporit, mai ales în mediile clasei muncitoare, atingând apogeul în ajunul evacuării oraşului. La mijlocul lunii septembrie, după ce avioane germane lansaseră fluturaşi cu propagandă antisemită, tineri huligani au organizat în unele cartiere mitinguri antievreieşti, scandând vechiul slogan țarist: "Bateți pe evrei şi salvați Rusia."[244]

Divizia 10 infanterie, care a intrat în oraş pe 16 octombrie 1941, a primit ordinul de a-i aduna "toți bărbații evrei între 15-50 ani şi pe evreii care au fugit din Basarabia la Odessa."[245] S-au comis câteva asasinate lângă port, fiind vorba de victime care nu reuşiseră să se îmbarce în ultimele vapoare ce părăsiseră Odessa. La 17 octombrie, autoritățile militare române au ordonat efectuarea unui recensământ, fiind fixate mai multe centre de înregistrare şi verificare în oraş. La 18 octombrie, soldații români au început să ia ostatici, în special evrei. Unii dintre aceştia au fot târâți afară din case, în timp ce alții au fost reținuți la punctele de control. Închisoarea municipală s-a transformat într-un mare lagăr pentru evrei. Din 18 octombrie 1941 până la mijlocul lui martie 1942, militarii români din Odessa, ajutați de jandarmi şi poliție, au ucis cel puțin 25.000 de evrei şi au deportat peste 35.000.

În seara de 22 octombrie, sectorul central şi partea dreaptă a clădirii în care se afla Comandamentului trupelor române în Odessa a explodat, omorând şaisprezece ofițeri români

---

[242] Telegrama nr. 3572 de la Isopescu către cartierul general al jandarmeriei din Transnistria, 24 mai 1942, Arhivele de la Nicolaev, 2178-1-4, p.478.
[243] *Actul de acuzare*, p. 71
[244] Alexander Dallin, *Odessa, 1941-1944*: *Un studiu de caz asupra teritoriului sovietic sub ocupație străină,* Santa Monica, Rand Corporation, 1957, p.42.
[245] Jipa Rotaru, et. Al., Mareşalul Ion Antonescu, *Am făcut războiul sfât împotriva bolşevismului*, Oradea, Editura Cogito, 1944, p.177.

(inclusiv pe comandantul militar al oraşului, generalul Ion Glogojanu), patru ofiţeri germani de marină, patruzeci şi şase de membri ai forţelor armate române şi mai mulţi civili.[246] Comandamentul Diviziei 10 adăpostise anterior cartierul general al NKVD (poliţia secretă sovietică). Existaseră avertismente, încă din luna septembrie, conform cărora „unităţile comuniste în retragere au minat anumite clădiri şi locuri, au instalat mecanisme de sabotaj în anumite obiecte, şi chiar în jucării"[247] De îndată ce a aflat de dezastru, Antonescu i-a ordonat generalului Iosif Iacobici, şeful Marelui Stat Major şi comandant al Armatei a 4-a "„să ia măsuri drastice de pedepsire".[248] În acea noapte, Iacobici a telegrafiat la Cabinetul militar al lui Antonescu că începuse acţiunea ordonată: „Ca represalii şi pentru a da un exemplu populaţiei s-au luat măsuri a spânzura în pieţele publice un număr de evrei şi comunişti suspecţi"[249] În acea noapte, Iacobici l-a trimis la Odessa pe generalul Nicolae Macici, comandant al corpului doi de armată din cadrul Armatei a 4-a. Locţiitorul generalului Tătăranu, colonelul Stănculescu, i-a trimis lui Trestioreanu Ordinul Secret nr.302826 al lui Antonescu, cerând „suprimarea celor aproximativ 18.000 evrei din ghetouri şi în fiecare sector de regiment – suprimarea a cel puţin 100 de evrei prin spânzurătoare în pieţe în fiecare sector de regiment".[250]

La amiază, Stănculescu i-a telegrafiat din nou lui Tătăranu, raportându-i despre măsurile punitive: „Represiunea s-a executat în interiorul oraşului prin împuşcare şi spânzurare şi afişarea unor placarde pentru prevenirea tuturor celor ce se vor deda la acte teroriste..., iar executarea evreilor din ghetouri este în curs pentru efectivul raportat.[251] Evreii au fost încolonaţi şi conduşi în acele locuri de către armată, jandarmerie şi poliţie (care venise din România). Cele mai multe execuţii au fost comise în vecinătatea Dalnic-ului sau în drumul spre Dalnic; zeci de mii de evrei fuseseră aduşi acolo în acest scop. Cu toate că germanii se oferiseră să trimită la faţa locului un batalion SS ca să ajute la „dezactivarea minelor" şi curăţarea Odessei „de evrei şi bolşevici", autorităţile române au decis să acţioneze

[246]Vezi lista victimelor (aparent provizorie), 24 octombrie 1941, NDM, pp.673-679.
[247]Circulară de la Comandamentul Poliţiei din Transnistria (semnată de Alexianu), 22 septembrie, 1941, Arhiva Odessa, 2242-1-1067.
[248] Telegramă de la Cabinetul militar la cartierul general al Armatei a 4-a, semnată de şeful de cabinet, colonelul Radu Davidescu, 22 octombrie 1941, Arhivele MApN, Fond MApN, Armata a 4-a, copie în USHMM/RG 25003M, rola 12, colecţia Armatei a 4-a, dosarul 870, p.634. Din 27 ianuarie până în 22 septembrie 1941, Iacobici fusese ministru al Apărării Naţionale, ulterior deţinând şi funcţia de şef al marelui stat major şi comandant al cartierului general de război. La 9 septembrie, Antonescu l-a numit şi comandant al Armatei a 4-a, după tentativa nereuşită a generalului Nicolae Ciupercă de a cuceri Odessa.
[249] Telegramă de la Iacobici către Cabinetul militar, 22 octombrie 1941, ibid., p.633.
[250] Telegramă de la Stănculescu către Tătăranu, 23 octombrie 1941, pp.654-656.
[251] Telegramă de la Stănculescu către Tătăranu, 23 octombrie 1941, ibid., pp.651-653.

singure.[252] Cei executați, inclusiv ostatici şi localnici care nu ascultaseră ordinele, nu beneficiaseră de nici o judecată şi au fost spânzurați de balcoanele de pe străzile principale. După explozie, lungi şiruri de evrei au fost spânzurați pe stâlpii de electricitate ale troleibuzelor.[253] Circa 10.000 evrei deja arestați au fost încarcerați şi nu executați imediat. Generalul Iacobici s-a grăbit să trimită Cabinetului Militar un raport asupra situației, care detalia acțiunile represive efectuate: „acțiunea de represiune s-a executat în interiorul oraşului, prin împuşcare şi spânzurare, şi afişarea de placarde pentru avertizarea celor ce vor mai îndrăzni şi încerca astfel de terorism".[254] Până a doua zi dimineața, sute de cadavre de evrei atârnau în piețele oraşului şi la intersecții.[255]

Carnagiul nu s-a oprit aici. Cel puțin 25.000 evrei au fost mânați de jandarmi pe câmp. Unul dintre supraviețuitorii acestui episod, pe atunci o fetiță de şaisprezece ani, a povestit că acel convoi din care ea făcea parte era atât de întins, încât nu-i putea zări „începutul şi capătul."[256] Circa 22.000 de evrei de toate vârstele au fost înghesuiți în nouă magazii (barăci), operație care a continuat şi după căderea nopții, pe 23 octombrie. Masacrul a avut loc după cum urmează:

> Una după alta magaziile au fost ciuruite cu foc de mitralieră şi puşcă, udate cu gazolină şi incendiate, cu excepția ultimei care a fost aruncată în aer. Haosul şi imaginile oribile care au urmat nu pot fi descrise: oameni răniți arzând de vii, femei cu părul în flăcări ieşind afară prin acoperiş sau prin găurile din barăcile aprinse, în încercarea nebunească de a se salva. Dar magaziile [erau] înconjurate pe toate laturile de soldați, cu armele ațintite. Primiseră ordinul să nu lase să scape nici un civil. Oroarea era atât de mare încât a şocat profund pe toată lumea, soldați şi ofițeri.[257]

Camioane transportând gazolină şi kerosen erau parcate în afara magaziilor. Aceste clădiri au fost rapid incendiate, una după alta, deoarece soldații trebuiau protejați. După

---

[252] Ibid.
[253] Dallin, *Odessa*, p.77.
[254] Raportul lui Iacobici către Cabinetul Militar, 23 octombrie 1941, NDM, fondul Armatei a 4-a, rola 12, dosar 870, pp.665-665.
[255] Dallin, Odessa, p.77.
[256] Mărturia Milei Morduhovici, Tel Aviv, 31 august 1995, înregistrată de Jean Ancel, spre a fi încredințată Centrului Yad Vashem (de aici încolo, "mărturia lui Morduhovici"). Morduhovici s-a îmbolnăvit de tifos în lagărul Bogdanovca şi a fugit la Odessa. A dat mărturia când era acasă, în convalescență, cu ajutorul unui doctor rus. În februarie 1942 a fost din nou deportată, cu trenul, împreună cu familia ei.
[257] Raportul lui Iacobici către Cabinetul Militar, 23 octombrie 1941, pp.662-663, telegrama nr. 302.861, de la Iacobici către cartierul general de război din Tighina, pp.664-665.

aceea, trupele s-au retras la circa 50 de metri şi au înconjurat perimetrul spre a preveni evadările. Un ofițer român a descris ceea ce văzuse:

> Când focul a izbucnit, unii dintre cei aflați în magazie, uşor răniți sau încă nevătămați, au încercat să scape sărind pe fereastră sau ieşind prin acoperiş. Soldații primiseră ordinul să împuşte imediat pe oricine s-ar încumeta să facă asta. În încercarea de a scăpa de agonia focului, unii s-au arătat la geamuri şi le-au cerut, prin semne, soldaților să-i împuşte, arătând către capete şi inimi. Dar când au văzut armele îndreptate către ei, au dispărut de la geamuri pentru un moment, reapărând însă după câteva secunde şi făcându-le iar semne soldaților. Apoi s-au întors cu spatele la fereastră spre a nu vedea soldații trăgând în ei. Operația a continuat de-a lungul nopții, iar chipurile vizibile în lumina flăcărilor erau şi mai înspăimântătoare. În acest timp, cei care apăreau la geamuri erau goi, deoarece îşi smulseseră hainele arzânde. Câteva femei şi-au aruncat copiii pe fereastră.[258]

Una dintre magazii a fost aleasă spre a îndeplini dorința expresă a lui Antonescu de a arunca în aer o clădire înțesată cu evrei.[259] Explozia s-a produs pe 25 octombrie 1941, la ora 5.45 p.m., momentul exact în care clădirea Cartierul General al armatei române din Odessa explodase cu câteva zile în urmă. Forța deflagrației a împrăştiat bucăți din corpuri în tot perimetrul din jurul magaziei. Deleanu, Niculescu-Coca, căpitanul Radu Ionescu şi Bălăceanu i-au împuşcat cu toții pe evreii care încercau să scape şi chiar au aruncat grenade sovietice de mână în magazii. Unii soldați îngroziți şi chiar şi ofițeri au făcut tot ce puteau spre a nu împuşca flăcările umane. „Cei mai mulți dintre ofițerii ce erau la fața locului erau impresionați la lacrimi de ceea ce erau nevoiți să facă şi unii dintre ei abandonau poziția, eschivându-se sau chiar ascunzându-se printre alți soldați [aflați acolo] fără misiune.[260] Sursele germane – un ofițer din *Abwehr* a vizitat Odessa la finele lunii octombrie şi a pregătit un raport detaliat asupra exploziei cartierului general militar român – confirmă obiectivul şi natura operațiunii româneşti din Odessa. Totuşi, sursele au pus accentul pe acțiunea de minare a agenților sovietici, insistând mai puțin pe represaliile româneşti contra evreilor.[261]

Spre sfârşitul lunii noiembrie, românii au dus prizonierii de război la Dalnic „pentru a săpa gropi în apropierea magaziilor, pentru a scoate cu cârlige cadavrele şi să le îngroape”. După eliberarea Odessei, Comitetul regional al Partidului Comunist, Obkom, a raportat că în

---

[258] Carp, Cartea Neagră, doc. 122, pp.210-211.
[259] Ordinul nr. 563 (302.858), 24 octombrie 1941, NDM, fondul Armatei a 4-a, dosar 870, p.688; copie la USHMM, RG-25003M, rola 12.
[260] Actul de acuzare, p.53.
[261] “Bericht über Wahrnehmungen in Odessa”, 4 noiembrie 1941, U.S. National Archives, RG 242, T 501, rola 278.

cele nouă gropi erau „peste 22.000 de cadavre, printre care şi cadavre de copii care au murit sufocați. Parte din cadavre aveau semne de gloanțe, membre sfârtecate şi cranii sfărâmate” [262] La o reuniune a cabinetului din 13 noiembrie, Conducătorul l-a întrebat întâmplător pe guvernatorul Transnistriei dacă acțiunile de represalii împotriva evreilor din Odessa au fost suficient de severe, la care Alexaianu a replicat că mulți au fost ucişi şi spînzurați pe străzi.[263]

Primele coloane de deportați evrei originari din Odessa s-au pus în mişcare dinspre Dalnic către Bogdanovca la sfârşitul lui octombrie 1941 trecând prin Berezovca la începutul lui noiembrie.[264] Sătenii evrei de-a lungul drumului de deportare erau şi ei obligați să intre în aceste mari convoaie. Ulterior au fost repartizați în grupuri mai mici şi mai uşor de manevrat şi au fost escortați de către jandarmii români, cu sprijinul zelos al poliției ruse şi ucrainene, care şi-au oferit serviciile la zece zile după ce românii ocupaseră Odessa.

Convoaiele au fost obligate să mărşăluiască de-a lungul drumului Odessa-Berezovca, timp de mai multe zile. După o zi sau două în Berezovca, au continuat marşul la picior până la Mostovoie şi de acolo la Domanovca, trecând prin Nicolaevca. Timp de două săptămâni, convoaiele au parcurs circa 200 kilometri (124 mile) spre Bogdanovca, de cele mai multe ori pe timp ploios şi extrem de rece. Nu au primit nici mâncare şi nici apă, iar cei care rămâneau în urmă au fost împuşcați de jandarmi. În timpul nopții, evreii erau duşi pe câmpuri şi obligați să stea pe solul noroios, iar femeile şi fetele erau violate de jandarmi şi de miliția ucraineană. Jandarmii, în căutarea bijuteriilor şi aurului, efectuau percheziții şi luau bunurile de valoare, inclusiv hainele. Dimineața, convoiul se regrupa, iar cei care nu se ridicau sau nu se puteau mişca erau împuşcați de jandarmi, iar cadavrele erau lăsate neîngropate. În ciuda şirului de cadavre care indica drumul deportării, convoaiele se măreau în timp ce parcurgeau drumul, deoarece absorbeau evreii din județul Odessa.[265] Regruparea acestor evrei de-a lungul drumului era una dintre primele îndatoriri ale jandarmilor din momentul sosirii în zonă.[266]

A doua etapă a deportărilor – cele efectuate cu trenul – a început pe 12 ianuarie 1942, când 856 de evrei au plecat din Berezovca. Comandamentul general al jandarmeriei aprecia

---

[262] Partidul Comunist din Ucraina, Comitetul din Districtul Odessa (Obkom), Înregistrare finală şi date generale ale Comisiei Regionale către Comisia de Stat Extraordinară asupra Daunelor şi Victimelor Ocupației Fasciste a Regiunii în timpul Marelui Război Patriotic (1941-1944), 3 decembrie 1944, Arhivele Partidului Comunist din Odessa, II-II-52, p.22.

[263] *Actul de acuzare*, pp. 64-65.

[264] Până la deschiderea arhivelor ex-sovietice (1993) şi descoperirea Milei Morduhovici, nu se ştia practic nimic despre acest capitol din lichidarea evreilor din oraş. Descrierea marşului de la Dalnic la Bogdanovca în octombrie-noiembrie 1941 se bazează pe mărturia lui Morduhovici.

[265] Comandantul legiunii de jandarmi din Berezovca către prefect, 31 ianuarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-39, p.15;mărturia lui Morduhovici.

[266] Comandantul legiunii de jandarmi din Berezovca către prefect, 31 ianuarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-39, p.15.

că 40.000 de evrei au rămas în Odessa.[267] Petală (locțiitorul şefului Biroului de Evacuare din Odessa) a supravegheat operațiunea de acolo, iar Ciurea (omologul său civil) a stat o vreme chiar la prefectura din Berezovca spre a dirija acțiunea în teren. Colonelul Matei Velcescu, şeful Biroului central de evacuare a evreilor din Odessa, a coordonat diversele autorități din Odessa spre a grăbi deportările. „Fiecare din şefii de autorități de mai sus [municipalitea, poliția, armata, justiția şi căile ferate] îşi avea însărcinarea lor în privința strângerii şi cazării şi transportului populației evreieşti, având în acest scop pe teren personalul necesar"[268]

Fiecare transport începea cu o selecție aleatorie a 1.000-2.000 evrei dintre cei care fuseseră duşi la Slobodca şi dintre cei duşi în fața comisiilor de deportare din Odessa. Aceşti evrei au fost jefuiți imediat de reprezentanții autorităților şi de un emisar al Băncii Naționale a României, care sosise de la Bucureşti chiar în acest scop.[269] Apoi jandarmii au împins şi înghiontit mulțimea spre platforma de mărfuri din Sortirovca (Sortirovocnia), la circa 10 kilometri de ghetou şi chiar mai departe de centrele de deportare din oraş. Deportarea a început la o temperatură de –20° C şi a continuat în ciuda viscolului, chiar şi când temperaturile au coborât la –35° C .[270] Singurele întreruperi erau cauzate de oprirea serviciilor de cale ferată datorată frigului extrem, cărbunelui de calitate slabă cu care erau alimentate locomotivele şi marilor căderi de zăpadă care blocau şinele. Până la sfârşitul lui ianuarie, evreii au fost transportați în trenuri oferite de germani prin Comandamentul de Legătură al Wehrmacht-ului din Tiraspol.[271] Ei erau transportați în vagoane de marfă, în fiecare vagon fiind înghesuite 120 de persoane. „Erau atât de mulți evrei în vagon încât era greu chiar să stai în picioare".[272] Mulți au murit prin îngheț în ghetou, în drumul către gară, sau în timp ce aşteptau pe platforma de încărcare să sosească trenurile. Alte sute au pierit în timp ce dormeau pe străzile ghetoului din cauză că nu mai găsiseră camere libere în case. De teama unei epidemii de tifos, Departamentul Sănătății al Administrației şi personalul medical al Armatei României au ordonat ca toate cadavrele să fie îndepărtate din oraş.[273] Astfel, corpurile înghețate au fost şi ele încărcate în trenuri. Neexistând loc pentru a le întinde pe podeaua vagoanelor, corpurile au trebuit să fie puse în poziție verticală – morții înghețați lângă cei vii şi cei care au murit pe drum. La 13 februarie 1942, colonelul Matei Velcescu

[267] Ancel, *Documents*, vol. 5: doc. 133a, p. 216.
[268] Declarația lui Velcescu, 1 aprilie 1950, în Dosarul Pântea, p.171.
[269] Telegrama lui Alexianu către Cabinetul civil-militar, 13 ianuarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-11486, p.36
[270] Carp, Cartea Neagră, vol.3: doc.137, pp.221-222.
[271] Comandamentul de legătură cu Wermacht-ul din Transnistria către Alexianu, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1084, p.2.
[272] Starodinskii, *Odesskoe Getto*, p.35; şi Ehrenburg, p.98.
[273] Tătăranu, „Tifosul exantematic în Transnistria", aprilie 1942, Arhiva Nikolaev, 2178-1-424, pp.4-5. (de aici încolo, raportul Tătăranu).

raporta că 31.114 evrei au fost evacuați cu trenul la Berezovca.[274] Aceşti evrei au fost împuşcați de unități de exterminare germane în cooperare cu jandarmii români, iar corpurile lor au fost arse de germani. Per total, 35.000 evrei din 40.000 au fost deportați, după cum afirma dr. Tătăranu în aprilie 1942.[275]

Conform lui Vidraşcu, 20-25% dintre deportați au murit prin îngheț înainte şi în timpul deportărilor.[276] Cifra ar fi putut fi mult mai mică dacă jandarmii lacomi şi alți oficiali nu le-ar fi luat evreilor tot ceea ce aveau, hainele şi mai ales paltoanele (în special cele făcute din piele sau țesătură fină). Jandarmii şi soldații care au adus evreii la Sortirovca se refereau la trenurile deportării ca la un „tren -dric". Un ofițer român care a călătorit cu acest tren pe 18 ianuarie (într-un vagon special pentru militari) şi-a însemnat aceste amintiri:

> Era o iarnă cumplită, cum numai în Rusia se poate întâlni. Zăpada călătoare se înălța în văzduh, lăsând pământul gol-goluț şi negru, pentru ca în clipa următoare să astupe tot ce era pe jos. Dune de zăpadă se mutau din loc în loc, iar promoroaca îngroşa în flori de gheață firele de telefon, ramuri şi bărbile trecătorilor. Vânt nebun, nouri bosumflați şi grăbiți scuturau cerul Odessei... Era în amurg... 1.200 de femei, copii, bătrâni din Odessa sunt ridicați între baionete, de nemți, şi aduşi în coloană la gară... Bătrâni cu bărbile albe de promoroacă femei bătrâne şi tinere cu şi fără copii în brațe, copii de toate vârstele, pe jos, pe sănii, în brațe, înfăşurați în plăpumi, în paltoane... Pe trei sănii trase de femei erau aduşi cinci moşnegi, care au uitat să moară acasă... Pentru evrei erau destinate 10 vagoane de marfă. Deci 120 de oameni de vagon. Iar pe vagoane [era] scris: „8 cai sau 40 oameni". Au încăput totuşi câte 120. Împinşi, presați cu drugi de fier, turtiți, dar au încăput. Iar când uşile „laterale" au fost trase, prin ferestrele cu zăbrele ieşeau nori de abur ca la etuve. În timpul îmbarcării un bătrân şi trei femei au încetat din viață. Cadavrele au fost totuşi urcate în tren... şi în noaptea sură o boccea se desprinsese de pe platforma unui vagon... Legătura se prăbuşi [brusc] în sunet de piatră lovită, pe caldarâmul peronului, iar din ea săriră câteva cioburi. Erau bucăți de copil înghețat [care căzuse] din brațele mamei. Iar mama înnebunită urla pe platformă şi-şi sfâşia cu unghiile obrajii... Trenul s-a pus apoi în mişcare. Spre moarte. Era trenul dric.[277]

Maiorul Apostolescu, delegat de Marele Stat Major al armatei române spre a supraveghea deportarea şi confiscarea, a raportat pe 18 ianuarie 1942 că jandarmii români au

---

[274] Velcescu către Alexianu, Arhivele de la Odessa, 2242-1-1487, pp. 132-132b.
[275] Raportul Tătăranu, p.4
[276] Depoziția lui Vidraşcu, 17 iunie 1950, copie la USHMM, RG 25004M, rola 30; mărturia lui Bogopolski că temperaturile scăzuseră sub -40 grade C în timpul deportărilor.
[277] V. Luduşanu, „Trenul-dric", Curierul Israelit nr.9, 12 noiembrie 1944 (de aici încolo, trenul-dric).

fost însărcinați cu operația respectivă şi că parte din evrei mor în tren din cauza frigului". Ofițerul a confirmat că zece evrei au murit în primul transport şi şaizeci în al doilea „din cauza gerului şi viscolului puternic".[278] În plus, plecând fără mâncare, evreii mureau de foame pe capete, în drumul dinspre ghetou spre gară. Toți evreii, a consemnat ofițerul, erau fie bătrâni, copii sub 16 ani, fie femei: „Nu există nici un bărbat sub vârsta de 41 de ani, între 41 şi 50 sunt extrem de puțini. Toți sunt într-o stare de mizerie ceea ce arată în mod prea evident că sunt dintre evreii cei mai săraci care au fost în Odessa". Între recomandările sale: „Față de timpul cu totul defavorabil pentru transport şi avându-se în vedere şi impresia făcută de numărul destul de însemnat de evreii morți în ghetou, pe drum şi pe C.F., ar fi mai bine ca transporturile să nu se efectueze în zilele prea friguroase... Să se interzică ridicarea şi luarea de către familii, a cadavrelor celor căzuți în ghetou sau pe drum". [279]

În ciuda frigului, muncitorii germani de la calea ferată (până pe 31 ianuarie) şi jandarmii ce însoțeau transporturile au răscolit prin lucrurile evreilor în căutare de valori. Platforma era plină de perne, pături, paltoane şi şoşoni, în dezordine, lucruri pe care evreii nu primiseră permisiunea să le ia cu ei. Jandarmii au împuşcat pe oricine care a încercat să alerge de-a lungul platformei, de regulă încercând să ajungă la familie, în alt vagon. În tot acest timp, soldații germani fotografiau scenele. Călătoria la Berezovca, conform ofițerului român care se afla în tren, a luat o noapte întreagă în locul celor trei ore obişnuite. În timpul lungilor opriri, a auzit „țipetele disperate" ale deportaților.[280] Odată ce uşile vagoanelor se închideau, întunericul absolut devenea stăpân.

La Berezovca, conform ofițerului citat mai sus, morții aduşi de la Odessa şi încă alți cincizeci, care au decedat în timpul tranzitului, au fost coborâți din tren. „În gară, i-au aşezat în stivă, i-au stropit cu petrol, şi le-au dat foc".[281] Era imposibil să fie săpată o groapă comună, deoarece solul era înghețat bocnă, astfel încât s-a preferat arderea corpurilor în încercarea Serviciului de Igienă de a evita altă epidemie de tifos.

Mulți evrei care supraviețuiseră tuturor ororilor de la Odessa au sucombat, în cele din urmă, la Berezovca. Imaginea trupurilor cuprinse de flăcări a evidențiat, pentru prima dată, că ei înşişi erau condamnați. Focul şi duhoarea nopții le-au luat şi ultima rămăşiță din dorința de a trăi: „Uşa vagonului se deschide cu scârțâit şi suntem orbiți de roşeața flăcărilor unor focuri. Văd oameni zbătându-se, cuprinşi de flăcări. Se simte miros pătrunzător de benzină. Oameni

[278] Raportul lui Apostolescu, cu o scrisoare anexată către colonelul Dumitrescu Polichron, şeful statului major al Armatei a 3-a, 18 ianuarie 1942, Arhivele din Odessa, 2242-1-1486, pp.10-11.
[279] Ibid., p.11.
[280] Trenul-dric.
[281] Ibid.

sunt arşi de vii".[282] Cei mai mulți din evreii aruncați pe rug erau deja morți, dar unii doar păreau astfel deoarece erau complet înghețați; căldura focului i-a readus la viața pentru scurt timp, înainte de a le lua viețile. Nu toate transporturile de deținuți se opreau la Berezovca. Un număr necunoscut a fost dirijat către nord la Veselinovo, un târg germano-ucrainean relativ mare, controlat de unități speciale ale SS-ului local[283].

Atât aici, cât şi în Berezovca, jandarmii români i-au aşteptat pe deportați, lovindu-i cu bastoanele ca să-i zorească. Jandarmii le-au ordonat evreilor să coboare cadavrele din tren şi să le aranjeze în mormane, cu toate că deportații erau ei înşişi semi-înghețați. Descărcarea a avut loc pe un câmp din apropiere. La Berezovca şi Veselinovo, convoaiele au fost divizate în mod arbitrar, fără a se ține seama de unitatea familiilor, şi imediat au fost trimise pe jos în direcții diferite. Evreilor nu li s-a permis nici un fel de odihnă.

La 17 ianuarie, la cinci zile după începerea operației, comandantul jandarmeriei transnistrene, colonelul Emil Broşteanu, a trimis un raport asupra evoluției situației administrației din Transnistria şi Inspectoratului general al jandarmeriei din Bucureşti. Acest document aruncă o lumină asupra aspectelor tehnice ale deportării. Datorită importanței sale, raportul este citat aici intergal:

> Am onoarea a vă comunica că începând din ziua de 12 ianuarie cr. a început evacuarea evreilor din Odessa. Conform Ordonanței date de Guvernământului Transnistriei, evreii ce urmează a fi evacuați se strâng în ghetouri, după ce fiecare trece pe la comisia de Evaluarea averilor (bijuterii) şi schimbarea monedelor ce posedă în mărci germane R.K.K.S.
>
> Din ghetou se formează convoaie de 1.500-2.000 de indivizi care se îmbarcă în trenurile germane şi se transportă în regiunea Mostovoi-Vasilievo, din județul Berezovca.
>
> Din gara Berezovca se escortează în regiunea de plasare. Până în prezent au fost evacuați 6.000, transportul continuându-se zilnic.
>
> În comunele de plasare, li se găseşte cu foarte mare greutate loc de cartiruire, întrucât populația ucraineană nu-i primeşte, astfel că mulți rămân o zi adăpostiți de grajdurile colhozurilor.
>
> Din cauza gerului care coboară până la -20 de grade, precum şi din cauza lipsei de hrană, a vârstei şi stării lor şubrede, mulți cad pe drum, unde îngheață.
>
> Legiunea Berezovca este concentrată pentru această operațiune, însă din cauza gerului mare escortele trebuie schimbate continuu.

[282] Ehrenburg, citând un martor, p.100.
[283] Comandantul statului major de legătură a Wehrmacht-ului în Transnistria către comandamentul Armatei [române] a 3-a din Tiraspol, 20 martie 1942. Arhiva specială din Moscova, 492-1-5, p. 262.

> Pe traseul ce se parcurge rămân cadavre care se îngroapă în şanţurile antitanc din acea regiune. Pentru îngroparea acestor cadavre oamenii din regiune se scot cu greutate căci caută pe cât posibil a se sustrage de la asemenea operaţiuni.
>
> Cu mersul acestei operaţiuni vom ţine Inspectoratul General la curent.[284]

Comandamentul general al jandarmeriei a repetat aproape cuvânt cu cuvânt cele spuse mai sus în primul său rezumat de raport asupra operaţiei, actualizând doar numărul deportaţilor: până la 22 ianuarie au fost evacuaţi 12.236 evrei din totalul de aproximativ 40.000".[285]

Convoaiele epuizate s-au îndreptat către diverse destinaţii. Circa 4.000-5.000 evrei au fost trimişi la Bogdanovca, unde operaţia de lichidare a fost dusă la capăt, dar arderea de cadavre era încă în toi. Unii dintre noii sosiţi erau conduşi direct la groapă, împuşcaţi şi arşi. Alţi evrei au fost duşi la Domanovca, acolo unde Pădure conducea acţiunile de selectare şi separare a „meseriaşilor şi specialiştilor" de restul deţinuţilor. Zeci de mii de evrei din Odessa aduşi în aceste două lagăre în noiembrie 1941 fuseseră deja măcelăriţi. La Domanovca, lichidarea a continuat, iar ultimele convoaie au avut parte de aceeaşi soartă ca şi cele de dinainte.

Mai multe transporturi au fost conduse către fermele de stat din zonă, care trecuseră în mâinile românilor, acolo unde nu erau locuite de săteni germani. Grosul convoaielor au fost, în orice caz, conduse în lagăre improvizate în satele din Berezovca locuite de etnici germani. Marşul către aceste lagăre era prelungit spre a mai rări rândurile deţinuţilor sau, după cum a spus unul dintre supravieţuitori, pentru a spori numărul celor morţi de "moarte naturală".[286] Convoaiele trimise în lagăre la optsprezece kilometri (unsprezece mile) de gara Berezovca erau obligate să mărşăluiască în cerc timp de trei zile de-a lungul întinsului ţinut înghețat şi acoperit de zăpadă, unde cei mai mulţi dintre adulţii şi copiii extenuaţi se stingeau pe câmp. Fiecare convoi era jefuit de jandarmi, care luat tot ceea ce părea de valoare: „Ei ne-au luat ultimele lucruri. Am ajuns la Domanovca asemenea unor cerşetori"[287]

Masacrele de la Berezovca

---

[284] Ancel, *Documents*, vol.5: doc. 129, p. 222.
[285] Inspectoratul jandarmeriei din Transnistria, raport de sinteză a activităţilor între 15 decembrie 1941 şi 15 ianuarie 1942. Ancel, *Documents*, I, nr. 133 a, p. 216.
[286] Ehrenburg, p.99.
[287] Ehrenburg, p.98.

În Transnistria se găsea cea mai mare concentrație de *Volksdeutschen*, sau etnici germani, din Ucraina. Un recensământ organizat de naziști la începutul lui 1943 a evidențiat că 130.866 germani trăiau în regiune, față de 169.074 în întregul *Reichkommissariat*-ul Ucrainei.[288] Circa 100.000 dintre cei ce trăiau în Transnistria erau împrăștiați în satele şi oraşele ce mărgineau Odessa. Sub sovietici, Odessa Mare cuprinsese aproape tot sudul Transnistriei. [289] Localnicii germani din regiunea Odessa constituiau circa patruzeci la sută din germanii sovietici sub ocupație nazistă. Pe baza cifrelor furnizate de germani, Transnistria cuprindea în componența sa mai mult de treizeci de sate germane a căror populație depăşea, fiecare, 1.000 de locuitori.[290]

Convoaie cu evrei din Basarabia au mers prin satele germane de la nord de estuarul Nistrului, la nord-vest de Odessa şi la est de Tiraspol. De asemenea, convoaiele pedestre ale deportaților ce veneau din Transnistria de sud înspre districtul Golta au străbătut zeci de aşezări germane. Un martor a descris setea de sânge evreiesc a noilor recruți germani ai SS, care au tras focuri de armă în mulțimile de evrei.[291] Un alt corp nazist ce opera printre etnicii germani în interiorul şi în împrejurimile Odessei era *Einsatzgruppe* D, numărând aproximativ 500 de oameni. Unități auxiliare au ajuns în zonă la finele lui august 1941, după ce au condus campanii de exterminare în Bucovina şi Basarabia.[292] *Einsatzkommando* 12 terorizase regiunile Bergdorf – Glückstahl, la est de oraşul Dubăsari; Hoffnungstal, în districtele Tiraspol şi Ananiev, la nord de oraşul Katarzi; şi Speyer-Landau, în secțiunea estică a districtului Berezovca, lângă Bug.

Einsatzkommando 11b a operat în regiunea Seltz (la sud-est de Tiraspol, lângă Nistru); în zona populată de germani, cunoscută sub numele de Kutshurgan, la sud şi sud-vest de oraşul ucrainean Rasdelnia, pe ambele părți ale şinelor de cale ferată ce duceau acolo; în regiunea Gross-Liebenthal, la sud-vest de Odessa, lângă frontiera cu Basarabia; şi în jurul Odessei ocupate. După cum am arătat deja, Odessa însăşi fusese încredințată românilor.

---

[288] Cifrele sunt luate din recensământul etnicilor germani, citat în Meir Buchsweiler, *The Ethnic Germans in the Ukraine toward the Second World War* (in Hebrew), (Tel Aviv: Diaspora Research Institute, Society for Jewish Historical Research, 1980), pp.345-348. Această cercetare, împreună cu documentația găsită după deschiderea arhivelor din Rusia şi Ucraina, au ajutat la alcătuirea unei imagini mai complete a exterminării evreilor din Odessa la Berezovca.

[289] K. Stumpp, "*Verzeichnis der deutschen Siedlungen in Gebiet Odessa (mit Karte)*" (Survey of the German settlements in the Odessa county [with map]), in *Heimatbuch der Deutschen aus Russland* (Homeland book of the Germans from Russia), 1956, pp. 181-193. Identification of the German villages is problematic, since the Soviet regime renamed some as part of Russification, while the Nazis—and, to a certain extent, the Romanian occupation authorities—used the German place names predating the revolution of 1917.

[290] Vezi Buchsweiler, *Ethnic Germans.*

[291] Mărturia Malcăi Barbălată din Bolgrad, înregistrată în Nahariya, 2 aprilie 1967, YVA, PKR/V, pp.1263-1265.

[292] Buchsweiler, *Ethnic Germans,* p.267.

Einsatzgruppen s-a mutat rapid la Simferopol şi în Crimeea. Cu toate acestea, fiind încă în apropiere, *Eisantzgruppen* a organizat noua administrație, s-a ocupat cu problemele de sănătate şi educație şi a emis certificate ce atestau descendența rasială germană. În octombrie, *Einsatzgruppe* D a părăsit cea mai mare parte a Transnistriei şi s-a mutat în Crimeea, iar în districtul Dubăsari a rămas o unitate auxiliară de mici dimensiuni, cunoscută sub numele de *Nachkommando* SS, spre a continua lichidarea populației evreieşti [293]

Un alt treilea corp nazist acționând în regiune era *Volksdeutsche Mittelstelle* (VoMi), care servea ca "Institutul de legătură pentru problemele etnicilor germani". VoMi i-a organizat pe localnicii germani în rotițe ale angrenajului de exterminare. Heinrich Himmler a instruit *VoMi* să "exercite controlul" asupra germanilor de la fața locului în zonele ocupate din URSS".[294] În Transnistria, *VoMi* a creat *Sonderkommando Russland* (SkR), o unitate de exterminare compusă din localnici germani membri ai SS.[295] SS *Oberführer*-ul (Comandant) Horst Hoffmeyer, care fusese promovat la rangul de *Brigadierführer* (comandant de brigadă SS) la 9 noiembrie 1943, a înființat cartierul general în oraşul german Landau, din districtul Berezovca. Landau se afla în mijlocul unei regiuni germane dens populate lângă Bug. Unități auxiliare au sosit la Halberstadt, un sat german la est de Landau pe Bug, dar şi în alte părți. *VoMi*-ul original era compus din cei optzeci de inşi care înființaseră *SkR*; dar, la finele lui 1942, rândurile acestora se îngroşaseră şi ajunseseră la 160 – cu toții agenți SS. Zonele germane fuseseră împărțite în optsprezece sub-regiuni, fiecare dintre ele condusă de un om al SS-ului, asistat de cel puțin trei membri ai *SkR*.[296]

SkR a început să opereze în Transnistria pe 20 septembrie 1941.[297] Chiar înainte ca vreo înțelegere să fie semnată cu autoritățile româneşti, unitatea a pus pe picioare un stat în stat şi a recrutat populație locală în serviciul Reich-ului. Cu excepția patrulelor, nici jandarmii români nu aveau acces la regiunea controlată de *SkR*. Acest teritoriu se afla în prelungirea satelor şi oraşelor germane, din momentul în care germanii au pus mâna pe – sau au cerut şi primit – o parte din pământul care le aparținuse înainte de Revoluția Bolşevică. Din acest motiv, satele germane (reprezentând o minoritate într-o regiune ucraineană vastă) se aflau în poziția de a domina mai mult spațiu decât teritoriul lor şi au creat "enclave" germane în care acoliții lui Himmler domneau în voie. Districtul Berezovca cuprindea patruzeci şi două de

[293] Statul Major de legătură al Wehrmacht-ului din Tiraspol către guvernatorul Transnistriei, 3 aprilie 1942. Idem, 2242-1-1086, p. 64. .
[294] Heinrich Himmler, "Erfassung der deutschen Volkszugehörigen in der Gebieten der europäischen Sowietunion" (Recensământul etnicilor germani în regiunile europene ocupate de sovietici), 11 iulie 1941, Documentele de la Nuremberg, NO-4274.
[295] Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.274.
[296] Ibid.
[297] Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.274.

astfel de sate – inclusiv douăsprezece în subdistrictul Berezovca, treisprezece în Mostovoie, şi douăsprezece în Landau –, iar populaţia lor se ridica la circa 16.200 de germani.[298]

Statutul comunităţilor germane din Transnistria a fost negociat la Bucureşti şi Odessa. Corespondenţa dintre ambasadorul german Manfred von Killinger şi Antonescu în noiembrie 1941 a evidenţiat pentru partea română faptul că doar *VoMi* va reprezenta etnicii germani din Transnistria. Alexianu şi prefecţii săi urmau să coopereze cu Hoffmeyer şi cu comandanţii subregionali în ceea ce îi privea pe germani.[299]

Alexianu şi Hoffmeyer s-au întâlnit la 8 decembrie la Odessa, iar pe 13 decembrie la Tiraspol au consacrat în mod oficial existenţa statului în stat ce opera deja în Transnistria. În final, guvernul român a recunoscut unităţile de auto-apărare „care se înarmează şi se instruieşte de către *Voldeutsche Mittelstelle*...Organizarea şi comanda se găseşte exclusiv sub ordinele *Volkdeutsche Mitteste*".[300]

Odată cu deschiderea arhivelor fostei Uniuni Sovietice, la Nicolaev s-a descoperit un schimb de scrisori între administraţia transnistreană şi *Gebietskommissar* (şeful districtului). Contrar a ceea ce se crezuse anterior, convoaiele aduse mai ales de la Odessa la Berezovca şi Veselinovo nu au fost imediat conduse în satele germane de acolo; mai degrabă, evreii au fost puşi să meargă direct la Bug, cu scopul de a-i trece pe malul opus, indiferent cum. La 5 februarie, *Gebietskommissar*-ul Schlutter din Nicolaev i-a trimis prefectului Loghin de la Berezovca o telegramă în care atrăgea atenţia asupra catastrofei ecologice produse de români:

> În faţa localităţii Mihailovca şi Odessa-Nouă (circa 60 km spre nord de Nicolaev pe Bug) se găsesc comasaţi 70.000 de evrei pe partea opusă [românească] a Bugului, cam 20 km. în interiorul provinciei [Transnstria]; paza militară română se zice că a fost desfiinţată, aşa că evreii sunt lăsaţi în seama soartei, murind de foame şi de frig. În rândurile evreilor s-a răspândit exantematicul – ei încearcă în toate părţile să schimbe obiecte de îmbrăcăminte contra alimente – prin aceasta este periclitat şi teritoriul german la care se ajunge uşor peste Bugul îngheţat.
>
> Comisarul ţinutului Nicolaev roagă a se hotărî cât se poate de repede [cu privire la] soarta [acestor] evrei, eventual a-i transporta pe evrei atât de departe în interiorul Transnistria ca trecerea evreilor peste Bug să devină imposibilă.[301]

---

[298] Lista satelor germane din Berezovca alcătuită de prefectură la începutul anului 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1087, p.114; lista comunităţilor germane în acest district, Arhiva Odessa, 2361-1c-2, p.240.
[299] Corespondenţă între Killinger şi M. Antonescu, 14-15 noiembrie 1941, Arhiva Odessa, 2359-1-24, p.3.
[300] Versiunea română a înţelegerii, Tiraspol, 13 decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2359-1-24, pp.4-8; versiunea germană, U.S. National Archives, T 175, rola 194, 233076-2733072.
[301] Telegramă de la Schlutter, 5 februarie 1942, Arhivele din Odessa, 2242-1-1486, pp. 180-180b; traducerea românească prezentată lui Alexianu se găseşte la pag. 179.

Răspunsul guvernatorului, scris pe marginile scrisorii prefectului, cerea onorarea acordul existent:

> Se va răspunde telegrafic că potrivit Convenţiei de la Tighina din 30 August 1941, art. 7 urmând ca evreii din Transnistria să fie evacuaţi la est de Bug, atunci când operaţiile [militare] vor permite. Îi ţinem aici şi nu putem a-i reîntoarce în interior, [în Transnistria] în vederea trecerii Bugului. Rugăm a ni se comunica dacă este posibil executarea convenţiei. [302]

Schlutter a primit într-adevăr o asemenea telegramă de la secretarul-general al Guvernământului, Emanoil Cercavschi-Jelita.[303] Mesajul, care fusese redactat în conformitate cu instrucţiunile lui Alexianu, explica faptul că adunarea evreilor în lagăre de concentrare (*Konzentrationslagern*, în original) de-a lungul Bugului fusese executată conform Acordului de la Tighina (Articolul 7) semnat de generalul Hauffe: „Retragerea evreilor în interiorul Transnistriei nu este acum realizabilă din motive tehnice".[304] La 16 februarie, Alexianu a primit o traducere a unei a doua telegrame şi a întrebat: "Ce răspuns s-a dat?" Cercavschi i-a răspuns: „S-a răspuns comisarului general Oppermann că am luat măsuri pentru arderea cadavrelor evreeşti".[305]

Alexianu şi Hoffmeyer s-au întâlnit periodic spre a pune la punct aranjamente practice şi a supraveghea uciderile, îngropările şi incinerarea. Aceste "aranjamente" au fost încheiate oral, iar românii, în general, au evitat menţionarea arderii cadavrelor şi execuţiile în masă în documentele trimise germanilor. Oricum, pe marginea scrisorilor, rapoartelor şi telegramelor se află comentarii şi instrucţiuni referitoare la ardere, la cadavrele aruncate pe câmpuri, la acordurile ce permiteau românilor să ducă convoaiele de zeci de mii de evrei peste Bug. Pe agenda unei întâniri a celor doi, din 7 martie, se discuta despre: "Rastadt în judeţul Berezovca – evrei împuşcaţi şi neîngropaţi"[306]

Odată ce cooperarea în domeniul exterminărilor din judeţul Berezovca a devenit rutină - şi în momentul în care aproape toţi evreii din Odessa erau morţi – Eichmann a supervizat

---

[302] Loghin către Alexianu, 8 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.178.
[303] Telegramă de la Cercavschi către Schlutter, 14 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.177.
[304] Traducerea română a telegramei lui Opperman, comentariul lui Alexianu din 16 februarie şi răspunsul lui Cercavschi din 18 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.199.
[305] Ibid. Una din dificultăţile căutării în arhivele transnistrene a documentaţiei privind uciderea evreilor este aceea că documentele nu sunt clasificate şi sunt amestecate cu alte mii de pagini de corespondenţă referitoare la alte subiecte.
[306] Chestiunile discutate în conferinţa de la Odessa în ziua de 7 martie 1942 de Domnul Guvernator cu Domnul Oberfuhrer Hoffmeyer". Arhiva Odessa 2242-1-1085, p. 4. Pagina 5, este intitulată „Soluţii date cererilor delegaţiei germane" dar nu se menţionează ce s-a hotărât cu privire la cadavrele din Rastadt.

redactarea unui memorandum-analiză asupra "Deportării evreilor români în Reichkommissariat-ul Ucraina".[307] În acest document, cel mai de seamă expert nazist în lichidarea evreilor a scos în evidență deosebirea dintre metodele germane de genocid şi cele româneşti. Eichmann lăuda dorința românilor de a-şi elimina evreii dar nu agrea operațiunea românească "din momentul de față". Era de acord cu deportările " în principiu", dar critica evacuarea "neplanificată şi prematură" a mii de evrei la Reichkommissariat-ul Ucraina, fapt ce amenința nu doar forțele germane, ci şi rezidenții locali, cu epidemii, hrană insuficientă, etc. Eichmann a scris: „Printre altele, aceste evacuări *neplanificate* şi *premature* ale evreilor români spre teritoriile ocupate din est reprezintă o amenințare serioasă pentru operațiunile de deportare care au loc în prezent printre evreii germani. Din aceste motive, cer o intervenție pe lângă guvernul român pentru a pune capăt acestor transporturi *ilegale* de evrei.[308]

Dacă românii continuau să deporteze evrei peste Bug, Eichmann propunea ca SD (Serviciul nazist de securitate) să aibă mână liberă spre a face față situației. În orice caz, Eichmann, deşi era un oficial de rang înalt în RSHA, nu avea jurisdicție asupra poliției de securitate din Ucraina, *Einsatzgruppen*, sau *VoMi*; doar Himmler avea aşa ceva.[309] La Bucureşti, von Killinger s-a întâlnit cu Mihai Antonescu, care apoi l-a convocat pe Alexianu pentru a-l pune la curent cu situația din teren, promițând un răspuns grabnic.[310] Ministrul de Externe din Berlin i-a răspuns lui Rosenberg la 12 mai că a apelat la guvernul României. Ambasada din Bucureşti a transmis înapoi că Alexianu va răspunde pe scurt lui Mihai Antonescu, după care „vicepreşedintele Consiliului de Miniştri va clarifica poziția României". Cu toate acestea, un oficial din Ministerul de Externe german a adăugat că „28.000 de evrei au fost aduşi în satele germane din Transnistria. Între timp ei au fost lichidați".[311] Această cifră reprezenta majoritatea evreilor din Odessa deportați cu trenul.

Se ştie acum că 14.500 evrei – un transport de 6.500 şi altul de 8.000 –, cu toții din Basarabia şi Bucovina, au fost luați duşi cât mai aproape de Bug, în zona Nicolaev, şi predați germanilor pe malul celălalt al fluviului. Odată ajunşi în teritoriile germane, au fost ucişi de către localnicii germani, organizați în bande naziste pe ambele maluri ale Bugului.

[307] Eichmann către Ministerul de Externe, 14 aprilie 1942, Documentele de la Nuremberg, NG-4817.
[308] Ibid.
[309] Transcriere a interogatoriului luat lui Eichmann de către Poliția israeliană, YVA: Police d'Israel, Adolf Eichmann, *Tonbandskription und Maschine,* pp. 1123-1125, 3038.
[310] Rademacher către Eichmann, Berlin, 12 mai 1942, Documentele de la Nuremberg, NG-4817.
[311] Rademacher către Ministerul Teritoriilor Estice (Sovietice) Ocupate, 12 mai 1942.

Autoritățile germane nu au vrut să aibă grupuri de evrei morți în apropierea lor, deoarece exista o prezență germană consistentă pe ambele maluri ale fluviului.[312]

Conform recensământului nazist din 1943, districtul Nicolaev (sub administrație sovietică) era căminul a 27.078 etnici germani.[313] După ce tentativa de a băga evreii din Odessa pe gâtul germanilor a stârnit o opoziție atât de puternică - cu toate că cei 14.500 mai sus menționați au fost ucişi – transporturile către Voznesensk au fost întrerupte. Convoaiele care ajungeau la Berezovca şi Veselinovo erau duse în altă zonă, nu departe de linia Berezovska-Veselinovo, într-un soi de triunghi format din Berezovca, Mostovoie, şi Lichtenfeld şi Rastadt.

Aceste convoaie s-au târât zile întregi pe platourile acoperite de zăpadă până la Bug în timpul iernii aspre din 1941-1942. De-a lungul drumului, sergenții de jandarmerie erau înlocuiți. Aceşti evrei au adus mărturie despre săptămânile de mers în cerc fără nici o destinație. Frigul era insuportabil, iar deportații nu aveau nici un adăpost; convoaiele rămâneau în câmp să se descurce, în timp ce jandarmii se grăbeau în căutarea celui mai apropiat sat.[314] Evreii nu aveau unde să fugă în micul regat german de pe Bug, iar cei mai mulți ucraineni nu doreau sau nu îndrăzneau să îi ajute. După cum Schlutter a raportat în telegrame, evreii erau lăsați nepăziți, şi zilnic mureau foarte mulți. Morții rămâneau pe câmp; problema îngropării s-a pus abia primăvara.[315]

Cele mai multe convoaie erau în cele din urmă conduse în satele ucrainene din districtul Berezovca, unde evreii erau cazați în grajduri nefolosite, magazii şi alte construcții din cadrul fermelor. Alții au sfârşit în ruinele satelor pustiite de război şi de evacuarea de către *SkR* a sătenilor ucraineni. Jandarmii s-au retras, lăsând miliția ucraineană să îi păzească pe evrei. Ştiri despre soarta lor nu au mai parvenit deloc. Jandarmii, împrăştiați între sutele de sate, supravegheau mai ales fermele şi erau prea puțini la număr ca să mențină ordinea. Pe deasupra, după cum nota un ofițer SS de la cartierul general al *SkR* din Landau, românii "nu voiau să-şi murdărească mâinile";[316] chiar şi exterminările în masă în "regatul morții" se bazau pe miliția ucraineană. Astfel, convoaiele erau dispersate în afara satelor germane din Berezovca pentru ca alții să facă treaba murdară (adică să-i ucidă pe evrei).

---

[312] Protocolul conversației dintre Davidescu şi Stelzer, 13 martie 942, Arhiva Ministerului de Externe, rola 6, p.58; copile la USHMM, RG 25006M, rola 6. Stelyer a ceut ca România să nu-i mai împingă pe evrei pe teritoriul german de dincolo de Bug, de vreme ce 14.500 deja trecuseră râul, şi urmau alți 60.000 din districtul Berezovca.

[313] Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.347. Recensământul sovietic a găsit acolo 30.911 germani, adică 6,2% din populație (*vezi Ethnic Germans,* harta nr.3).

[314] Vezi „The Killing Grounds", in Berezovka District, Ancel, *Transnistria,* vol.1, pp.313-320.

[315] Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.322.

[316] Ibid., p.322.

Prima exterminare - despre care se ştie - a unor evrei aduşi din Odessa a avut loc la 31 ianuarie 1942 în satul Podoleanca, lângă enclava Novo America, la nord de Veselinovo şi Rastadt. Zece „poliţişti civili germani", adică membri ai *Selbschutz* din satul german „au scos din acel lagăr 200 de evrei pe care i-au dus la marginea satului şi i-au executat prin împuşcare". Cadavrele celor ucişi au fost arse, iar lucrurile rămase de la evreii împuşcaţi au fost duse la Novo America.[317]

Prima veste despre ce-i aşteaptă pe evreii din Odessa a sosit la 1 februarie de la maiorul Ion Popescu, comandantul jandarmeriei de la Berezovca: „Poliţia Rastadt a împuşcat 130 de evrei din comuna Novaia-Uman, au ars cadavrele, şi au împărţit lucrurile [evreilor] populaţiei din comunele germane."[318] Peste două săptămâni, Popescu raporta:

> Plutonul jandarmi Mostovoi ne informează că evreii din colonia Gradovca, în număr de 800 au fost executaţi prin împuşcare de către poliţia germană din comuna Rastadt. De asemenea, [plutonul] raportează că evreii folosiţi [la muncă] în comunele Dvoreanca Kriniski, Cudznea, Maitovca, Cotonea şi Ripeaki nu au loc în aceste sate pentru cartiruire şi [plutonul] propune a se aproba transferarea evreilor în număr de 650, aflaţi în acele comune, în locul liber rămas din comuna Gradovca, unde se pot caza în bune condiţiuni.[319]

În următoarele câteva luni, buletinele jandarmeriei fac trimiteri la miile de evrei măcelăriţi de *SkR* şi de Selbstschutz. Românii i-au transportat pe evrei şi au împiedicat evadarea acestora, în timp ce exterminarea era executată de Selbstschutz, la ordinele *SkR*. Jandarmii au adunat evreii oriunde unităţile germane ale morţii puteau opera cât mai repede şi eficient. Bunurile personale ale victimelor au revenit celor care i-au executat. Contrar românilor, germanii ardeau trupurile imediat, spre a evita răspândirea epidemiilor. *SkR* a apelat la autorităţile române pentru a bloca trecerea convoaielor prin, sau de-a lungul satelor germane.[320]

La 9 martie, echipele germane ale morţii din Mostovoie şi Zavadovca au ucis 772 de evrei din lagărul evreiesc din satul Cihrin. La 13 martie, în exteriorul satului german Cartaica, şaptesprezece germani "membri ai unităţilor SS" au împuşcat 650 evrei din lagărul Julievca. „Înainte de executare evreii au fost dezbrăcaţi până la cămaşă, iar obiectele de valoare, banii

[317] Raportul Serviciului de Informaţii nr.82, de la Popescu către Comandamentul jandarmeriei din Transnistria şi către prefectul din Berezovca, 11 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p.96.
[318] Popescu către prefectul din Berezovca, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p.96.
[319] Popescu către prefectul din Berezovca, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p.98.
[320] Vezi cererea SkR de a nu duce convoiul cu evrei în apropierea satului german Cartaica, şi un raport despre uciderea şi arderea cadavrelor a 60 de evrei în satul Mihailovca, Arhiva Odessa, 2361-1-7, pp.102-105.

şi îmbrăcămintea aflate asupra lor, au fost ridicate de poliția germană şi duse în comuna Cartaica. Cadavrele celor ucişi au fost arse"[321] La 16 martie, s-a raportat că 120 de evrei din lagărul Catousea au fost lichidați de "o unitate a politiei SS" compusă din şaisprezece germani din satul german Nova Candeli, la est de Berezovca; aceşti evrei, de asemenea, au fost jefuiți chiar înainte de a fi omorâți. Acest raport indică gradul de cooperare româno-germană în exterminarea evreilor: După execuție, 300 de evrei cuprinşi de panică au fugit din lagărul Lisinovca, dar „legiunea de jandarmi a primit ordin să-i prindă şi să-i readucă în lagăr".[322] Pe scurt, jandarmeria s-a îngrijit ca evreii să rămână pe loc, în timp ce *SkR* i-a ucis.

La 18 martie, s-a aflat că 483 de evrei "aduşi la (Bernadovca) de la Odessa" fuseseră ucişi de o unitate germană de poliție din acel sat.[323] De data aceasta *SKR* nu a trebuit să se deplaseze, deoarece jandarmii i-au adus pe evrei la fața locului. Iar la finele lunii mai, noul comandant al jandarmeriei, colonelul M. Iliescu, a raportat că poliția SS din Lichtenfeld ucisese 1.200 de evrei aduşi la ferma colectivă Suha-Verba.[324]

Deoarece dispunem acum de toate rapoartele jandarmeriei asupra lichidării evreilor din Odessa, ştim că *SkR* a transmis următoarele către RSHA la Berlin, aproape ca o concluzie: Până la începutul lunii mai au fost exterminați cei 28.000 de evrei transportați în satele germane din Transnistria, fapt ce explică dispariția celor mai mulți evrei din Odessa, deportați cu trenul. Nici un supraviețuitor n-a fost identificat. Localnicii etnici germani din regiune, care s-au refugiat în Germania, SUA şi Canada, nu au recunoscut niciodată participarea lor la genocid. Procuratura Germaniei Occidentale a afirmat în 1961 că nu a fost identificat nici un evreu în zonele germane de colonizare care să fi supraviețuit erei *VoMi*.[325]

În septembrie 1942, 598 de evrei, bărbați, femei şi copii – majoritatea basarabeni – au fost deportați din Bucureşti la Mostovoie. Iar la începutul lunii octombrie, 150 de evrei – pretins comunişti – au fost, de asemenea, transportați în Transnistria. Predați de către jandarmi echipelor germane ale morții, la Rastadt, primul grup a fost imediat executat prin împuşcare. Doar şaisprezece persoane au supraviețuit.[326] În mai 1942, Cartierul General al Armatei a adresat Conducătorului întrebarea dacă polițiştii germani (*SkR*) au dreptul de

---

[321] Carp, *Cartea Neagră,* vol.3: doc.144, p.226. Raportul original reprodus în Ancel, Documents, vol.5:doc.144, p.263. În unele dintre rapoartele publicate de Carp în Cartea Neagră au fost trimise de Broşteanu superiorilor săi din Bucureşti. Această corespondență a fost prezentată la procesele criminalilor de război români în 1945-1946.
[322] Carp, Cartea Neagră, vol.3: doc.145, pp.226-227. Vezi originalul în Ancel, Documents, vol.5: doc.145, p.264.
[323] Carp, *Cartea Neagră*, vol.3: doc.146, p.227
[324] Carp, Cartea Neagră, vol.3: doc.147, p.227. Vezi originalul în Ancel, *Documents,* vol.5: doc.153, p.274.
[325] Citat în Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.317.
[326] Inspectoratul general de jandarmerie către Ministerul de Interne; lista celor 598 de evrei deportați în Transnistria pentru că au cerut repatriere în URSS în 1940; lista anterioară, a celor 18 care trăiau la 1 septembrie 1943 în Ancel, *Documents,* vol.5: doc.211-212, pp.442-454.

a împuşca mii de evrei în judeţul Berezovca şi apoi să le ardă cadavrele. Antonescu a răspuns: "nu este rostul Marelui Stat Major de a se ocupa de asemenea probleme".[327]

În timpul verii 1943, echipa morţii din Rastadt a executat mai mult de 1.000 de evrei adunaţi în sat. Pentru întâia dată, după câte se pare, un martor a supraviețuit şi a descris uciderile. Astfel, dispunem acum de unica mărturie cunoscută - în afară de rapoartele jandarmeriei – privitoare la metodele de exterminare folosite de *Selbstschutz* sub comanda *VoMi*. Evreii predaţi *SkR*-ului au fost mânaţi de jandarmii români în curtea interioară a legiunii de jandarmerie din Berezovca. Li s-a spus că vor fi transferaţi la Mostovoie, dar apoi deportaţii au fost aduşi la Rastadt. Satul, conform martorului de mai sus, se afla pe un deal de lângă Mostovoie:

> Ajunşi aici alături de marele convoi care era acolo ni s-a ordonat să ne dezbrăcăm şi în acelaşi timp să depunem toate lucrurile preţioase... după aceasta au spus să ne aşezăm în linie în faţa unor gropi în care nu se vedea decât ceva negru (era smoală), noi eram în pantă, iar nemţii erau masaţi, în hainele lor negre cu banderole strălucitoare, pe deal. Am stat acolo mii [de fapt sute], de oameni în câmp liber în picioare... În acest timp bestiile au luat o înghiţitură de alcool şi au început să-şi bată joc de toate femeile şi fetele frumoase. Au făcut panică între noi, împuşcând câţiva copii mici, traşi de la sânul mamei lor şi după aceasta beţi, fără să mai aibă conştiinţa limpede au început să secere sufletele aşezate în ordine, la ordinul unui comandant. Împuşcăturile erau urmate de zgomote stridente şi totodată de jalea şi urletele care se auzeau în întreaga colonie nemţească (aceasta era o serbare pentru ei – o distracţie) şi rând pe rând ucidea unul sau mai mulţi deodată, în gropile care erau amenajate şi ele se umpleau [repede] fiindcă nu erau aşa de adânci, ci mai mult făcute în lungime.... Pe la orele 6 seara execuţia a luat sfârşit, poate unul sau doi [evrei] au mai rămas în picioare şi iată-l că unul din ei este legat de o maşină şi tras în viteză mare, iar al doilea călcat în viteză de o motocicletă condusă de un ofiţer nazist beat turtă. Toate acestea acum se petrecea în faţa ochilor noştri... Nemţii au dat foc la cadavre şi ele ardeau ca paiele fiindcă au turnat benzină şi la fundul gropii era smoală. Veselia era mare în tabăra nazistă.[328]

Imediat după război, sursele sovietice au estimat că 20.000 de evrei fuseseră ucişi în acest fel în Rastadt şi Suhaia (Suha) Balca, un sovhoz la nord de Mostovoie.[329] Frica de epidemii a determinat urgentarea arderilor, iar smoala avea, se pare, rolul de a evita

[327] Notă a Cabinetului militar şi observaţiile lui Antonescu, 12 mai 1942, Ancel, *Documents,* vol.5: doc.30, p.193.
[328] Mărturia lui Max Haimovici, 1961, YVA, 0-33779, pp.23-25.
[329] Ehrenburg, p.105.

contaminarea surselor de apă. Obiceiul românesc de a arunca leşurile în Bug generase critici severe din partea oficialilor germani, deoarece râul servea pentru aprovizionarea cu apă potabilă. Evident, germanii au început să ardă corpurile în gropi comune, în vara lui 1942 sau chiar mai târziu. Până atunci, este posibil ca incinerarea cadavrelor să fi avut loc în facilități special construite.

Informațiile despre arderea corpurilor de către localnici germani au apărut în interogatoriile luate lui Alexianu în aprilie 1946, înaintea procesului intentat acestuia la Bucureşti. Uciderea evreilor nu era în centrul atenției, dar anchetatorii l-au întrebat pe fostul guvernator unde s-au petrecut aceste atrocități. El a răspuns: . „Au fost arşi [evrei] la Rostov. Germanii au îngropat cadavrele în şanțurile antitanc. Apoi s-a adus benzină şi cadavrele au fost arse”[330] Alexianu, un profesor de drept care a corectat toate erorile tipografice în declarațiile sale, a “confundat” Rostov cu Rastadt. Rastadt era un sat german din Transnistria, în care evreii erau aduşi de jandarmii români ce îi raportau direct lui; Rostov era un oraş rusesc la circa 750 de kilometri (466 de mile) la est. Nimeni n-a remarcat “eroarea”, deşi, în februarie 1942, Alexianu şi Hoffmeyer discutaseră problema evreilor împuşcați şi lăsați neîngropați în Rastadt.

Transferul evreilor către unitățile SS de pe partea cealaltă a Bugului

În graba lor de a-i lichida pe evreii ucraineni, în toamna lui 1942 germanii au descoperit că duc lipsă de mână de lucru forțată, necesară construcției *Durchgangstrasse* IV, şoseaua strategică ce lega Polonia de Ucraina de Sud. De aceea, administrația transnistreană a început să furnizeze deportați din România, precum şi evrei localnici, regimului nazist din Ucraina şi echipelor SS formate din localnici germani. Şoseaua se întindea de la Lvov la Stalino, la nord de Marea Azov şi la est de Rostov (poarta de acces la Munții Caucaz şi Stalingrad). A trecut şi prin Bratslav (la vest de Bug) şi prin Nemirov, Gaysin, Ivangorod şi Kirovograd (la est de Bug). Mii de evrei români au pierit în lagărele de muncă din aceste oraşe. Echipele SS au trecut periodic pe partea românească a Bugului şi au luat înapoi cu ei mii de evrei spre a-i pune să muncească la construirea şoselei. Miliția ucraineană şi voluntarii din Lituania au ajutat la pază şi, ulterior, la lichidarea evreilor pe partea germană a râului. Au fost cel puțin 15.000 de evrei predați de români şi lăsați apoi pradă morții.[331]

În august 1942, prefectul de Tulcin (şi fost prefect de Berezovca), Loghin, a cerut permisiunea lui Alexianu de a preda peste 5.000 de evrei către SS pentru construirea

[330] Transcrierea interogatoriului lui Alexianu, 14 aprilie 1946, p.12, Arhiva M.I., dosar 40010, vol.45: p.246.
[331] Vezi “The Transfer of Jews to SS units across the Bug,” în: Ancel, *Transnistria,* pp.322-330.

segmentului de şosea Nemirov-Bratslav-Seminki-Gaysin. Prefectul a cerut ca guvernatorul să aprobe cererea „comandamentului unităţilor SS", deoarece el însuşi nu avea nevoie de acei evrei pentru nici un proiect de mare amploare în judeţul său şi nu dorea să-i hrănească în continuare.[332] Alexianu a aprobat transferul.[333] Prima "livrare" a constat în circa 3.000 de evrei, cei mai mulţi deportaţi din Cernăuţi cu două luni înainte. La 18 august, o unitate SS comandată de SS *Hauptsturmführer*-ul (căpitan) Franz Kristoffel i-a transferat în partea germană. Copiii şi bătrânii au fost primii executaţi, iar în octombrie 1943 majoritatea evreilor fuseseră omorâţi – chiar şi cei apţi de muncă.

La 2 august 1942, 200 de evrei care lucrau la fermele din Tulcin au fost predaţi germanilor şi încărcaţi în camioane pentru a fi trecuţi pe malul de est al Bugului. Cincizeci şi doi de copii au fost salvaţi deoarece părinţii lor i-au aruncat din camioane: evreii şi fermierii locali i-au adus pe tineri în ghetoul din Tulcin. Autorităţile române au trecut cu vederea salvarea acestora în schimbul unei mari sume de bani. Când copiii au ajuns, pe jos, în lagăr, erau deja orfani.[334]

Alţi 100 de deportaţi din Cernăuţi au fost încredinţaţi germanilor, la 1 martie 1943. Un supraviţuitor a descris transferul său în lagărele de muncă de la Seminki, lângă Bratslav:

> Se ştia că germanii care lucrau în lagărele de muncă de pe Bug – şi în...locurile destinate muncii pe malul (românesc), precum Seminki şi Bratslav – foloseau metode bestiale spre a ucide mulţi dintre deportaţii evrei care le erau predaţi. Din acest motiv, deportaţii considerau transferul lor la germani ca o sentinţă de condamnare la moarte, finală şi ireversibilă. Pe partea românească ne torturau, ne înfometau şi ne lăsau să murim prin îngheţ, dar exista întotdeauna o şansă de a putea supravieţui.[335]

Taberele de muncă germane de dincolo de Bug merită un studiu separat. De când au fost deschise arhivele din Ucraina, putem examina rolul autorităţilor române în transferarea evreilor către unităţi SS din *Reichkommissariat*-ul Ucraina. Administraţia din Transnistria

---

[332] Telegramă lui Loghin către cabinetul guvernatorului, 5 august 1942, ibid., Arhiva Odesa, 2242-1-1088, p.150.

[333] Alexianu către Comandamentul jandarmeriei din Transnistria, 11 august 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p.151; aprobarea administraţiei către Loghin, 11 august 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p.148.

[334] Carp, *Cartea Neagră,* vol.3: p.300. Prefectul de Tulcin, care emisese hotărârea de a-i înmâna pe cei 200 de evrei era col. Constantin Năsturaş, poet român cunoscut sub numele de Poiana Volbură.

[335] Mărturia lui Shimon Rosenrauch din Cernăuţi, noiembrie 1959, YVA, 03-1536, pp. 7-8. Artistul evreu Arnold Dagani, care a fugit din Transnistria exact înainte ca ultima acţiune de ucidere să aibă loc, a descris fidel interacţiunea dintre evreii vorbitori de germană şi ucigaşii lor din lagărele de peste Bug; Dagani, *Groapa este în livada de vişini,* (Bucureşti, 1947); publicată în Germania sub titlul *Lasst mich leben* (Lasă-mă să trăiesc), trad. Siegfried Rosenzweig (Tel Aviv, 1960).

a înțeles semnificația acestui act şi nici un evreu nu a fost predat fără aprobare din partea română. Alexianu a văzut aceste transferări atât ca pe o lichidare, cât şi ca un mijloc de a-i amenința pe deportați: munceşte, altfel... Pe 20 septembrie 1942, în Odessa, guvernatorul s-a adresat celei de a opta Conferințe a prefecților şi oficialilor cu rang înalt din administrație: Prefecții ce au e*vrei şi țigani* să organizeze munca lor în orice fel de întreprinderi, în conformitate cu Ordonanța [23] şi a instrucțiunilor date. Cine nu vrea să muncească va fi trecut peste Bug, unde sunt primiți."[336] Prefectul Isopescu din Golta nu a putut satisface cererea germană de evrei, deoarece el – la fel ca şi vecinii dinspre est - îşi "epuizase stocul" de evrei în vara lui 1942. În martie 1943, i-a scris lui Alexianu: „Autoritățile germane de peste Bug ne cer 2.000-3.000 de jidani pentru lucru în schimbul hranei. Rugăm răspundeți dacă în principiu se aprobă cererea lor, dând dezlegare județului Berezovca să ne dea din lagărul Mostovoi un anumit număr de jidani, căci noi nu avem suficienți. Am trimite pe cei recalcitranți, suspecți şi inutili".Alexianu a autorizat transferul deportaților de la Mostovoie, Slivina şi Vapniarca. Oricine ştia că aceşti evrei nu se vor mai întoarce niciodată.[337]Alt proiect se referea la construcția unui nou pod peste Bug, pentru a lega sudul Transnistriei cu *Reichkommissariat*-ul Ucraina. Partea românească a podului lega Trihaty şi oraşul Oceakov, iar construcția a fost încredințată firmelor germane din Reich. Lucrul a început în primăvara lui 1943 şi s-a încheiat în luna decembrie a aceluiaşi an. Patru mii de evrei, cei mai mulți deportați din România, au fost predați echipelor SS şi ținuți în trei lagăre de pe partea românească a Bugului (Trihaty, Varvarovca şi Kolosovca) şi două de pe malul german (Kurievca, Matievca). La început, germanii au solicitat 1.500 de "lucrători civili"; Antonescu însuşi a hotărât să ofere evrei[338]. Românii au trimis tineri şi meşteşugari din districtele în care mai existau încă evrei: Moghilev, Tulcin, Balta, Jugastru şi Râbnița. Balta a oferit peste 800 de evrei germanilor: 700 de muncitori necalificați şi 130 de profesionişti.[339] Moghilev a trimis mai multe " încărcături navale", totalizând 829 de evrei[340]. Tulcin a dat 1.000 – 2.000, iar celelalte după nevoi.[341]

---

[336] Procesul-verbal nr. 8 de la cea de-a opta conferință a conducătorilor guvernământului din Transnistria, 20 septembrie 1942. Arhiva Odessa 2242-1-22, p. 69, sublinierea în original.
[337] Isopescu către Alexianu, 24 Martie 1943, Arhivele din Odessa, 2242 – 1-1496, p. 161. Guvernatorul a aprobat în scris pe margine.
[338] Oficiul Primului Ministru către Alexianu, 13 mai 1943, Arhivele din Odessa, 2264-1c-40, p.157.
[339] Administrația către Cartierul General german de legătură din Transnistria, 24 iunie 1943, Arhiva Odessa, ibid., p.18.
[340] Administrația către Cartierul General german de legătură din Transnistria, 10 iunie 1943, Arhiva Odessa, ibid., p. 166.
[341] Carp, *Cartea Neagră*, nr. 215, p. 386.

Chiar şi districtului Golta i s-a cerut, printr-o scrisoare de la guvernator, să-i pună la dispoziția germanilor pe toți țiganii între 20-40 de ani" care au mai rămas precum şi pe toți evreii valizi"[342] În octombrie 1943, aproximativ 2.000 de evrei erau încă în viață în districtul Golta; administrația a mobilizat doar cincizeci, restul fiind bolnavi şi infirmi.[343] Autoritatea Română a Căilor Ferate din Transnistria a predat peste 400 de evrei „apți şi sănătoşi", recrutați din ghetouri spre a menține linia Juralevka–Tulcin. Administrația a ordonat ca „aceşti evrei vor fi puşi la dispoziția Organizației Einsatzgruppe-Russland Süd"[344] După un examen medical, aceştia au fost preluați de jandarmi. În octombrie, un reprezentant al jandarmeriei i-a transferat către *Sonderkommando* în Varvarovca, unde au început să instaleze traverse de cale ferată între Kolosovca şi Trihaty. La începutul lui decembrie, rămăseseră circa 100 de lucrători "valizi". Inginerul Autorității Căilor Ferate care aprobase plecarea acestora, cu două luni mai înainte, a solicitat ca supraviețuitorii să fie supuşi imediat unui examen medical efectuat de „un medic român autorizat şi toți cei bolnavi sau cei care nu vor putea rezista iernii să fie înapoiați ghetourilor din care au fost aduşi şi în locul lor să fie trimişi alții".[345]

Planuri româneşti şi germane de lichidare a evreilor din Regat şi din sudul Transilvaniei

Din februarie 1941 până la 23 august 1944, viețile evreilor români au depins doar de dorințele, capriciile şi starea sufletească a lui Antonescu, precum şi de vederile şi apreciera sa despre felul în care prezența evreilor ar fi putut servi intereselor naționale. Odată cu sosirea în aprilie 1941 a consilierului nazist pentru probleme evreieşti, Gustav Richter, abordarea "problemei evreieşti" în România s-a schimbat. În raportul său, Richter a subliniat opțiunile pentru viitoarea politică; dar a făcut acest lucru fără să ia în calcul specificul țării în care fusese trimis, personalitatea dictatorului român şi relațiiile speciale dintre acesta şi Hitler. Nu a realizat nici dimensiunea dependenței Germaniei de petrolul şi cerealele româneşti.[346]

Ambasadorul german von Killinger a informat Berlinul, la sfârşitul lunii august 1941, că Antonescu a concentrat 60.000 de bărbați evrei din Regat pentru muncă forțată şi că

[342] Administrația către Isopescu, 7 august 1943, Arhivele din Nikolaev, 2178-1-372.
[343] Şeful Autorității pentru Muncă din Districtul Golta, 27 octombrie 1943, ibid., 2178-1-372.
[344] Constantin Sidorovici către prefectura Berezovca, 1 octombrie 1943, Arhivele din Odessa, 2361-1-591, p.92.
[345] Supervizorul de intendență al căilor ferate române din Transnistria către inspectorul general al căilor ferate, 15 decembrie 1943, Arhivele din Odessa, 2361-1-592, p.4.
[346] Ancel, *Documents,* vol.2: doc.129, pp.401-403.

intenționa să-i trimită în est "în zonele cucerite de curând".[347] Această informație a îngrijorat serios autoritățile germane responsabile cu anihilarea evreilor. Era primul semnal că Antonescu, la rândul său, era decis să rezolve imediat problema evreiască din Regat. Conform unui memoriu intern al Ministerului German de Externe trimis unui director din Reichsbank, s-a ajuns la concluzia că deportarea tuturor evreilor români va afecta economia românească şi angajamentele pe care țara le luase față de Reich, deoarece evreii încă dețineau poziții-cheie în economie. Mai mult, "arianizarea" se afla încă în faza de debut, iar mulți dintre români fuseseră recrutați. S-a ajuns la avertismentul că deportarea evreilor "va lovi în schimbul de mărfuri şi în noile inițiative de afaceri germane".[348]

ce ordinul lui Antonescu a fost emis, lui Mihai Antonescu i s-a cerut să acționeze în vederea deportării evreilor într-un mod sistematic şi lent".[349] Editoriale nesemnate ce reflectau poziția oficială a guvernului au apărut în presa românească la sfârşitul lunii octombrie 1941. Acestea îi informau pe români că "problema evreiască a intrat în faza soluției finale şi că nici un om din lume şi nici o minune nu pot împiedica soluționarea ei". Guvernul a anunțat că România "s-a înscris printre națiunile care sunt hotărâte să colaboreze efectiv pentru rezolvarea definitivă a problemei evreieşti, nu numai locale dar şi europene".[350] Antonescu a pledat pentru expulzarea tuturor evreilor din România: "Nimeni şi nimic nu mă va împiedica, atâta timp cât voi trăi, de a împlini opera de purificare" [a evreilor].[351] Adresându-se miniştrilor săi, a rezumat obiectivele interne ale războiului: „Domnilor, dv. ştiți că una dintre luptele pe care m-am angajat s-o duc este să prefac acest neam. Voi face din neamul românesc un grup omogen. Tot ce este străin, încet-încet, trebuie să plece... Îi împing spre Bug *şi de acolo vor trece mai departe*...[352]

La mijlocul lui 1942, Antonescu credea cu adevărat că victoria va fi obținută în acel an şi că este vorba de un ultim şi mare efort pentru a zdrobi URSS. Politica sa față de evrei s-

[347] Documentele de la Nuremberg, NG-3989, 1 septembrie 1941; copie în Ancel, Documents, vol.3:doc.51, p.102.
[348] Ministerul german de Externe către inspectorul Reichsbank, Hopp, Berlin, 12 august 1941, NG 3106.
[349] Ibid.
[350] „Rezolvarea problemei evreieşti", *Unirea,* 10 octombrie 1941; copie în Ancel, *Documents,* vol.3: doc. 208, p.318.
[351] „Răspunsul d-lui. Mareşal Antonescu la scrisoarea profesorului I. Găvănescu", *Curentul,* 3 noiembrie 1941; copie, ibid., doc.219, p.332.
[352] Stemograma şedinței guvernului din 11 octombrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, vol. 11, p. 47.; copie la USHMM, RG 25004M, rola 32.

a bazat pe această convingere. Dorea să izbutească în acțiunea de a omogeniza România, aşa cum le promisese miniştrilor; aceasta includea nu doar evreii, ci şi romii, deşi evreii erau marea sa îngrijorare. Către sfârşitul acelei veri a început să pregătească planul de a deporta toți evreii din sudul Transilvaniei. La 10 iulie 1942, şeful de cabinet militar al Conducătorului i-a prezentat ministrului de Interne decizia lui Antonescu ca, în scopul de „a face loc, adăposti şi caza pe refugiații români din Ardealul cedat" guvernul să pregătească o estimare a evreilor care trăiesc actualmente în sudul Transilvaniei şi "să se cerceteze posibilitatea trimiterii [deportării] peste Bug a tuturor evreilor din sudul Transilvaniei – cu excepția intelectualilor necesari pentru nevoile noastre (medici, ingineri etc.) şi a industriaşilor necesari pentru conducerea diferitelor întreprinderi."[353] În vara şi toamna 1942, următoarele grupuri se aflau în pragul deportării: cei mai mulți dintre evreii rămaşi în Cernăuți şi sudul Transilvaniei; oamenii care încălcaseră legile şi ordinele muncii forțate; comuniştii evrei sau toți cei catalogați ca atare de regim, plus simpatizanții acestora; nou-convertiții la creştinism; evrei care solicitaseră în toamna/iarna 1942 să fie repatriați în Basarabia după ce regiunea fusese anexată cu forța la URSS; şi romii. Astfel, circa 95.000 – 100.000 de evrei au fost sortiți Transnistriei. Însă acest plan nu a fost aplicat.

În acelaşi timp, negocierile cu Gustav Richter şi cu guvernul german asupra deportării generale a evreilor din România în lagărul Belzec din Polonia se apropiau de finalizare. Acestea erau ținute secrete de către români spre a evita apariția panicii printre evrei şi pentru a ține departe de cercurile opoziției, mai ales de şeful partidului Național Țărănesc – Iuliu Maniu şi colegii săi – orice aluzie referitoare la negocierile asupra deportării populației evreieşti. Când secretul deportării iminente a devenit cunoscut publicului, Maniu a intervenit, într-adevăr, pentru a o bloca.[354]

Destinația finală: Belzec

Lagărul de exterminare Belzec din districtul polonez Lublin, în care evreii erau ucişi folosindu-se locomotive Diesel care emiteau monoxid de carbon, fusese ales de RSHA şi de Ministerul German de Externe spre a servi ca groapă comună pentru evreii români. În iunie 1942, lagărul a fost renovat, iar capacitatea sa de exterminare a fost sporită prin construcția a şase camere de gazare mai mari decât primele trei; puteau de acum să cuprindă 1.000 – 1.200 de victime odată - jumătate din transportul zilnic de 2.000 de persoane – şi să îi ucidă în 20-

[353] Col. Radu Davidescu căte ministrul de Interne, 10 iulie 1942, Arhivele Statului, Biroul primului ministru, cabinet, dosar 104/1941; copie la USHMM, RG 25005M, rola 18.
[354] Referitor la Iuliu Maniu şi la intervenția sa şi a colaboratorilor din cadrul partidului său împotriva deportărilor evreilor români, vezi Ancel, *Contribuții,* vol.2, partea a 2-a: pp. 245-248.

30 de minute. [355] În septembrie 1942, exterminarea unui transport zilnic de 2.000 de evrei români era posibilă în circa trei ore.

Richter nu era conştient de faptul că Ion Antonescu fusese informat direct de către Hitler despre Soluția Finală, sau că el şi Mihai Antonescu, precum şi toate misiunile diplomatice româneşti în Reich şi în țările ocupate de germani ştiau despre existența lagărelor de exterminare din Polonia. Planul românesc de deportare în Transnistria l-a deranjat pe Richter şi a ruinat planul său şi pe acelea ale superiorilor săi, deoarece i-a agitat pe evrei şi i-a împins să ceară sprijinul oamenilor de stat români care serviseră în cadrul precedentelor administrații.[356]

Prima informație despre acordul românesc de deportare la Belzec este datată 26 iulie 1942. Şeful Gestapo-ului şi şeful Secției IV a RSHA, Gustav Müller, l-a informat pe subsecretarul Martin Luther din Ministerul de Externe că deportarea evreilor români în trenuri speciale "la est" urma să înceapă la 10 septembrie 1942. Müller şi-a exprimat speranța că nu va exista vreo împotrivire din partea Ministerului de Externe față de această acțiune.[357] În timpul interogatoriului luat la Ierusalim, Eichmann a mărturisit că el personal compusese scrisoarea care conținea semnătura superiorului său, Müller.[358] La 11 august, Luther i-a indicat lui Müller că Ministerul de Externe nu are nici o obiecție față de deportarea evreilor români în est şi că persoana însărcinată cu problema evreiască la Bucureşti ("Ministerialdirektor"), Radu Lecca, va sosi la Berlin spre a discuta personal "condițiile planificatei deportări".[359] Luther a mai notat că: „Există o aprobare din partea vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu care este de acord, în conformitate cu voința Mareşalului Antonescu, ca autoritățile germane să organizeze evacuarea evreilor din România şi să înceapă imediat transporturi din județele Arad, Timişoara şi Turda"[360]

Aceasta este prima mențiune a existenței unui angajament scris pe care Mihai Antonescu l-a scris din partea lui Ion Antonescu. În acelaşi timp, Emil von Rintelen de la Ministerul German de Externe a scris un memorandum superiorului său, Luther, despre pregătirile pentru deportarea evreilor din România. Conform instrucțiunilor RSHA, Mihai Antonescu şi-a dat consimțământul în scris pentru efectuarea deportărilor, iar Rintelen a

[355] *Encyclopaedia of the Holocaust* (Hebrew), Jerusalem, Yad Vashem, Sifriyat ha-Po'alim, 1990, pp.190-193.
[356] Ancel, *Documents,* vol.10: doc.99, p.242.
[357] Ancel, *Documents,* vol.4: doc.41, p.78.
[358] Stenograma interogatoriului luat lui Eichmann de Poliția israeliană, pp.1768-1773, YVA. Eichmann a recunoscut că termenul de *Sonderbehandlung* ("special treatment") care apare în corespondența despre tratamentul evreilor din România însemna execuție.
[359] Ancel, *Documents,* vol.4: doc.56, pp.104-105.
[360] Ancel, *Documents,* vol.4, doc.60, p.111

adăugat o fotocopie a înțelegerii.[361] În timpul procesului lui Adolf Eichmann de la Ierusalim, acesta a afirmat că Richter primise instrucțiuni în vederea obținerii unui asemenea angajament în scris.[362] La 23 august, Eichmann l-a convocat pe Richter la Berlin să participe la o reuniune care urma să se desfăşoare pe 29 august la cartierul general al RSHA.[363]

Preşedinția Consiliului de Miniştri a pregătit un plan detaliat privind operațiunile de deportare care specifica: „Operațiunile de evacuarea trebuie să cuprindă întreaga populațiune evreiască", stipulând foarte puține excepții[364]. Deportarea fusese ordonată de către Antonescu şi pregătită" în cele mai mici amănunte de Ministerul Afacerilor Interne pe baza indicațiunilor date de Domnul Mihai Antonescu"[365]. Radu Lecca a prezentat pe scurt intenția regimului Antonescu: "În programul nostru este de a evacua toți evreii găsiți inutili în câmpul muncii naționale în Polonia".[366] Astfel că Ministerul Românizării a depus mult zel în a anticipa spațiul locativ care va fi obținut după "descongestionarea Capitalei, deci a locuințelor de evrei, prin expulzări şi emigrări".[367]

Cu excepția celor 17.000 de evrei considerați "utili" pentru economia națională sau posedând privilegii speciale, regimul Antonescu a acceptat deportarea întregii minorități evreieşti din România – 292.149 persoane, conform recensământului din mai 1942 – în lagărul de exterminare Belzec. În timp ce presa din România a păstrat tăcerea totală asupra celor legate de deportarea evreilor, presa germană nu a procedat astfel.[368] Trebuie notat faptul că şefii locali ai poliției, ca şi Siguranța, au arătat că deportarea evreilor va fi dăunătoare finalmente intereselor româneşti din Transilvania. Siguranța din Timişoara raporta că evreii din oraş au intrat în panică şi s-au pregătit să îşi vândă proprietățile din momentul în care au aflat de posibila deportare.[369]

La 22 septembrie, Mihai Antonescu a plecat să se întâlnească cu Hitler, Ribbentrop şi comandanți militari germani la Vinița. Întâlnirea a fost decisivă, după cum s-a dovedit, pentru soarta evreilor români. În septembrie 1942, Mihai Antonescu s-a temut nu doar pentru soarta Transilvaniei de nord, dar şi pentru regimul Antonescu, în general. Venise la Vinița spre a-i cere lui Hitler "garanții pe plan politic" (recuperarea nordului Transilvaniei) şi echiparea

[361] Ancel, *Documents,* vol.4: doc.65, p.120.
[362] Interogatoriul lui Eichmann, p.2217, Yad Vashem Archives.
[363] Ancel, *Documents,* vol.4: doc.71, p.131.
[364] Ancel, *Documents,* vol.4, nr.85, p.165-167.
[365] Ibid., nr.119, p. 252-253.
[366] Ibid., nr.138, p.276.
[367] Ibid.
[368] Rumanien wird judenrein, *Bukarester Tageblatt,* 8 august, 1942.
[369] Raport al Siguranței din Timişoara despre problema evreiască, septembrie 1942, Securitate, dosar 2710, vol.23:pp.239-240.

completă a diviziilor româneşti cu arme. Toate aceste cereri au fost respinse, cu excepția promisiunii personale a lui Hitler care garanta frontierele din acel moment ale României. Ribbentrop i-a cerut lui Mihai Antonescu să onoreze angajamentul pe care îl luase când îi scrisese trimisului lui Eichmann în România – de a-i preda pe evreii români naziştilor. [370] În acelaşi timp, cererile româneşti au fost refuzate pe rând, şi chiar şi promisiunile lui Keitel şi Hitler de a furniza arme au rămas neonorate. Pe deasupra, Mihai Antonescu s-a întors fără nici o promisiune referitoare la nordul Transilvaniei. România dăduse totul şi nu primise în schimb nimic. Ungaria dăduse doar o parte din armata sa şi încă nu îşi predase evreii.

La întâlnirea lui Mihai Antonescu cu Hitler la Vinița, Ucraina, pe 22-23 septembrie, s-au abordat problemele militare, dar şi deportarea evreilor români. Mihai Antonescu a simțit că această întâlnire era atât de importantă, încât a decis să falsifice protocolul. Minutele germane luate după aceste convorbiri arată că Ribbentrop i-a cerut lui acestuia să continue activitatea de exterminare a evreilor, la fel ca şi în trecut. Mihai Antonescu s-a întâlnit de trei ori cu Ribbentrop la Vinița, iar acolo problema deportării s-a pus explicit, iar el nu a respins Soluția Finală. Cu ocazia acestor reuniuni, totuşi, încrederea în capacitatea Germaniei de a câştiga războiul a început să se clatine.[371]

Ulterior, într-o reuniune de guvern ținută la 13 octombrie 1942, Mihai Antonescu a anunțat o schimbare în politica referitoare la evrei: transporturile de evrei dincolo de Nistru urmau să fie suspendate.[372] La suprafață se părea că Mihai Antonescu – spunând că "trebuie acționat sistematic" - adoptase sugestia lui Richter cuvânt cu cuvânt; de fapt, înțelegea ceva total diferit. Antonescu se referea, în schimb, la revocarea autorității de a deporta evrei pentru Statul Major General, Ministerul de Interne şi toate celelalte oficii care avuseseră de-a face cu evreii, proprietatea şi munca acestora. Cuvinte precum deportarea, evacuarea, şi transportul vor dispărea, de acum înainte, din comunicatele oficiale.

Legătura dintre încetarea deportărilor în Transnistria şi suspendarea deportării în Polonia a fost redactată în scris de locțiitorul directorului general al cabinetului Antonescu, Gheorghe Basarabeanu, la 4 noiembrie 1942, într-o notă trimisă Autorității Româneşti a Căilor Ferate (CFR). Ca răspuns la o întrebare din partea şefului CFR dacă evreii din

---

[370] Protocolul discuției dintre Ribbentrop şi Mihai Antonescu, 23 septembrie 1942. United Restitution Organizatin, Sammlung, Frankfurt am Main, 1960, IV, doc.13, p.578.

[371] Referitor la respingerea planului german pentru Soluția Finală în România, vezi Ancel *Contribuții,* vol.2, partea a 2-a, pp.208-274.

[372] Stenograma şedinței guvernului din 13 octombrie 1942, Arhiva Statului, Preşedinția Consiliului de Miniştri, Cabinetul, dosar (II) 473/1942, pg. 859-860.

România vor fi deportați către Guvernământul General, Basarabeanu a afirmat: "În Consiliul de Miniştri de la 13 octombrie 1942 au sistat deportările de evrei"[373].

Suspendarea planului nu a rezultat din vreo umanizare latentă, ci din conştientizarea faptului că interesele germane şi cele româneşti nu mai coincideau: Armata României se afla într-o situație dificilă la Stalingrad şi – în ciuda tuturor sacrificiilor materiale (hrană, petrol, resurse naturale) şi umane – Hitler nu va înapoia niciodată României Transilvania. Se părea că România a dat totul şi nu a primit nimic, în timp ce Ungaria dăduse puțin, însă nu renunțase la evrei, încă, şi păstrase Transilvania.

Situația evreilor care trăiau în străinătate

Ministerul Afacerilor Externe a fost afectat de haosul legislativ provocat de instrucțiunile contradictorii ale administrației Antonescu privitoare la statutul legal al evreilor români care trăiau în străinătate. În conformitate cu convenția internațională, consulatele româneşti trebuiau să protejeze cetățenii români din străinătate, fără să țină cont de "naționalitatea" lor. În mai 1941, această protecție a fost retrasă evreilor a căror cetățenie fusese "revăzută" precum şi evreilor născuți în Basarabia şi nordul Bucovinei (deținute acum de URSS); în toamna lui 1942, România a revenit asupra deciziei şi i-a considerat pe evreii născuți în Basarabia şi nordul Bucovinei ca fiind cetățenii săi[374].

În ianuarie 1942, evreii români din Amsterdam urmau să-şi declare averile înaintea apropiatelor deportări. Consulatul Român a cerut instrucțiuni, la 12 februarie, şi a aflat că generalul Vasiliu se opunea repatrierii lor.[375] În martie, cetățenii români de origine evreiască din Germania şi Austria au fost obligați să poarte steaua galbenă, la ordinele Gestapo-ului. Această măsură discriminatorie s-a aplicat evreilor croați şi slovaci (alături de cei germani şi austrieci), dar nu şi celor maghiari, bulgari, turci, italieni sau elvețieni. Mai mult, evreii români din Berlin au fost nevoiți să-şi predea blănurile, articolele din lână, maşinile de scris, bicicletele şi aparatele de fotografiat. Consulatele române din Berlin şi Viena, asigurate de oficiali germani de existența unei „înțelegeri" dintre guvernul român şi cel german, au cerut clarificări de la Ministerul Român al Afacerilor Externe care, la rândul lui, a înaintat această cerere Legației Germane din Bucureşti[376]. În timp ce schimbul birocratic continua, primele

[373] Ancel, *Documents,* vol.10, nr. 96, pg. 236.
[374] Ibid., p.131
[375] USHMM, RG 25006M, fond germania, vol.33, rola 18.
[376] Ibid., fond Germania, vol.32, rola 17; Ancel, *Documents*, vol.10: pp.792-793; Calafeteanu, „Regimul", p.130.

familii evreieşti cu paşapoarte româneşti, din Boemia şi Moravia ocupate, au fost internate la Theresienstadt[377].

În timpul unei întâlniri la Berlin, în iulie 1942, cu consilierul Văleanu, oficialul Biroului German de Legături Externe, Kligenfuss oficial al Ministerului de Externe, a afirmat că Ion Antonescu „a convenit cu ambasadorul von Killinger ca evreii cu cetățenie română din Germania şi din teritoriile ocupate să fie tratați în acelaşi mod precum evreii germani”.[378] În acelaşi mod a procedat şi consilierul Steltzer al Legației Germane din Bucureşti, la 8 august, în timpul întâlnirii cu Gheorghe Davidescu de la Biroul Român de Legături Externe. În noiembrie 1941, von Killinger a transmis către *Auswärtiges Amt* (Ministerul de Externe al Reich-ului) că Antonescu aprobase intenția Reich-ului de a deporta evreii români aflați sub jurisdicție germană în ghetouri aflate la est, împreună cu evreii germani, întrucât guvernul „nu are nici un interes să-i readucă în România pe evreii români.”[379]

În timpul discuțiilor ținute la 10 august, 1942, între Mihai Antonescu, Radu Lecca şi Richter, ofițerul SS a menționat înțelegerea dintre Ion Antonescu şi Killinger. Concluzia lui Mihai Antonescu a fost aceea că trebuie să realizăm că România nu are nici un interes în întoarcerea evreilor români care s-au stabilit în străinătate, şi ca atare trebuiau urmate următoarele instrucțiuni:

1. În ceea ce priveşte pe evreii germani de la noi, paşapoartele germane ar trebui retrase şi înlocuite cu certificate provizorii. În ce priveşte averea imobilă a acestora, ar trebui instituită obligațiunea ca imobilele să fie declarate şi ținute într-o evidență specială.
2. În ceea ce priveşte pe evreii români din Germania, din protectorat, din Guvernământul polon şi din țările ocupate, urmează a se comunica Legațiunei Berlin şi Oficiilor Consulare interesate că măsurile ce se iau sunt stabilite de acord cu guvernul român. Rugăm Legațiunea Berlin şi Consulatele în subordine să dreseze un registru inventar al persoanelor susmenționate.
   Chestiunea ce ne interesează este aceea a averii imobile a acestor supuşi români în străinătate, a regimului ce se stabileşte, precum şi a mijoacelor eventuale de lichidare. [380]

Impactul direct al acestei înțelegeri şi al schimburilor dintre Mihai Antonescu şi Richter de la 10 august a fost deportarea a aproape 1.600 de cetățeni români de origine evreiască din Germania şi Austria (ultimele noastre statistici pentru anul 1939 indică 1.760,

[377] Ancel, *Documents,* vol.10: pp.182-183; Calafeteanu, „Regimul”, p.130.
[378] Ibid., pp.131-132.
[379] Ibid.
[380] USHMM, RG 25006M, fond Germania, vol.32, rola 16; Ancel, *Documents*, vol.9: p.421.

din care 618 se găseau în fosta Austrie)[381]; a unui număr necunoscut din Boemia şi Moravia ocupate, Polonia şi Olanda; şi a încă 3.000 din Franța. Cei mai mulți au murit în lagăre de concentrare[382]. Conform estimărilor din septembrie 1942 ale responsabilului român la Berlin, M. Stănescu, cei mai mulți rezidenți români de origine evreiască fuseseră, deja, deportați[383]. La 15 octombrie, 1942, au fost arestați toți evreii români din Praga.[384] Deportarea masivă a evreilor români din Franța a început la finele lui septembrie 1942. (Deportările evreilor români începuseră înainte). Mai mult de 3.000 de cetățeni români de origine evreiască au fost deportați între 27 martie, 1942, când primul convoi care includea şi un evreu român a părăsit Franța, şi 25 septembrie 1942, când a plecat cel de-al treizeci şi şaptelea convoi, de această dată format preponderent din evrei români. Un număr de evrei români s-au găsit printre alți 2.000 de coreligionari deportați din Malines, Belgia.[385] La 25 martie 1943 a fost demarată curățarea Vienei de evreii români[386], iar la 6 aprilie a început adunarea evreilor croați, slovaci şi români din Berlin; evreii maghiari, bulgari şi suedezi au rămas neatinşi.[387] Cu aprobarea lui Mihai Antonescu, Legația română din Berlin a început să acorde vize de intrare şi a cerut autorităților germane să ofere evreilor români un tratament similar cu cel al evreilor maghiari.[388]

Datorită schimbării politicii guvernului român de la sfârşitul primăverii anului 1943, în ceea ce priveşte protecția evreilor români din străinătate, autoritățile ocupației germane din Franța şi Belgia au încetat arestarea evreilor români. Doisprezece din aceştia din urmă eu fost repatriați din Belgia.[389] În noiembrie 1943, arestările evreilor români în Franța au continuat, dar numai pentru un scurt timp: la 8 noiembrie, ambasadorul român la Vichy a afirmat că arestările au luat sfârşit şi le-a cerut tuturor evreilor români să se întoarcă în România până la 31 decembrie.[390] La 3 decembrie, acelaşi reprezentant s-a adresat şefului poliției din Lyon pentru a nu se mai interveni în procesul de repatriere.[391] Se estimează ca mai mult de 4.000 de evrei români din Franța au supraviețuit datorită unor astfel de demersuri diplomatice, mai

[381] USHMM, RG 25006M, fond Germania, rola 16.
[382] Jean Ancel, „Simpozion stiintific romano-israelian, Ierusalim, 12-14 ianuarie 1986", Anale de istorie 3 (1986), p.139.
[383] Calafeteanu, „Regimul", p.133.
[384] USHMM, RG 25006M, fond Germania, vol.32, rola 17.
[385] Ibid., fond Belgia, vol.28, rola 15.
[386] Preşedinția Consiliului de Miniştri, Numărul evreilor din Transnistria la 15 noiembrie, 1943, după locul de origine (Basarabia, Bucovina, Dorohoi şi Regat), Arhivele Ministerului de Externe, „Problema evreiască,", vol. 22, p. 589.
[387] Ibid., fond Germania, vol.32, rola 16.
[388] Ibid.
[389] Ibid., p.135
[390] Ibid., p.136
[391] Ancel, Documents, vol.4, p.702.

multe sute dintre ei fiind repatriați cu un tren care a traversat teritoriul Reich-ului[392]. Deşi evreii repatriați urmau să fie deportați în Transnistria, Ion Antonescu a consimțit ca ei să rămână în România.[393]

Date statistice privind Holocaustul din România
şi teritoriile aflate sub control românesc

În 1930, în România Mare trăiau 756.930 de evrei. Ei reprezentau 4,2% din cele optsprezece milioane de locuitori ai țării. În 1940, în România locuiau ceva mai puțin de 800.000 de evrei, conform directorului general al Institutului Central de Statistică al României. Acest număr, apărut în primele actualizări publicate de institut, se bazează pe rezultatele recensământului din 1930.[394] Materialele de arhivă, colectate înainte şi după deschiderea arhivelor din țările foste comuniste, au fost utilizate pentru a evalua numărul victimelor de origine evreiască, al deportaților şi al supraviețuitorilor; aceasta include date din arhivele române, ca şi din arhive sovietice (Chişinău, Odessa, Nicolaev, Moscova-Ossobi). Còpii ale documentelor originale pot fi găsite în arhivele Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite şi Yad Vashem din Israel. În afara informației furnizate de aceste documente în ce priveşte soarta evreilor sub conducerea română, ele dezvăluie şi că regimul antonescian monitoriza atent procesul de exterminare.

Numărul evreilor din Basarabia şi Bucovina în august 1941

Basarabia. La sfârşitul lui august 1941, după emiterea şi executarea parțială a ordinului de „curățare a terenului", jandarmeria română a numărat 55.887 de evrei rămaşi în Basarabia şi Bucovina. Totuşi, au existat evrei care nu au fost incluşi în numărătoare. „Dezordinea" din ghetoul din Chişinău – jefuirea evreilor mai degrabă în interes personal decât pentru profitul statului – l-a deranjat pe Antonescu, care a ordonat înființarea unei comisii de anchetă condusă de colonelul Nicolescu.[395] Raportul comisiei includea, de asemenea, ordinele administrației lui Antonescu pentru omorârea evreilor; acesta confirma, practic, numărul evreilor din Basarabia (55.867, fără cei din districtul Hotin) şi menționa alți

[392] Ancel, „Simpozion", pp.138-139.
[393] Ibid.
[394] Samuil Manuilă, „Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României", Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria a 3-a, vol.21, memorandumul 14, anexa 3.
[395] Comisia Nicolescu, raportul nr.2, decembrie 1941, Arhiva Chişinău, 706-1-69, p.49.

25.000 de evrei „care au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împuşcaţi”.[396] Numărul total al evreilor care se găseau, atunci, acolo, ajungea la aproape 80.000.

La sfârşitul lui iulie 1941, înaintea capitulării oficiale a Transnistriei în faţa administraţiei române, soldaţii români şi jandarmii au concentrat zeci de mii de evrei în nordul Basarabiei, pe care i-au forţat să părăsească Basarabia peste râul Nistru, împuşcând sute din ei şi aruncându-le cadavrele în râu. Aproape 32.000 de evrei au fost forţaţi să traverseze Nistrul la sfârşitul lui iulie şi începutul lui august 1941. Acest număr este dedus din diferitele rapoarte şi ordine primite de jandarmi pentru a preveni întoarcerea acestor evrei în Basarabia. Din aproximativ 32.000 de evrei, numai 12.600 au scăpat; ei au fost, în cele din urmă, aduşi în Basarabia din Ucraina via Cosăuţi, apoi internaţi în lagărul de la Vertujeni.[397] Între 8.000 şi 20.000 de evrei au fost omorâţi pe malul ucrainean al Nistrului de soldaţi români şi germani.[398] Astfel, 32.000 de evrei trebuie adăugaţi la cei aproximativ 80.000 găsiţi în Basarabia de armata română. Asta înseamnă că existau, în momentul ocupaţiei, 112.000 de evrei în Basarabia. Dar această cifră este incompletă. În Ucraina, până la 16 august 1941, armata germană capturase cel puţin 11.000 de evrei care încercau să fugă în Rusia.[399] Aşadar, la începutul ocupaţiei române a Basarabiei, existau acolo cel puţin 122.000 de evrei.

Bucovina. Conform unui raport al guvernatorului Bucovinei din 9 aprilie 1942, înainte de deportare locuiau în această provincie 103.172 de evrei, iar în Dorohoi locuiau 11.923 de evrei.[400] În total erau 170.962 de evrei care trăiau în Basarabia şi Bucovina la începutul deportărilor şi după implementarea ordinului de curăţire a terenului.

---

[396] Carp, Cartea Neagra, vol.3, doc.19, pp.62-63; copie in Ancel, Documents, vol.5, doc.124, p.193. Documentul original poate fi gasit in Arhiva Centrala a Republicii Moldova, 106-1-69, pp.48-55.

[397] Documentele române contemporane discută deportarea a aproximativ 30.000 de evrei peste Nistru, în 1941. De exemplu, vezi: Raportul SSI re: cei 30.000 de evrei din districtul Hotin şi Bucovina, Arhivele Naţionale, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Administraţia Antonescu, dosar 76/1941, p. 86 (copie în USHMM, RG 25002M, rola 17). Raportul declară că „din cei trimişi de oficialităţi pe malul celălalt al Nistrului, unii s-au întors, dar oficialităţile au continuat să trimită evrei.” Comandamentului General i s-a cerut, de asemenea, să clarifice urgent statutul evreilor, la 18 august 1941. La 19 august, SSI raporta că 30.000 de evrei se găseau în lagăr şi că „nici unul… nu s-a întors la vest de Nistru,” Ibid. p. 91. La 27 August, Comandamentul General al Poliţiei raporta că armata germană a întors 12 600 de evrei în Basarabia în doua convoaie, apoi au fost închişi în lagărul de la Vertujeni; ibid, p. 91. Aceştia au fost singurii supraviţuitori ai „deportărilor pripite”. Cei rămaşi au fost împuşcaţi de poliţia SS şi de armata germană.

[398] Raportul Direcţiei generale a Poliţiei către Serviciul Central de informaţii, 27 august 1941, Arhivele Naţionale, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Cabinet Antonescu, dosar 71/1941, p.91. Referitor la acest convoi, vezi şi corespondenţa dintre Cartierul general al comandantului armatei, în Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, pp.104-106.

[399] Killinger catre Ministerul de Externe din Berlin, 16 august 1941, *Documents on German Foreign Policy*, seria D, vol.13, doc.207, pp.318-319.

[400] Rapoarte către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Problema 33, vol. 22, p.130 (USHMM, RG 25006, rola 11).

Numărul evreilor omorâți în timpul „curățirii terenului" în lagărele de tranzit şi în timpul deportărilor

Numărul exact al evreilor omorâți, de la începutul lui iulie până la sfârşitul lui august 1941, rămâne necunoscut, precum şi numărul evreilor care au reuşit să fugă în Uniunea Sovietică. Ceea ce ştim din documentele guvernului este că majoritatea evreilor din satele şi oraşele din sudul Bucovinei şi din Basarabia au fost ucişi de armata română şi populația locală. De asemenea, se ştie că *Einsatzgruppe* D a omorât mii de evrei în Cernăuți şi Basarabia. Singurele cifre referitoare la numărul evreilor ucişi sunt cele menționate în documentele române: 25.000 în Basarabia (raportul Nicolescu) şi aproximativ 20.000 din perioada „deportărilor făcute în grabă".[401] În plus, salvatorul Traian Popovici menționează aproximativ 15.000 de evrei din satele şi oraşele din nordul Bucovinei care au fost ucişi de vecinii lor şi de armata română.[402] Mai mult de 45.000 de evrei – numărul este probabil mai apropiat de 60.000, au fost ucişi în Basarabia şi Bucovina.

Numărul evreilor deportați

În 1941 au fost deportați 147.712 evrei, conform rapoartelor guvernatorilor Bucovinei şi Basarabiei adresate Ministerului Administrației Bucovinei, Basarabiei şi Transnistriei (CBBT). Din aceştia, 91.485 erau din Bucovina (incluzând districtele Hotin şi Dorohoi) şi 55. 867 din Basarabia.[403]

Este posibil ca numărul real să fie mai mare. La 15 decembrie 1941, raportul generalului C.Z. Vasiliu, inspector-general al Jandarmeriei, arăta că 108.002 evrei din Basarabia şi Bucovina au fost deportați în trei districte (*județe*) în estul Transnistriei, de-a lungul râului Bug: 47.545 au fost închişi la Tulcin; 30.981 în Balta; şi 29.476 în Golta.[404] La 24 decembrie 1941, SSI i-a raportat lui Antonescu că în vestul Transnistriei – la vest de linia de cale ferată Jmerinka-Odessa, mai precis – existau 56.000 de evrei din Basarabia şi

[401] Raportul Direcției generale a Poliției către Serviciul central de informații, 27 august 1941, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinția Consiliului de Miniştri, colecția Cabinet, dosar 71/1941, p.91. Referitor la acest convoi, vezi şi corespondența dintre Directia generala şi pretorul armatei în Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, pp.104-106.

[402] Carp, Cartea Neagra, vol.3, p.182

[403] Rapoarte către Preşedinția Consiliului de Miniştri, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Problema 33, vol. 22, p.130 (USHMM, RG 25006, rola 11).

[404] Raportul lui Vasiliu, 9 decembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar nr. 18844, vol. 3 (USHMM, RG 25004M, rola 64). Gustav Richter, trimisul lui Eichmann în România, raporta la 17 octombrie, 1941, că Antonescu trimisese 110 000 de evrei din Basarabia şi Bucovina în Transnistria, de-a lungul râului Bug, „în scopul exterminării lor"; Nuremberg Documents, PS-3313, *Der Prozes gegen die Hauptkriegverbrecher von dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg* (Procesul marilor criminali de război înaintea tribunalului militar de la Nuremberg), vol. XXXI, Nuremberg: n.p., 1949, pp. 183-184. Germanii au refuzat sa primească evreii de pe partea cealaltă a râului, iar aceşti 108.002 evrei au dispărut, în cele din urmă, din toate documentele şi statisticile despre deportați.

Bucovina şi un număr mic de evrei din alte districte.[405] Cele două rapoarte au fost elaborate în acelaşi timp şi se refereau la două zone diferite de deportare. Ele sugerează că, în decembrie 1941, erau cel puţin 164.000 de evrei în Transnistria. La această cifră trebuie adăugaţi 6.737 de evrei deportaţi în timpul anului 1942 – 4.290 din Bucovina,[406] 231 din Basarabia şi 2.216 din Regat şi din sudul Transilvaniei.[407] După această deportare, numai 17.159 evrei au fost lăsaţi în Bucovina (fără a include judeţul Dorohoi), din care 16.794 trăiau în Cernăuţi. Împreună cu evreii din Dorohoi, ei formau o populaţie evreiască de 19.475 de persoane.[408] În total, numărul evreilor deportaţi din Basarabia, Bucovina, Dorohoi şi Regat se situa între 154.449 (147.712 plus 6.737) şi 170.737 persoane (164.000 plus 6.737).

Numărul evreilor români care au supraviețuit în Transnistria

La 15 noiembrie 1943, un raport oficial trimis Preşedinţiei Consiliului de Miniştri al guvernului român arăta că 49.927 evrei erau în viaţă în Transnistria, dintre care 6.425 erau originari din Regat.[409] Concluzia care poate fi trasă este că, până la 15 noiembrie 1943, între 104.522 şi 120.810 cetăţeni români de origine evreiască au murit în Transnistria.

Soarta evreilor localnici din Transnistria

Conform recensământului sovietic din 1939, în Transnistria trăiau 331.000 de evrei din care 200.961 locuiau în Odessa.[410] Autorităţile române de ocupaţie au găsit între 150.000 şi 200.000 de evrei în Transnistria. Conform surselor române şi sovietice, în jur de 25.000 de evrei au fost împuşcaţi, spânzuraţi sau arşi de vii în Odessa. Doar de la Dalnic, autorităţile sovietice au exhumat 22.000 de cadavre.[411] În plus, la acest număr se pot adăuga evreii

---

[405] Raportul SSI către Cabinetul Primului Ministru despre transferul evreilor, 24 decembrie, 1941, Arhivele de stat ale Cabinetului Primului Ministru, Colecţia Cabinetului Militar, dosar 86/1941, pp. 325-327, copie în USHMM/RG-25002M, rola 18. Aceste districte erau: Iampol (262 evrei), Râbniţa (427 evrei) şi Tiraspol (70 evrei).

[406] Ancel, *Documents*, vol.1: doc.43, p.287.

[407] Referitor la deportarile din Basarabia vezi Ancel, *Documents,* vol.1: pp.153-154. Referitor la deportarile din Bucovina, vezi Ancel, *Documents,* vol.1, pp.215, 217.

[408] Ancel, *Documents,* vol.1: doc.43, p.287.

[409] Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Numărul evreilor din Transnistria la 15 noiembrie, 1943, după locul de origine (Basarabia, Bucovina, Dorohoi şi Regat), Arhivele Ministerului de Externe, „Problema evreiască,", vol. 22, p. 589.

[410] Mordechai Altshuler, ed., *Distribution of the Jewish Population of the USSR, 1939* (Jerusalem: Hebrew University, 1993), 11, 21, 23. Transnistria includea *oblast*-ul (districtul) Odessa şi o parte din *oblast*-ul Vinitsa. 233 155 evrei se găseau în districtul Odessa şi 141 825 în întregul district Viniţa. Dar cel puţin 43 444 trăiau în partea germană a Vinitsa, reducând populaţia locală de origine evreiască, la începutul războiului, la 331 636. Doar oraşul Odessa număra 200.961 evrei.

[411] Raportul Comitetului (Obkom) Districtului Odessa despre pagubele şi victimele regimului fascist de ocupaţie (1941-1944), 31 decembrie 1944, Arhivele din Odessa ale Partidului Comunist, II-II-52, p. 22.

împuşcaţi pe străzi sau în alte locuri. După părerea prefectului de Golta, Modest Isopescu, aproximativ 10.000 de evrei localnici au fost omorâţi în Golta, la începutul lui noiembrie 1941, înaintea înfiinţării lagărului de la Bogdanovca.[412]

În ianuarie şi februarie 1942, între 33.000 şi 35.000 de evrei au fost deportaţi cu trenul din Odessa la Berezovca.[413] Din aceştia, 28.000 au fost executaţi de SS. Mii de evrei (30.000, probabil) din oraşul Odessa şi din vecinătatea lui au mărşăluit către Bogdanovca la sfârşitul anului 1941.[414] 32.433 de evrei au fost „evacuaţi din Transnistria", adică deportaţi la Golta şi, cei mai mulţi, lichidaţi acolo. Conform datelor oferite de documentele germane, mărturiile supraviețuitorilor şi procesele verbale ale proceselor din România, 75.000 de evrei (majoritatea localnici) au fost ucişi la Bogdanovca, Domanovca şi Acmacetca la sfârşitul anului 1941 şi începutul 1942. În septembrie 1942, secretarul general al guvernului transnistrean a recunoscut că 65.000 de evrei localnici „dispăruseră" din districtul Odessa (adică fuseseră omorâţi).[415] În plus, potrivit unui raport românesc, 14.500 de evrei localnici au fost forţaţi să traverseze Bugul, unde au fost împuşcaţi de germani.[416]
Autorităţile sovietice au estimat că 150.038 evrei au fost ucişi în judeţele Golta şi Berezovca[417]. La 1 noiembrie 1943, Cartierul General al Armatei a 3-a a înregistrat 70.770 evrei trăind în Transnistria, din care 20.029 erau evrei localnici.[418] Luând în considerare aceste cifre, se poate stabili că între 150.000 şi 180.000 de evrei localnici au fost ucişi sau au pierit în Transnistria. La sfârşitul ocupaţiei române, în Transnistria rămăseseră numai 20.000 de evrei localnici. Cel puţin 15.000 de evrei din Regat au pierit în Holocaust (în pogromul de la Iaşi şi deportările în Transnistria).

Diverşi cercetători au estimat în mod diferit numărul evreilor români şi ucraineni ucişi sub administraţie românească în timpul Holocaustului. Dinu C. Giurescu numără cel puţin 108.710 evrei români care au murit în Transnistria; dar acest număr nu-i include în rândul victimelor pe evreii ucraineni şi nici pe evreii ucişi pe loc în Basarabia şi Bucovina. Conform

---

[412] Raportul lui Isopescu către guvernul Transnistrean cu privire la transporturile de evrei, cu o cerere adresată guvernului de a înceta trimiterea lor, 31 noiembrie, 1941, Arhivele din Nikolaev, 2178-1-2, p. 151.
[413] Raportul prefectului de Odessa către guvernul transnistrean ca o concluzie la operaţiunea de deportare: 32 643 evrei deportaţi, Arhivele din Odessa, 2242-1-1487, pp. 190-193; Raportul maiorului doctor Gheorghe Tătăranu, director al Departamentului Sănătăţii din Transnistria, despre epidemia de tifos din regiune, 35 000 de evrei evacuaţi din Odessa. Arhivele din Nicolaev, 2178-1-424, p. 8.
[414] Comandantul legiunii de jandarmi din Berezovca, catre prefect, 31 ianuarie 1942, Arhiva din Odessa, 2361-39, p.15.
[415] Comandantul jandarmeriei din Transnistria către guvernul transnistrean, 11 septembrie, 1942, Ibid., p. 161.
[416] Minutele convorbirilor dintre Davidescu şi Steltzer, 13 martie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 16, p. 58 (USHMM, RG 25006M, rola 6).
[417] Nota de la 31 decembrie 1944 a filialei Odessa a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Arhiva PCUS din Odessa, 2-2-52, p. 25.
[418] Arhivele Speciale din Moscova, 493-1-6, p.187, Ancel, *Documents,* vol.7: doc.393, p.547.

lui Dennis Deletant, în Transnistria au pierit între 220.000 şi 270.000 de evrei, în timp ce Radu Ioanid susține că sub jurisdicția românească au murit cel puțin 250.000 de evrei. Matatias Carp menționează că au dispărut 264.900 de evrei români, dar aici nu sunt incluşi evreii ucraineni. Raul Hilberg citează distrugerea a 270.000 de evrei aflați sub autoritate românească, iar Marcu Rozen numără aproximativ 115.000 de evrei români şi 155.000 de evrei ucraineni ucişi în Transnistria. În fine, Jean Ancel afirmă că numai în Transnistria au murit 310.000 de evrei, la acest număr adăugându-se încă 100.000 de evrei ucişi în Basarabia şi Bucovina în timpul campaniei din 1941 din aceste provincii[419].

În concluzie, numărul total al evreilor români şi ucraineni care au pierit în teritoriile aflate sub administrație românească este între 280.000 şi 380.000.

[419] Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial* (Bucureşti, All Educational, 1999), pp.70-91; Denis Deletant, „Ghetto Experience in Golta, Transnistria, 1942-1944", *Holocaust and Genocide Studies* 18, nr. 1 (2004): p.2; Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania,* p.289; Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jewry,* vol.3: p.1220; Matatias Carp, *Cartea Neagră,* vol.1: p.19; Marcu Rozen, *The Holocaust under the Antonescu Government: Historical and Statistical Data about Jews in Romania, 1940-1944*, ediția a 3-a rev., (Bucureşti: ARJVH, 2004); Jean Ancel *Transnistria, 1941-1942: The Romanian Mass Murder Campaign,* (Tel Aviv: Goldstein-Goren Diaspora Research Center/Tel Aviv University, 2003), vol. 1: p. 531.